

Сяргей Чыгрын

Беларуская Беласточчына

Гісторыка-краязнаўчыя і літаратурныя артыкулы

КАМПАНИКА

Мінск
Кнігазбор
2008

KAMUNIKAT.org

Чыгрын Сяргей

Беларуская Беласточчына. Гісторыка-краязнаўчыя і літаратурныя артыкулы.
Менск: Беларускі Кнігазбор, 2008

У кнізе аўтар расказвае пра знакамітых беларусаў Беласточчыны, пра іх
жыццё, дзейнасць і творчасць, а таксама пра беларускія калектывы, гурткі і
выданні XX стагоддзя на Беласточчыне.

Беласточчына і беларускі рух

Беларускі рух на Беласточчыне пачаў існаваць ужо ў другой палове XIX стагоддзя. Тут нелегальна выдавалася „Гутарка двух суседаў”, першы нумар якой выйшаў вясною 1861 года. Гэтае вершаванае выданне разыходзілася галоўным чынам на Беласточчыне і Гродзеншчыне. Ініцыятарам выдавання „Гутаркі двух суседаў” быў Браніслаў Шварцэ, а рэдагавалі яе Адольф Белакоз ды Ігнат Грынавіцкі. Магчыма, што ў падпольнай друкарні на Беласточчыне выдавалася „Мужыцкая праўда”, першы нумар якой убачыў свет у чэрвені 1862 года. Выдаваў яе ўраджэнец Мастаўлянаў Кастусь Каліноўскі пад псеўданімам Яська гаспадар з-пад Вільні.

Калі ў пачатку XX стагоддзя з'явіліся першыя беларускія палітычныя арганізацыі, то ў ліку іх дзеячаў апынуліся студэнты-выходцы з Беласточчыны. Дзеячам Беларускай сацыялістычнай грамады ў Пецярбургу быў студэнт з Кленік Бельскага павета Яўген Хлябцэвіч. Актыўна ўключыўся ён у беларускі нацыянальна-вызвольны рух, падтрымліваў цесныя сувязі з рэдакцыямі беларускіх газет „Наша доля” і „Наша ніва”, куды дасылаў свае допісы, многія з іх падпісваў псеўданімам Халімон з-пад пушчы. У той час на старонках „Нашай нівы” свае вершы друкавалі Сцяпан Пятэльскі (пад псеўданімам М. Арол) з Гарадка і Іван Дарашкевіч (Янук Д.) з суседніх Меляшкоў.

Першая сусветная вайна і ў яе выніку бежанства 1915 года выгналі беларусаў у глыб Расіі. Беласточчына на некалькі гадоў стала пустынняй. Аднак расцярушаныя па тадышній Расіі беластоцкія бежанцы ўдзельнічалі ў станаўленні незалежнай Беларусі. Мікола Дзямідаў і згаданы Сцяпан Пятэльскі дзейнічалі ў беларускім вайсковым руху. Ураджэнец Сакольшчыны Язэп Варонка ў канцы 1917 года быў абрани камісарам юстыцыі і ўнутраных спраў Вялікай беларускай рады, актыўна ўдзельнічаў у падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага з'езда. А ў лютым 1918 года стаў старшынёй Народнага сакратарыята Беларусі і народным сакратаром замежных спраў. Язэп Варонка быў адным з арганізатораў і ініцыятараў абвешчанай 25 сакавіка 1918 года Беларускай Народнай Рэспублікі. Ураджэнец Сакольшчыны Янка Чарапук у 1918 годзе таксама актыўна ўключыўся ў справы БНР. З канца 1919 года працаваў сакратаром Вайскова-дыпламатычнай місіі БНР у Латвіі і Эстоніі, быў сябрам беларускай калоніі ў Латвії, дыпламатычным кур'ерам пры ўрадзе БНР.

Пасля Рыжскага мірнага дагавору 1921 года ўраджэнцы Беласточчыны служылі беларускай ідэі ў розных палітычных умовах: у савецкай напрыклад, Уладыславу Чаржынскі, у Заходній Беларусі (Станіславу Грынкевіч, Язэп Дащути, Хведар Ільяшэвіч), і ці на эміграцыі (Янка Генюш). У часы Другой сусветнай вайны, падчас нямецкай акупацыі беларускую дзейнасць у Беластоку вялі Уладзімір Тамашчык, Хведар Ільяшэвіч, Масей Сяднёў. У выніку ваенных падзеяў і пасляваеннай рэпатрыяцыі частка беларусаў Беласточчыны апынулася ў БССР (напрыклад, Пятрусь Макаль, Аляксей Карпюк, Яўген Міклашэўскі). Тыя, што засталіся на роднай Беласточчыне ў 1956 годзе, заснавалі Беларускае грамадска-культурнае таварыства і тыднёвік „Ніва”. Пасля 1989 года, калі Польшча стала дэмакратычнай краінай, узніклі новыя беларускія арганізацыі, выданні, радыё і тэлеперадачы.

Дзесяцігоддзямі замоўчаліся імёны многіх беларускіх дзеячаў, у тым ліку заходнебеларускіх, якія не прызнаваліся ні савецкай, ні польскай афіцыйнай

прапагандай. „Ніва” на сваіх старонках паступова вяртала іх з забыцця, узнаўляла іх ідэі і дасягненні ў свядомасці беларускай грамадскасці Беласточчыны. У 1984 годзе да кола ніўскіх аўтараў далучыўся слонімскі журналіст, краязнавец і літаратар Сяргей Чыгрын. У выніку шматгадовага супрацоўніцтва з тыднёвікам „Ніва”, з’явілася рубрыка „Родам з Беласточчыны”, у якой аўтар знаёміў і знаёміць цяпер ніўскіх чытачоў з беларускімі палітычнымі, рэлігійнымі, культурнымі дзеячамі, таленавітымі літаратарамі, якія нарадзіліся на Беласточчыне або былі звязаныя з Беласточчынай і сумежнай Гродзеншчынай. Гэтыя артыкулы, а таксама дапоўненія, і склалі кнігу „Беларуская Беласточчына”. Яна — доказ жывучасці беларускай ідэі не толькі на этнічнай Бацькаўшчыне, але і па-за яе межамі, у тым ліку і сярод беларускага насельніцтва Беласточчыны.

Віталь ЛУБА,
намеснік галоўнага рэдактара
тыднёвіка беларусаў у Польшчы “Ніва”

Жыццё і творчая дзейнасць Уладыслава Чаржынскага Хто такі Уладыслаў Чаржынскі?

Уладыслаў Чаржынскі (1897-1974) — беларускі літаратуразнавец, крытык, лексікограф і педагог. Як падае біябіліяграфічны слоўнік “Беларускія пісьменнікі” (Мн., 1993. Т.2. С. 356), нарадзіўся ён на Беласточчыне. Пачатковую адукацыю атрымаў у народным вучылішчы. Скончыў Мінскую гімназію і Белдзяржуніверсітэт. Працаваў настаўнікам на Лагойшчыне, а таксама выкладчыкам у Інстытуце беларускай культуры і ў Камуністычным універсітэце Беларусі. З 1922 года пачаў выступаць з крытычнымі і літаратуразнаўчымі артыкуламі ў беларускім друку. З 1925 года супрацоўнічаў з часопісам “Полымя”.

Уладыслаў Чаржынскі пад сваім уласным прозвішчам, а таксама пад псевданімамі Ул. Дзяржынскі і Улідзе друкаваў артыкулы, у якіх даваў грунтоўны эстэтычны аналіз як асобных мастацкіх твораў, так і літаратурнага працэсу ў цэлым. Многія яго матэрыялы, прысвечаныя творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Змітрака Бядулі, Міхася Чарота, Цішкі Гартнага, Янкі Журбы і іншым беларускім пісьменнікам, уражваюць і сёння глыбінёй і жывасцю даследчыцкай думкі, аргументаванасцю і пластычнасцю стылю. Працы Уладыслава Чаржынскага каіштоўныя сёння яшчэ тым, што ў супяречлівы і жорсткі час канца 20-х гадоў у сваіх ацэнках ён кіраваўся эстэтычнымі крытэрыйямі, а не вульгарна-сацыялагічнымі дормамі. Як пісаў літаратуразнавец Ігар Жук, “інтэнсіўнасць працы У.Чаржынскага здзіўляе і захапляе нават у кантэксце імклівага, бурнага літаратурнага развіцця маладой Беларусі. Артыкулы, якія па форме і па сутнасці нагадвалі манаграфічныя даследаваныні, рэцэнзіі (а яны ахоплівалі літаратурныя з'явы і падзеі не толькі Беларусі, як Усходній, так і Заходній, але факты ўсесаюзнага літаратурнага жыцця), прадмовы, укладанні, апрацоўкі — і гэта ўсяго толькі на працягу нейкіх 6-7 гадоў вольнай дзейнасці. Вось паасобныя паведамленні ў тагачасным друку: “У.Чаржынскім збіраюцца матэрыялы аб жыцці і творчасці беларускага песняра М.Багдановіча. Ім жа падгатоўліваецца к друку поўны збор твораў М.Багдановіча” (Полымя, 1922, № 1). “Пры Правапісна-Тэрміналагічнай камісіі ІБК зложана т. зв. Бюро Адказных Перакладаў, на чале якога вызначаны У.Чаржынскі. Бюро задаволіць патрэбы ўсіх дзяржаўных і грамадзянскіх інстытуцый па ўстанаўленні тых афіцыяльных тэкстаў на беларускай мове, патрэба ў якіх, як стала ўмеркаваных і правільна па-беларуску зложаных, вымагаеца самім жыццём” (Полымя, 1925, № 6). Тады ж “Полымя” друкуе курс лекцый па гісторычным матэрыялізме Л.І.Аксельрода ў перакладзе У.Чаржынскага. “Інстытут Беларускай культуры” (Менск, 1926) інфармуе: у першапачатковы склад ІБК увайшлі старшынёю — С. Некрашэвіч, сакратаром — У.Чаржынскі. Яго ж мы знаходзім у Правапісна-Тэрміналагічнай камісіі, а таксама ў складзе аргкамітэта па правядзенні Першай Беларускай Акадэмічнай канферэнцыі. Па даручэнні камісіі разам з Я.Станкевічам рыхтуюць даклад “Правапіс чужых слоў”. 19 лютага 1925 года ўтварылася літаратурная секцыя ІБК (40 сяброў), якая потым аб'ядналася з секцыяй беларускай мовы. Сакратар аб'яднанай секцыі — У.Чаржынскі. Ім жа апрацоўваліся матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры для кніг прафесара М.Янчука, Я.Барычэўскага, А.Вазнясенскага. А ў 1926 годзе сам падрыхтаваў і выдаў дапаможнік “Выпісы з беларускай літаратуры XIX — пачатку XX стагоддзя” (Полымя, 1997, № 12).

Тут Ігар Жук памыліўся, бо дапаможнік “Выпісы з беларускае літаратуры” ён складаў разам з Максімам Гарэцкім і Паўлам Караваем. Праўда, у Мінску ў 1928 годзе выйшла асобным выданнем праца Уладыслава Чаржынскага “Да пытання аб псіхалагічным стылі нашаніўскай паэзіі”. І, як піша Аўгэн Калубовіч у сваёй кнізе “На крыжовай дарозе” (Мн., 1994. С. 87), Чаржынскі з’яўляецца аўтарам “Слоўніка гісторыка-грамадазнаўчых тэрмінаў”.

Ссылка ў Казань

28 чэрвеня 1930 года Уладыслаў Чаржынскі быў арыштаваны ДПУ БССР па справе “Саюза вызвалення Беларусі”. Па пастанове Калегіі АДПУ СССР ад 10 красавіка 1931 года яго выслалі ў Казань тэрмінам на 5 гадоў. Праз 4 гады нашага земляка вызвалілі ад высылкі, але рэабілітавалі яго толькі пасля смерці ў 1988 годзе.

З Татарстана больш Уладыслаў Чаржынскі на Бацькаўшчыну не вярнуўся. Як сказаў Ігар Жук, “жыць на мяжы бездані, “не трапляючы ў яе”, ён навучыўся ў Казані, працуочы выключна на выкладчыцкіх пасадах у розных навучальных установах сталіцы Татарыі. Прорву, што ўтварылася “пяцігадовай высылкай”, а, як аказалася, здоўжылася на ўсё жыццё, пераступіць ён не пасмеў. Іншая і родная сталіца — Менск — аказалася для яго абазначэннем хісткай лёсавырашальнай мяжы, якую, пераступіўши аднойчы ў адзін бок, назад ужо не адскочыш. Гэта было б вяртаннем у мінулае, а на этычным узроўні такое вяртанне для Чаржынскага не ўяўлялася магчымым” (Полымя, 1997, № 12).

Так, Уладыслаў Чаржынскі дамоў больш не вярнуўся. Але ці поўнасцю адышоў ён ад літаратурнай і крытычнай дзейнасці — цяжка сказаць. Тым не менш, беларускім пісьменнікам і літаратурай ён моцна цікавіўся і тады, калі 40 гадоў жыў у сталіцы Татарстана.

Нядайна мне ўдалося адшукаць у архівах і музеях Казані цікавыя звесткі пра нашага таленавітага і забытага літаратуразнаўца. У архіве Казанскага дзяржаўнага медыцынскага універсітэта захоўваюцца дзве асабістыя справы Уладыслава Чаржынскага за перыяд 1933-1946 гадоў і 1950-1971 гадоў. Найбольш каштоўнымі дакументамі з’яўляюцца асабісты лісток па ўліку кадраў і харектарыстыкі Чаржынскага, розныя загады, справаздачы і выпіскі, фотаздымкі і іншыя матэрыялы. Знойдзена таксама аўтабіографія нашага земляка, якая напісаная ім асабіста 27 красавіка 1943 года: “Нарадзіўся я ў 1897 годзе ў былой Гродзенскай губерні Сакольскага павета, вёсцы Стара-Каменная (па іншых крыніцах Старакаменная — С.Ч.) у сялянскай сям’і. У бацькі майго было 5 дзесяцін зямлі, якую ён апрацоўваў сам асабіста пры дапамозе сваёй сям’і. Пачатковую адукацыю я атрымаў у пачатковым народным вучылішчы, пасля заканчэння якога паступіў у Гродзенскую казённую гімназію, дзе і вучыўся да 1914 года (пасля яе эвакуацыі перавёўся ў Мінскую гімназію — С.Ч.). Матэрыяльную дапамогу атрымліваў ад старэйшага брата, які знаходзіўся на заробках у Амерыцы. У 1915 годзе мая радзіма была акупіраваная нямецкімі войскамі. Я паехаў у Ленінград, дзе і працягваў свою адукацыю. У 1917 годзе я пераехаў у Мінск і да 1920 года працаваў хатнім настаўнікам у Вілейскім павеце. У 1921 годзе паступіў у Беларускі дзяржаўны універсітэт на этнолага-лінгвістычнае аддзяленне, якое скончыў у 1925 годзе. У час вучобы ва ўніверсітэце, працаваў у беларускім дзяржаўным выдавецтве і выкладаў на рабфаку

універсітета. З 1925 года працаваў у якасці навуковага супрацоўніка ў Інстытуце беларускай культуры, а потым у Беларускай Акадэміі Навук. Адначасова выкладаў у Беларускім камуністычным універсітэце. У 1930 годзе я быў адміністратыўна высланы з Мінска ў горад Казань, тэрмінам на пяць гадоў. У Казані з 1931г. да 1935 года я працаваў метадыстам у Інстытуце павышэння кваліфікацыі настаўнікаў і ў педагогічным інстытуце. З 1933 года па сумяшчальніцтву працаваў выкладчыкам у Казанскім дзяржаўным медыцынскім інстытуце (да 1936 года), а затым да 1940 года штатным выкладчыкам. З 1940 года штатную пасаду выкладчыка займаю ў Казанскім дзяржаўным стаматалагічным інстытуце, а ў КДМІ працују па сумяшчальніцтву”.

У медыцынскіх навучальных установах Казані Уладыслаў Чаржынскі выкладаў латынь, нямецкую і рускую мовы. Пра гэта гавораць розныя загады і выпіскі з загадаў кіраўнікоў навучальных установ Казані. А знайденая харкторыстыка на выкладчыка кафедры замежных моваў Казанскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута Чаржынскага Уладыслава Вікенцьевіча дае поўнае ўяўленне пра гэтага выкладчыка і чалавека наогул: “Чаржынскі У.В., які працаваў выкладчыкам Казанскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута з 1 верасня 1933 года і вызвалены з працы 1 снежня 1947 года, як сумяшчальнік, у сувязі з яго асноўнай працай у Казанскім дзяржаўным стаматалагічным інстытуце, 1 верасня 1950 года быў зноў залічаны выкладчыкам Казанскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута, дзе і працуе па сённяшні час. Тав. Чаржынскі У.В., кваліфікаваны, вопытны і дысцыплінаваны педагог, адносіцца з любоўю і стараннасцю да сваёй работы. Примае актыўны ўдзел у метадычнай работе кафедры, выступаў на пасяджэннях кафедры з дакладамі па пытаннях методыкі выкладання моў. Чаржынскі У.В. сістэматычна займаецца павышэннем свайго ідэйна-палітычнага ўзроўню, актыўна ўдзельнічае на занятках, якія арганізавалі для выкладчыкаў кафедры, хто самастойна вывучае гісторыю СССР. Пастаянна працуе над удасканаленнем сваёй вытворчай кваліфікацыі, прымае ўдзел у работе кафедры над складаннем дапаможнікаў па нямецкай мове для медыкаў. Сярод таварышаў па працы і студэнтаў тав. Чаржынскі У.В. карыстаецца заслужаным аўтарытэтам”.

Сярод выяўленых казанскіх дакументаў ёсьць і цікавая выпіска з загада № 91 рэктара Казанскага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга медыцынскага інстытута імя С.В.Курашова ад 19 мая 1967 года. У ёй гаворыцца, што ў “сувязі з 70-годдзем і 45-годдзем педагогічнай дзейнасці, з якіх 35 гадоў аддадзена падрыхтоўцы медыцынскіх кадраў у стаматалагічным і медыцынскім інстытутах Казані, за бездакорную творчую працу, чулья і прынцыпавыя адносіны да студэнтаў старшаму выкладчыку У.В.Чаржынскаму аб'явіць падзяку з занясеннем у асабістую справу. Падстава: прапанова заг.кафедры К.Л.Раскіна. Рэктар інстытута — прафесар Х.Хамітаў”. Дарэчы, у той час у Казанскіх медыцынскіх навучальных установах працавала вельмі многа ураджэнцаў Беларусі, асабліва шмат было яўрэяў. Той самы Канэль Раскін быў родам з-пад Оршы, Ісак Алух быў родам з Полацка і іншыя. Магчыма, дзякуючы іх дапамозе, Уладыслаў Чаржынскі ў 1930-х гадах і ўлаткаваўся на працу ў Казанскі медінстытут.

У чэрвені 1971 года наш зямляк напісаў на імя рэктара заяву “вызваліць яго ад займаемай пасады ў сувязі з уходам на пенсію”. Тым больш, што яму ўжо было тады 74 гады. Рэктар задаволіў просьбу Чаржынскага.

У Казані Уладыслай Чаржынскі пражыў яшчэ тры гады і 2 красавіка 1974 года яго не стала. Пахаваны ён у гэтым горадзе на Арскіх могілках.

Янка Купала і Уладыслай Чаржынскі

У Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы ў Мінску захоўваюцца купалаўскія запісы (адз. зах. 459-461) маскоўскіх і казанскіх тэлефонаў і адрасоў асоб, з якімі паэт быў звязаны па службовых і асаўстых спраавах. Сярод адрасоў Казані знаходжу і каардынаты Чаржынскага: “Чаржынскі. Держинскага, 15, кв.8”. У лістападзе 1941 года Янка Купала прыехаў у Татарстан і пасяліўся разам з Уладыславай Францаўнай непадалёку ад Казані ў пасёлку Пячышчы ў дырэктара мельзавода І.Я.Наякшына. Тут ён жыў і час ад часу наведваў Казань, дзе спыняўся ў гасцініцы “Татарстан”. З Наякшынімі Купала шчыра сябраваў, яны разам нават сустракалі новы 1942 год на кватэры Юдзіных у г. Верхнім Услоне.

Янка Купала часта выступаў на мітынгах, па радыё, з дакладамі сярод беларускай і татарскай інтэлігенцыі, пісаў вершы і прадмовы. Заходзіў ён у госці і да сям'і Чаржынскіх. Дарэчы, жонка Уладыслава Чаржынскага была родная сястра Змітрака Бядулі — Чэрня Плаўнік. У іх нарадзілася дзеці — Вітаут і Рагнеда. Нядаўна я адшукаў Рагнеду Чаржынскую-Маслоўскую, яна жыве ў Сочы.

З Уладыславам Чаржынскім Янка Купала ў Казані шмат гутарыў, яны вялі размовы пра вайну, пра 20-30-я гады і рэпрэсіі, а таксама пра літаратуру.

4 мая 1942 года Янка Купала зноў сустрэўся з сям'ёй Чаржынскіх, якая наведала яго ў Пячышчах. Песняр падараваў Чаржынскім сваю кнігу вершай і паэм “От сердца”, што выйшла на рускай мове ў Маскве. На кнізе Купала напісаў “Дарагім Чаржынскім на памяць. Янка Купала. Пячышчы. 4.V.1942г.”

18 чэрвеня Янка Купала пакінуў Татарстан і прыехаў у Москву, дзе праз 10 дзён трагічна загінуў у гасцініцы «Москва».

Уладыслай Чаржынскі – крытык і літаратуразнавец

Максім Гарэцкі ў сваёй “Гісторыі беларускай літаратуры” напісаў: “Літаратурная крытыка развівалася ў нас ужо ў нашаніўскую пару (М.Багдановіч, Л.Гмырак – забіты на вайне ў 1915 годзе, А.Навіна, В.Ластоўскі і інш.). Цяпер яна ўсходзіць на больш падрыхтаваны і навуковы گрунт (М.Піятуховіч, У.Дзяржынскі і інш.)”. У.Дзяржынскі, Улідзе – гэта псеўданімы Уладыслава Чаржынскага. Пад гэтымі псеўданімамі наш зямляк выступаў з крытычнымі артыкуламі ў розных беларускіх выданнях у 1920-х гадах.

У 1928 годзе ў Мінску асобным выданнем выйшла праца Уладыслава Чаржынскага “Да пытання аб псіхалагічным стылі нашаніўскай паэзіі”. Але яна спачатку была надрукавана ў сакавіцкім нумары часопіса “Узвышша” у 1928 годзе. Перачытаў я нядаўна гэты матэрыял. Ён сапраўды заслугоўвае ўвагі. Бо ў ім крытык выступіў супраць таго, што пісалі, напрыклад Піятуховіч, Замоцін, якія адзначалі, што “скептыкам і пэсымістым выступае перад намі і Максім Багдановіч... Раней, Колас любіў съпяваць супакой прыроды: ён любіў, падобна Цютчаву, Мэдэрлінку, прыслухоўвацца да начнога цішыні, бо раненае сэрца патрабуе цішыні і спакою”. Чаржынскі ім адказвае:

“Наадварот, Я.Колас – пясняр буры, навальніцы, грому, бліскавіц. Ні ў кога з беларускіх паэтаў гэтыя грозныя з’явы прыроды не знайшлі такога мастацкага выяўлення, як іменна ў Якуба Коласа” (“Узвышша”, 1928. № 3. С.128). Чаржынскі праналізаваў некалькі вершаў Якуба Коласа і прыйшоў да высновы, што “смутная настраёвасць коласаўскай лірыкі асабіста інтывімных перажыванняў нічога супольнага не мае з філасофскай сістэмай песімізму” (там жа, с.138). Можа крытык і перабольшваў, калі сцвярджаў, што наша літаратура самая жыццясцвяджальная з літаратур таго часу, але, як піша Ігар Жук “унутраны аптымістычны пафас яе Чаржынскі адчуваў амаль бездакорна” (Ігар Жук. Сустрэчны рух. Гродна, 1998. С.44).

У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (ф. 205, вып. 3, спр. 8909) нядаўна выявіў заяву У.Чаржынскага, якую ён пісаў у Беларускі дзяржжаўны ўніверсітэт: “Гэтым прашу залічыць мяне сталым слухачом на этналагічна-лінгвістычны аддзел факультэту грамадзянскіх навук Беларускага дзяржжаўнага ўніверсітэта па цыклу беларускае мовы. Скончыў у 1918 годзе 7 класаў мужчынскай гімназіі Фальковіча й Зубакіна ў Менску. У 1918-1919 гадах працаваў як настаўнік у вячэрній школе для дарослых, якая была арганізавана мною ж у м. Пасадцы Вілейскага павета. Адначасна з гэтым даваў прыватныя лекцыі ў розных класах сярэдняй школы. У 1920 годзе з прыходам на Беларусь савецкае ўлады зрабіўся сталым супрацоўнікам штодзённае газеты “Савецкая Беларусь”, у якой працу юй да апошняга часу...”.

Сапраўды, працу ючы ў “Савецкай Беларусі”, Уладыслаў Чаржынскі публікуе тут свае артыкулы на розныя тэмы. Да 5-годдзя часопіса “Полымя” з’яўляецца матэрыял “Літаратурная трывбуна” (“Савецкая Беларусь”, 1926, 25 снежня). У нумары “СБ” ад 16 траўня 1925 года крытык разважае аб проблемах беларускае мастацкай культуры ў міжнародным кантэксле, аб тым, што наша тагачасная літаратура ўнясла ў скарбніцу агульнаеўрапейскай літаратуры, які сацыяльны клас пераважна знайшоў у ёй свой адбітак. На думку У.Чаржынскага, “матывы нацыянальнага і сацыяльнага змагання ў сваім найдасканальнішым сінтэзе разгарнуты ў беларускай літаратуры з такой глыбінёй і мастацкай эмоцыянальнасцю, што яны чырвона-агністымі бляскамі мігаюць на агульна літаратурным еўрапейскім фоне”. І вялікая заслуга ў гэтым, сцвярджае крытык, і з ім нельга не пагадзіцца, Янкі Купалы.”Янка Купала – выдатнейшы карыфей беларускае літаратуры, які так нядаўна яшчэ быў як бы ўвасабленнем усёй нашай паэзіі, -- з’яўляецца адначасна піянерам найноўшага беларускага пісьменства”, -- пісаў наш зямляк. “Калі Гамер, Дантэ, Шэкспір, Байран, Гётэ, Міцкевіч, Пушкін і іншыя, -- сцвярджае Уладыслаў Чаржынскі, -- выяўлялі ў сваіх творах пераважна волю да жыцця чалавека наогул, то Янка Купала з найвялікшым мастацтвам прайўляе не толькі ў сваёй творчасці, але самой сваёй постаццю песнярамузыкі волю да жыцця працоўнага эксплуатаванага селяніна, беларускага селяніна. У гэтым іменна розніца, у гэтым самабытнасць, у гэтым і веліч Янкі Купалы, а побач з ім і беларускае паэзіі, у парыўнанні з паэзіяй і паэтамі агульна-еўрапейскай культуры”.

Акрамя “Савецкай Беларусі” наш літаратуразнавец і крытык шмат друкуеца ў часопісах “Полымя”, “Узвышша”, “Асьвета”. У 1925 годзе ў Мінску выйшаў з друку зборнік паэзіі Янкі Купалы “Безназоўнае”. У “Полымі” адразу з’яўляецца невялікая нататка Чаржынскага пра гэты зборнік, падпісаная псеўданімам Улідзе. Крытык піша: “Цэнтральным месцам зборніка з’яўляецца паэма “Безназоўнае”. Гэтая паэма заслугоўвае асаблівае

ўвагі не толькі з боку мастацлага, але і з боку ідэалагічнага. У ёй Купала дае рэльефны нарыс нашай рэвалюцыйнай эпохі, адцяняючы яе на фоне таго недалёкага мінулага, якое перажывала працоўная Беларусь... Апрача паэмы ў зборніку бачым вязанку вершаў, напісаных у апошнія гады. Усе гэтыя вершы як сваёй ідэалогіі, так і новымі мастацкімі хварбамі і настроемі падобны на "Безназоўнае" і з'яўляюцца як бы прэлюдый да паэмы" ("Полымя", 1925, № 2.С.200-201).

У першых нумарах часопіса "Полымя" за 1925 год Уладыслаў Чаржынскі друкуе вялікі свой артыкул нарысаў і нататкаў "Беларуская літаратурная сучаснасць". Рэдакцыя часопіса нават зрабіла зноска, што з некоторымі вынікамі і думкамі аўтара не пагаджаецца. Тым не менш, артыкул быў апублікованы. У ім літаратуразнавец таксама звяртаецца да творчасці Янкі Купалы. У сваёй працы крытык пытается: чаму на працягу 1920-21 гадоў маўчыць Купала? Што такое сталася з песняром? І адразу дае адказ, што ў снежні 1921 года на старонках "Вольнага Сыцягу" з'яўляецца Купала "Песня аб паходзе Ігара". "Песня," --- піша Чаржынскі, -- гэта закончаная музыкальная сімфонія, кожная частка якой пяе дзіўную мелодыю, кожная струна якой гучыць самабытнымі тонамі, а ўсё разам зліваецца ў нязвычайнай чароўнай гармоніі. З гэтага боку "Песня" з'яўляецца запраўдным шэдэўрам беларускага найноўшага паэзіі" ("Полымя", 1925, № 1. С.148). Далей крытык разглядае зборнік вершаў Янкі Купалы "Спадчына", куды ўвайшлі вершы песняра напісаныя ім у 1906-1918 гадах, а таксама драму "Тутэйшыя", напісаная ў 1922 годзе, апублікованая -- у 1924-м, а паместу адносіцца да 1918-1920 гадоў. Пра "Тутэйшых" Чаржынскі кажа, што "п'еса можа не спадабацца як прыхільнікам артадаксальнага рэалізму (натурализму), так і прыхільнікам літаратурнага мадэрну. Рэалісты будуць нездаволены тым, што ў п'есе не ўсё жыве, што ў п'есе больш рэзанёрства, чымся жывой дзеі, што ў п'есе залішне карыкатуры, што ў п'есе залішне штучнага. З другога боку можа быць той закід, што п'еса замала эмацыйнальна, што п'еса ўбога глыбокімі калізіямі, што п'еса пабудавана на павярхойных водрухах людскіх пачуццяў, урэшце, што п'еса замала сцэнічна. Але ўсе гэтыя заганы будуць заганамі чыста ўмоўнымі, залежна ад таго пункту погляду, з якога падходзяць да гэтае п'есы. Нам здаецца, што ў п'есе трэба шукаць іншага..." (там жа, с.151-152). Уладыслаў Чаржынскі добра ведаў, што трэба шукаць у п'есе, каму яна прысвечана, пра каго яна і для каго... Абагульняючы творчасць Янкі Купалы ў 1920-я гады наш зямляк прыйшоў да высновы, што:

"1. Ліра песняра не маўчыць, а адгукaeцца на найважнейшыя падзеі гэтае сучаснасці; а калі адгукaeцца яна не так часта, як гэтага нам хацелася б, то ў гэтым пункце мы павінны памятаць, што маем дачыненне з мастацтвам, г. зн. такой катэгорыяй, якая не падлягае матэматычным вымерам і якая пакуль што не жыве паводле календара, хоць бы нават савецкага.

2. Літаратурныя выступленні песняра не былі дысанансам эпосе, а наадварот, як нельга лепш гарманізавалі з гэтай эпохай.

3. Перастроеная на сучасны лад ("Безназоўнае") ліра песняра не ўтраціла сваёй ранейшай моць, а гучыць так жа пераможна, як і раней, і мае нават тэндэнцыю заглушыць хоры новага літаратурнага рэчышча.

4. Паэт застаўся верным сабе і пры новых акалічнасцях, грунтуючыся ў сваёй творчасці на аб'ектыўнай рэальнасці і выступаючы, як раней, пад літаратурным знакам мастацлага рэалізму (павевы неакласіцызму ў "Тутэйшых" не запярэчваюць гэтага, бо неакласіцызм бліжэй да рэалізму,

чымся да рамантыкі). Усё гэта сведчыць аб тым, што Я.Купала і ў паслякастрычнікавай сучаснасці (асабліва пачынаючы з 1924 г.) становіцца вельмі значным фактарам прагрэсу ў беларускім літаратурным мастацтве” (там жа, с.153).

Уладыслай Чаржынскі шмат пісаў і пра Якуба Коласа. “Новую зямлю”, “Сымона-музыку” і “У палескай глушы” ён назваў манументальнымі творамі беларускай літаратуры. Крытык паказаў тое адметнае, новае, што з'явілася найперш у Коласа-празаіка. А гэта дасканаласць і віртуознасць партрэтнага жывапісу, разумеючы апошняе даволі шырока – не толькі як апісанне зневінага партрэта, але і як выяўленне хараクтару. Мае рацыю Міхась Мушынскі, які адзначае, што Чаржынскі “параўноўвае аповесць з партрэтнай галерэй, праз якую праводзіць аўтар “зачараванага і захопленага чытача”, раскрываючы яму багацце і разнастайнасць чалавечых тыпаў-характараў” (Міхась Мушынскі. Беларуская крытыка і літаратуразнаўства (20-30-я гады). Мн., 1975. С.166).

Пра Якуба Коласа Уладыслай Чаржынскі напісаў вялікі крытычна-біяграфічны нарыс, які быў змешчаны ў першым томе збору твораў Якуба Коласа, што пабачыў свет ў Мінску ў 1928 годзе. “Сымон-музыка” – гэта не толькі пышны цвет паэтыцкае індывідуальнасці: гэта пышны цвет беларускае паэзіі, як мастацтва” – сцвярджае наш крытык.

Вельмі моцна Уладыслай Чаржынскі абараняе Якуба Коласа, Змітрака Бядулю і Янку Купалу, аналізуючы працу “Беларусы” Яфіма Карскага ў “Полымі” за 1923 год. Ён аб'ектыўна ўказвае на сур'ёзныя недакладнасці Карскага, які ў трэцім томе стараецца паказаць гісторыю беларускай літаратуры, пачынаючы з XIX стагоддзя, а таксама апісаў беларускі культурна-нацыянальны рух. “Незразумелым для нас з'яўляецца той метад, паводле якога аўтар размісціў у гэтым раздзеле пісьменнікаў, -- піша Уладыслай Чаржынскі. – Калі аўтар трymаўся метаду літаратурнай магутнасці, то чаму паставіў Цётку раней Я.Купалы, Альберта Паўловіча, Г.Леўчыка, К.Буйло раней Бядулі-Ясакара, які бязумоўна па літаратурнай вартасці, і па колькасці ім напісанага стаіць бязмерна вышэй за іх? Калі ж аўтар трymаўся храналагічнага прынцыпу, то чаму Альберт Паўловіч, Ядвігін Ш. апынуліся пасля М.Багдановіча, К.Буйло і г.д.? А калі аўтар размяшчаў пісьменнікаў паводле арганічнай сувязі і сваенства матываў, стылю, крыніц творчасці і г.д., то чаму за М.Багдановічам пастаўлены А.Паўловіч, З.Жылуновіч, Ядвігін Ш., а не Бядуля-Ясакар, які, бязумоўна, як стылем, так і матывам і бліжэй да М.Багдановіча, чымся яны” (“Полымі”, 1923, № 2. С.113-114).

“Плавнику принадлежить и несколько прозаических статей”, -- піша Я.Карскі ў “Белорусах”. Чаржынскі рэагуе на гэта імгненні: “Гэтак адзываецца акадэмік Е.Ф.Карскі аб пісьменніку, якога вядома нам у друку да 80 апавяданняў, агульным аб'ёмам каля 40-50 друкаваных аркушаў. І гэта некалькі “прозаических статей”. Нечага сказаць, добрая рэгістрацыя паэтычных матэрыялаў”... (там жа, с.123). І такіх заўваг крытык прыводзіць вельмі шмат. Таму ён, прачытаўшы трэці том “Белорусов”, заяўіў, што кніга Карскага “дзякуючы сваёй павярхённасці вельмі мала дасць новага для тых, хто больш-менш знаёмы з гісторыяй беларускай літаратурныі і з гісторыяй беларускага нацыянальна-адраджэнцкага руху” (там жа, с.132).

У вераснёўскім нумары часопіса “Полымі” за 1928 год Уладыслай Чаржынскі апублікаваў артыкул “Дзейнасць З.Жылуновіча ў абсягу беларускай літаратурнай крытыкі”. Артыкул быў вельмі актуальны на той час і

сёння ён не страціў сваёй гістарычна-літаратурнай фактуры. Як мы ведаем, сам Цішка Гартны (Зміцер Жылуновіч) пісаў вельмі шмат: апавяданні, вершы, раман, літаратурныя агляды, крытычныя манаграфіі, крытычна-палемічныя артыкулы, рэцэнзіі і г.д. Менавіта на характарыстыцы некоторых жанраў крытыкі Цішкі Гартнага спыніўся У.Чаржынскі. Ён не толькі зрабіў вычарпальны агляд дзейнасці З.Жылуновіча ў кантэксце беларускай літаратурнай крытыкі, але паспрабаваў класіфіцираваць яго крытычныя працы як з боку ідэалагічна-метадалагічных прынцыпаў, так і з боку літаратурнай формы і стылю. Падобная праца ў беларускай літаратуре тады была новай і даволі нялёгкай. І яе наўрад ці хто змог бы адужаць. Хіба што толькі Чаржынскі.

Часопіс “Узвышша” у травенскім нумары за 1929 год публікуе вялікі матэрыйял нашага земляка, які называецца “Нарысы гісторыі беларускай літаратуры” праф. М.М.Піятуховіча”. Сапраўды, прафесар Міхайла Піятуховіч (1891-1937) у 1928 годзе выдаў першую частку сваіх “Нарысаў...”. Іх уважліва прачытаў Уладыслаў Чаржынскі і на старонках папулярнага тады часопіса выказаў свае думкі і заўвагі. І яны даволі слушныя. Напрыклад, У.Чаржынскі піша: “Вось якую характарыстыку дае, напрыклад, праф. Піятуховіч В.Д.Марцінкевічу на балоне 73-й “Нарысаў”: “Узятая ў цэлым творчасць Дуніна-Марцінкевіча ўяўляе сабой яскравы прадукт патрыярхальна-дваровай культуры, амаль зусім не зачэпленай уплывамі капіталізму”. Гэта формула, супярэчачы гістарычнай рэчаіннасці, не можа даць адказу на асноўныя пытанні, што ўзнікаюць навокал творчасці названага пісьменніка. Чым, напрыклад, вытлумачыць тую з'яву, што ўся творчасць Д. Марцінкевіча з'яўляецца як бы псіха-ідэалагічным клеем, якім пісьменнік тужыцца склеіць сялянства і шляхту, як не распадам прыгоннае гаспадаркі? Чым вытлумачыць гэтае заахвочванне селяніна да шчырае працы, якое мы бачым бадай у кожным творы Марцінкевіча, як не простым рэзультатам невыстарчальнай прадукцыінасці сялянскае працы ў перыяд менавіта распаду прыгоннае гаспадаркі?” і г.д.і г.д. У гэтым артыкуле Чаржынскі зрабіў некалькі заўваг і наконт трактоўкі ў “Нарысах” М.Піятуховічам паэзіі Францішка Багушэвіча і творчасці некоторых іншых класікаў беларускай літаратуры.

Вельмі добра крытык У.Чаржынскі сказаў пра беларускага гісторыка Уладзіміра Пічэтu. Напрыклад, у аглядзе часопіса “Вестник Народнаго Комісариата Просвещения ССРБ” (1923, каstryчнік-лістапад) у лютайскім нумары часопіса “Полымя” за 1923 год ён піша: “Як мы бачым, гісторыка-беларуская навука мае ў асобе У.Пічэты вельмі здольнага і, адначасна з гэтым, вельмі шчырага прыхільніка”.

Вельмі цёпла наш зямляк у сваіх літаратурных творах адгукайся пра Украіну і творчасць яе пісьменнікаў. У 1924 годзе выйшаў з друку зборнік вершаў “Вітер з Украіни” Паўло Тычыны. Пад поেуданімам Улідзе “Полымя” друкую рэцэнзію У.Чаржынскага на гэты зборнік. Яна пачынаецца так: “Вецер з Украіны, Украіны так блізкай нам, беларусам, на жаль так рэдка далітает да нас, так рэдка кудзёрыць верхавіны беларускага бору! А шкада! Гэтулькі ў гэтым ветры нам роднага, прачулага, а разам з тым, гэтулькі ў ім моцы й чараў, самабытнасці і крыштальнай прамяністасці. Вязанка вершаў П.Тычыны “Вітер з Украіни” можа найвыпукней увасабляе сабою гэтыя украінскі вецер... (“Полымя”, 1925, № 1. С.179-180). Далей наш крытык не шкадуе шчырых братэрскіх слоў і пачуццяў, ён проста ў захапленні ад творчасці паэта, калі піша, што “П. Тычына – адзін з найвялікшых сучасных

украінскіх паэтаў...”, што “музыкі ў паэзіі П.Тычыны – як сонца ў роснай зелені летнім ранкам”, што “лірыка П. Тычыны – наскролькі шчырапачуццёва”...

Гэта мая толькі невялікая вандроўка па старонках твораў Чаржынскага-крытыка. Пасля яе я ўпэўніўся, што беларусы ў 1930 годзе страцілі вельмі таленавітага, разважлівага і аб'ектыўнага крытыка. На вялікі жаль, сёння ў беларускай літаратуры крытыка маштабу Чаржынскага я нават і не могу называць. Таму павучыцца пісаць і аналізаваць творы нам сёння ёсць у каго. Толькі гэтыя крытычныя артыкулы і даследаванні нашага земляка раскіданы па выданнях 1920-1930-х гадоў. Ці не пара ўжо іх сабраць пад адну во кладку і выдаць?..

2007, лістапад

Язэп Варонка

У першым нумары газеты “Вольная Літва” за 1921 год паэт Юры Вегаў апублікаваў на рускай мове верш, прысвечаны Вільні. Першую і апошнюю строфы з гэтага паэтычнага твора хochaцца працытаваць:

Когда я вновь тебя увижу,
Когда твой шум услышу я?
О, ни к Берлину, ни к Парижу
Так не влечёт любовь моя...
...Нет, не прощу твои я стоны,
Людскую совесть разбужу,
Свои я кликну легионы,
И родину освобожу.

А радзімай паэта Юры Вегава з'яўляецца Сакольшчына на Беласточчыне, дзе ён нарадзіўся 4 красавіка 1891 года. Сапраўданае прозвішча паэта Вегава — Язэп Варонка. Але Язэп Варонка пісаў не толькі рускамоўныя вершы, ён быў і застаўся ў гісторыі Беларусі, як палітычны дзеяч, журналіст, публіцыст, адзін з пачынальнікаў беларускага палітычнага руху ў ЗША.

Дзіцячыя гады Язэпа праішлі на Беласточчыне, а вось юнацтва і палітычны вопыт набіраліся ў Санкт-Пецярбургу. Там юнак пэўны час слухаў лекцыі на юрыдычным факультэце мясцовага універсітэта, супрацоўнічаў з рознымі пецярбургскімі газетамі і часопісамі. Да 1917 года паэту і публіцысту Вегаву ў Пецярбургу жылося даволі нядрэнна і весела. Аб гэтым нават згадвае В.Ункоўскі ў рускім часопісе “Возрождение” (Парыж, жнівень, 1956 г.): “Сакратаром рэдакцыі быў сімпатычны студэнт-юрист Пецярбургскага ўніверсітэту Язэп Якаўлевіч Варонка — беларус з Беластока. Высокі прыгожы брунет, ён хадзіў не ў сціплай тужурцы, а ў адмыслова пашытым студэнцкім сурдуце, зашпіленым на ўсе гузікі. Падкрэслена запаволены, заўсёды чыста паголены, валасы на прабор і нязменная памада. Ужываў дарагую “мужчынскую” парфуму й добра знаўся з ёю.

Жыў ён у памяшканні рэдакцыі (Неўскі праспект, нумар 3, насупраць Галоўнага Штабу), спаў на стосах непрададзеных газетаў (а іх тут былі горы). Зарабленыя прагульваў за лічаныя дні, а пасля любіў наспеўваць нешта пра кішэню з дзюркай.

У Пецярбургу выходзіў невялічкі часопіс “Театральное обозрение”, які каштаваў 5 капеек, дзе штодня друкаваліся падрабязныя афішы ўсіх спектакляў і канцэртаў, а таксама тэатральная хроніка. Варонка даваў інфармацыйныя зацемкі, а таму быў сталым наведнікам тэатральных грымёрных і, заляцаўся да артыстак”. Далей аўтар успамінае: “Пазнаёміўся я з Варонкам у 1913 годзе, а эпістолярна мы былі знаёмыя з 1911 года. Тады я быў рэдактарам другога “Всероссийского Студенческого Сборника”. Першы з’явіўся за колькі год перад тым пад рэдакцыяй І. Буніна і М. Целяшова. Варонка даслаў мне для зборніка падпісаную ягоным прозвішчам празаічную мініяцюру “Осеннее” і два вершы пад псеўданімам Юры Вегаў. Усё гэта я надрукаваў. Чысты прыбытак ад продажу зборніка прызначаўся Пяцігорскаму студэнцкаму санаторию. Першае выданне разышлося, а калі зімою 1913 года я пазнаёміўся з Варонкам, мы задумалі выпусціць “Всероссийский Студенческий Сборник” другім выданнем. Так і сталася: увесну 1914 года другое выданне выйшла, дзякуючы незвычайнай энергii

Я.Я.Варонкі, — кніга з'явілася ў вітрынах кнігарняў Пециярбургу, Масквы, Харкава, Кієва і іншых гарадоў.

Мы з Варонкам сустракаліся не радзей як два-тры разы на тыдзень у рэдакцыі “Воскресной Вечерней Газеты” і ў мяне. Ён быў ня дурань кульнуць чарку, і, памятаю, мы добра гульнулі на маскарадзе “Ярылава нач”, дзе ўсё было дагары нагамі: Варламаў піў, а Давыдаў танцевалаў, і ўсё было накшталт таго ж... І самы танны билет бяз месца каштаваў 25 рублёў, што па тых часах было страшэнна дорага. Я заплаціў за свой “уваходны”, а Варонка, як заўсёды, “злаўчыўся”. Мы весела прарабавілі час, скакалі з маскамі, пілі канъяк, цешылі дурня да самай раніцы.

Вайна 1914 году. Мяне мабілізавалі як малодшага доктара ва ўласны санітарны цягнік імператрыцы Аляксандры Фёдараўны, і з Варонкам мы больш не сустракаліся. Але ён часта пісаў мне і на адрес цягніка, і на маю харкаўскую кватэру. Мушу прызнацца, я адказваў не заўсёды. У ягоных лістах не было нічога актуальнага. Ён працягваў супрацоўнічаць з “Обозрением театров”. Арганізоўваў штотыднёвія часопісы — “Вереск”, “Колось”, але яны спыняліся пасля выхаду першага ж нумару. Яму фатальна не шанцевала. Сябраваў з вядомым таленавітым паэтам Мікалаем Агніўцавым. Той хваліў вершы Варонкі, падпісаныя псеўданімам Юрый Вегаў” (пераклад тэксту з рускай мовы Лявона Юрэвіча).

З 1917 года Язэп Варонка пачынае сур’ёзна займацца палітыкай. Ён уступае ў Беларускую сацыялістычную грамаду, пасля становіцца членам яе Цэнтральнага Камітэта. На розных расійскіх дэмакратычных нарадах і сходах выступаў з прадмовамі ў абарону Беларусі, а таксама супраць урадавай кааліцыі сацыялістычных партый з буржуазнымі.

Жывучы ў Петраградзе, Язэп Варонка ўзначальваў камітэт Беларускага таварыства ў гэтым горадзе па акованні дапамогі тым, хто пацярпеў падчас Першай сусветнай вайны. У канцы 1917 года ён прыязджаете ў Мінск, дзе яго абіраюць камісарам юстыцыі і ўнутраных спраў Вялікай беларускай рады. Варонка актыўна ўдзельнічае ў падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага з’езда. А ў лютым 1918 года ён становіцца старшынёй Народнага сакратарыята Беларусі і народным сакратаром замежных спраў.

25 сакавіка 1918 года была абвешчана Беларуская Народная Рэспубліка. Язэп Варонка быў яе адным з арганізатораў і ініцыятараў.

Наогул, Язэп Варонка заўсёды лічыў, што ворагамі беларускага адраджэння з’яўляюцца Расія і Польшча. Адмоўна ацэньваў палітыку ў нацыянальным пытанні як Часовага ўрада Расіі, так і Савета Народных Камісараў. Адначасова асуджаў захоп Беларусі войскамі Польшчы, паказваў крыводушнасць палітыкі польскіх акупантатаў, выкryываў іх і крытыкаваў. У сваёй кніжцы “Беларускі рух ад 1917 да 1920 году” (Коўна, 1920 г.) Язэп Варонка сур’ёзна ўзняў пытанні роднай мовы, адносіны да яе палякаў, рускіх і немцаў. Ён пісаў: “Расейскія русыфікаты лаялі беларускіх дзеячоў за тое, што яны “польскія найміты” і так далей, але ў той самы час палякі ўсюды выступалі проці таго, каб ніякім способам не ўводзіць беларускай мовы ў касцёле, бо гэта ёсьць перажод да маскалёў і схызматыкаў. Такім чынам із аднаго і з другога боку беларускую справу залічалі, то да польскай, то да маскоўскай інтрыгі, але фактывічна ні адна з гэтих старон справе не дапамагала... А вось немцы падавалі вялікія надзеі ў дапамозе адраджэнню беларускай культуры і распаўсюджэнню беларускага руху. Не можна ўпусciць з вока таго факту, што фэльдмаршал Гіндэнбург першы ў пачатку 1916 году асобным расказам абъявіў беларускую мову ў старой акупацыі

мовай раўнапраўнай іншым мовам у краі: літоўскай, жыдоўскай і польскай. Пры немцах на беларускай мове друкаваліся адозвы, пашпарты, падтрымліваліся беларускія школы, школьнія выдавецтва...”.

У 1923 годзе Язэп Варонка пакінуў Беларусь і эмігрыраваў у ЗША, дзе і пражыў усё сваё астатніе жыццё (памёр 4.6.1952 г.). Там наш суайчыннік быў адным з пачынальнікаў беларускага палітычнага руху. Ён узначальваў Беларуска-Амерыканскую нацыянальную асацыяцыю, выдаваў газету, арганізоўваў і вёў беларускія і рускія праграмы на чыкагскім радыё. Больш шчыра пра амерыканскі перыяд жыцця Язэпа Варонкі напісаў у сваёй кнізе “Беларусы ў ЗША” (Мн., 1993) Вітаут Кіпель: “Язэп Варонка быў выдатным пачынальнікам і кіраўніком беларускага руху ў Злучаных Штатах. Ён прыехаў у гэтую краіну зь ініцыятывы Янкі Чарапука як прадстаўнік Рады БНР. Я.Варонка да свайго прыезду ў Злучаныя Штаты меў ужо значны досьвед палітычнага кіраўніцтва, займаючы пэўны час сярод іншага пасаду прэм'ер-міністра Беларускае Народнае Рэспублікі. Ён быў высокаадукаваным чалавекам. Ён адыграў значную ролю ў грамадскім і палітычным жыцці амэрыканскіх беларусаў, а ягонае напахіснае жаданьне заснаваць магутную беларускую арганізацыю заслугоўвае ўсялякае павагі...”.

2005, чэрвень

Язэп Дашута

Пра беларускага святара-марыяніна Язэпа Дашуту напісана мала. Заглянуў у энцыклапедычны даведнік «Рэлігія і царква на Беларусі» (Мн., 2001), а раптам там хоць некалькі радкоў будзе пра яго, ды не — няма ніводнага слоўца. Ды што казаць, туды не ўключылі сотню іншых прозвішчаў беларускіх святароў розных канфесій.

Трохі згадвалі пра святара часопісы «Божым шляхам» і «Znic» у 60-х гадах мінулага стагоддзя, Аляксандр Надсан у сваёй выдатнай манографіі «Біскуп Чэслаў Сіповіч — святар і беларус» (Мн., 2004) і Юрась Гарбінскі. Праўда, у некаторых гэтых згадках ёсць памылкі. Адны крыніцы, напрыклад, месцам нараджэння называюць Другу, іншыя — Смаленшчыну. А на самой справе, Язэп Дашута нарадзіўся ў 1890 года ў Саколцы на Беласточчыне ў мяшчанскай сям'і. Спачатку вучыўся ў Сакольскім 4-класным вучылішчы, а пасля ў 1911 годзе скончыў Віленскую духоўную каталіцкую семінарыю. Падчас вучобы быў актыўным сябрам гуртка беларусаў-семінарыстаў. У 1918 годзе Язэп Дашута быў пасвячоны ў святары летувіскім біскупам Францішкам Карэвічам у віленскім семінарскім касцёле.

Сваю душпастырскую дзейнасць наш зямляк распачаў на пасадзе вікарья ў парафії Дабжынаў Беластоцкага дэкадэнства. Пасля атрымаў дазвол ад віленскага біскупа Юрый Матулевіча на вучобу ў Люблінскім каталіцкім універсітэце.

Па ініцыятыве таго ж Юрый Матулевіча ў 1923 годзе ў Друі (цяпер Браслаўскі раён) быў адкрыты беларускі кляштар айцоў марыянаў, куды ў 1925 годзе прыехаў і Язэп Дашута. Пад кірауніцтвам а.Андрэя Цікоты наш зямляк адбывае год навіцыяту ў Друі і выязджае на далейшую вучобу ў Рым. Там праз год абараняе доктарскую дысертацыю па кананічным праве. Але дзеля сваёй сціпласці ніколі нікому пра гэта а. Язэп Дашута не казаў. Напрыканцы 1927 года ён зноў вяртаецца ў Друі, дзе чакае яго цяжкая душпастырская праца вікарья, а пасля — пропашча. У адным з пісем да а.Рэклайціса ў Рым Я.Дашута пісаў: "Душпастырскую працу люблю, але пры сённяшніх адносінах суседніх святароў да Друі, асабліва да яе пропашча, працаваць тут незайдросна. Накідающца з усіх бакоў...".

Сапраўды, хоць марыяне ў Друі мелі польскую гімназію, хоць не займаліся палітыкай, але і на іх пасыпаліся розныя даносы і націск паліцыі, авантуры ксяндза-скандаліста Бародзіча, якога падтрымлівала паліцыя і духавенства. Усё гэта звалілася на друйскага суперыёра а.Цікоту і на друйскага пропашча а.Дашуту. Асабліва стала цяжка працаваць друйскім айцам, калі а.Фабіяна Абрантовіча і а.Язэпа Германовіча перавялі ў Харбін, а а.Андрэя Цікоту — у Рым. У верасні 1937 года Язэп Дашута пісаў Андрэю Цікоту: "Зъяўляеца 17-га верасня сам начальнік Ваяводзкае Бясьпекі із Старое Вялейкі, нейкі Ясінскі і зь ім Стараста і хочуць бачыць а.Супэрыёра і мяне. Вострым тонам, сказаўши, хто ён такі, заявіў, што хоча з намі "шчыра, але прыватна" разгаварыцца аб нашых адносінах да дзяржавы. Пачаў гаварыць аб беларускай гімназіі ў Вільні, ("скамунізаванай"), аб кс.Ад.Станкевічу, аб кс. В.Гадлеўскім і аб нас, што і мы ідзём на ўсход да камуны. На гэта польскі ўрад не пазволіць... Хто нездаволены, то яны (палякі) памогуць прабрацца ў Саветы. "Беларусаў там павыстрэльвалі, а тут вам кепска? Прыдзеца двухтрох ксяндзоў з Друі вывезьці. Вы — прыхільнікі Уніі? На ніякія вуніі не пазволім. Возьмемся і за Альбертын!"... Запытаў я старасту: дзе болей камуністаў, ці ў нашай парахвіі, ці ў суседаў? А ў начальніка Бясьпекі: ці

гаварыць нам ксяндзам па беларуску да беларусаў, якія да нас у гэтай мове звязратаюцца, ці гэта ёсьць ужо здрада стану?.. Што з намі будзе, Бог ведае, на Яго пакладаем усю надзею...” (“Божым шляхам”, 1966 г., № 5 (98). С.13-14).

У пачатку верасня 1938 года польская паліцыя загадала друйскім айцам-марыянам Я.Дашуту, К.Смульку, В.Хамёнку і Ю.Кашыру тэрмінова выехаць з пагранічнае паласы. 9 верасня яны ціха пакінулі Другу. Язэп Даушута выехаў у марыянскі польскі манастыр у г.Скужэц каля Седльцаў. Але і там ён заставаўся шчырым беларускім святаром, падтрымліваў сувязі з беларусамі з многіх краін свету, а таксама вёў з імі вялікую перапіску.

У гады Другой сусветнай вайны і пасля вайны наш зямляк жыў у Польшчы і займаўся душпастырскай дзейнасцю ў кляштарах Грудзёндзу і Улацлаўкі. Ён заўсёды быў шчырым чалавекам, вясёлым і добрым. Асабліва тады, калі некаму рабіў нешта карыснае і прыемнае, забываючы пра сябе. Наогул, ён ніколі не любіў расказваць пра сваё жыццё і пра сябе. Больш любіў размаўляць пра справы агульнацаркоўныя і грамадскія, але без палітыкі. Сам жыў паводле канонаў Царквы і ў гэтым духу выхоўваў маладых студэнтаў-клерыкаў, для якіх доўгі час быў духоўным айцом.

Айцец Язэп Даушута пражыў 76 гадоў. Яшчэ ў 1961 годзе ён пісаў Чэславу Сіповічу: “Сяджу тут з Казюком (Смулькам) і збліжаемся да прыстані, где спаткаемся з нашымі айцамі Андрэем Цікотам і Фабіяном Абрантовічам. Старасыць і недамаганыне што раз лепей даецца адчуваць. Але я яшчэ трymаюся, а вось а.Казімір ледзь дзержыцца. З трудом перасоўваецца па пакоі і святую службу спраўляеца седзячы ды па амацку (вобмацкам). Трэба яму памагаць”.

Беларускім святым, сапраўды, было маркотна і крыўдна, што цяпер, калі ўзнікла магчымасць зноў працаваць сярод беларусаў, яны нічым ужо не маглі дапамагчы. Той самы Язэп Даушута пісаў біскупу Чэславу Сіповічу 15 ліпеня 1963 года: “Жутка нам, што ня можам працаваць сярод сваіх і вам памагаць...”. (Аляксандр Надсан. Біскуп Чэслаў Сіповіч—святар і беларус.Мн., 2004. С.201).

За некалькі дзён да смерці а.Дашуты, Язэп Германовіч занатаваў трохі яго філасофскіх думак і апублікаваў у часопісе “Божым шляхам” (№ 3 (102) за 1967год). Вось некаторыя з іх: “Думаю аб Ісусе Хрысце, які стаў для нас хлебам. Перапрашаю Яго за правіны, каб быў мне міласэрным. Ах, Госпадзе Ісусе, люблю Цябе! Дзеля Цябе хачу жыць і паміраць... Цешуся, што Бог пазволіў мне жыць падчас Сабору. Яшчэ сёньня бачу экумэнічную ідэю, дзеля якой я калісьці працаваў, хоць дакладна яе не знаючы... Айцец Матулеўіч яшчэ 50 гадоў таму прадбачыў, што на гэтым Саборы будзе разважацца. Ён так любіў Царкву! Гэта ён прычыніўся да таго, каб я лепш і глыбей пазнаў тайніцу Царквы. Дзеля таго і напісаў ён у Канстытуцыі Закону, што Царкву трэба любіць як матку, а ў патрэбе за яе бяз сумневаньня і жыццё аддаць...”.

Святар Язэп Даушута моцна любіў царкву, а ў заходнебеларускім рэлігійным і культурна-асветным жыцці міжваеннага дваццацігоддзя прымаў у ёй самы актыўны ўдзел, а таксама выступаў за шырокое ўжыванне беларускай мовы ў беларускіх каталіцкіх парафіях. Ён памёр 9 верасня 1966 года і пахаваны ў Варшаве.

2005, снежань

Баляслай Пачопка

Нашчадкі і памяць

Дзякаваць Богу жывуць яшчэ нашчадкі беларускага культурна-асветніцкага і рэлігійнага дзеяча Баляслава Пачопкі, якія шчыра берагуць пра яго памяць. Найболыш унукаў і праўнукаў Баляслава Пачопкі пражывае ў Польшчы. Вельмі шкада, што зусім нядаўна не стала яго апошняга сына Пятра Пачопкі. Дачка Пятра Пачопкі — Альжбета Мендузброцкая жыве ў Варшаве, працуе ў бібліятэцы Варшаўскага універсітэта. Пляменнік Пятра Пачопкі — Баляслаў Якуб Пачопка пражывае ў Беластоку. Ён мае медыцынскую адукцыю, працуе лекарам і адначасова навуковым супрацоўнікам Медыцынскага універсітэта ў Беластоку. Нядаўна ад Баляслава Якуба Пачопкі атрымаў ліст, у якім ён піша, што ягоны дзядзька Пётр Пачопка ў 1999 годзе выдаў у некалькіх экземплярах кніжку пра Баляслава Пачопку на польскай мове, якая называецца “Уніяцкі святар родам з Віленшчыны”. “Таму большасць уяўленняў аб мінулым маіх продкаў узнікла ў выніку перачытання гэтых ўспамінаў дзядзькі Пётра. Але мой асобнік пралаў у нечых руках. Таму я нядаўна пазычыў адзін паасобнік і адсканаваў яго. Што датычыць, творчай спадчыны майго дзеда Баляслава Пачопкі, то я маю толькі ксеракопію “Граматыкі беларускай мовы”. Наколькі памятаю, дзядзька Пётр атрымаў ксеракопію з нейкай бібліятэкі з Лондана. У нашай сям'і яшчэ засталіся памяткі, якія сведчаць аб разьбярскіх здольнасцях дзеда, а менавіта розны круцыфікс, які захоўваецца ў сям'і найстарэйшай дзедавай дачкі, а таксама ружанец (чоткі) з рознымі пацеркамі, які знаходзіцца ў Альжбеты Пётроўны”, — расказаў у пісьме Баляслаў Якуб Пачопка.

Сям'я беларускага святара Баляслава Пачопкі апынулася ў Польшчы пасля ягонай смерці (памёр 26 снежня 1940 года). Як толькі не стала гаспадара, у сям'і ўзнік страх, што хутка ўсіх могуць вывесці ў Сібір. Таму аднойчы ноччу Пачопкі таемна і назаўсёды пакінула вёску Бабровічы Івацэвіцкага раёна, дзе яны жылі. Жонка Баляслава Пачопкі — Марціяна з дзецьмі спачатку выехала на Віленшчыну, а па вайне — у Польшчу. Яна пражыла 79 гадоў і памерла ў Беластоку ў 1972 годзе.

Дарэчы, у жніўні 2006 года ўнук Баляслава Пачопкі разам са сваёй дачкой Даротай і сястрой Даротай Андрышук, а таксама іншымі сваякамі, наведалі Беларусь. Яны побывалі ў Івацэвіцкім раёне — на магіле слыннага беларускага ўніяцкага святара Баляслава Пачопкі ў Целяханах і ў тых мясцінах, дзе ён жыў і вёў душпастырскую працу. “Спадзяюся, што яшчэ шмат разоў мне ўдасца туды прыехаць. І мы дажывем, калі выезд у Беларусь не будзе звязаны са шматлікімі складанасцямі”, — піша ў пісьме Баляслаў Якуб Пачопка.

Магіла беларускага святара на целяханскіх могілках была знайдзена толькі праз 60 гадоў. Восенню 2004 года там адбылося асвячэнне помніка а.Баляславу Пачопку. Помнік з дрэва, з выявай уваскрослага Пана, зрабіў мастак з Баранавіч Мікола Колас.

Вучоба і творчая дзейнасць

Беларускі грэка-каталикі святар, публіцыст, выдавец, паэт, педагог Баляслаў Пачопка нарадзіўся ў 1884 годзе ў засценку Уляны недалёка ад

Вільні ў дваранской сям'і Антона Пачопкі. Быў ахрышчаны ў Рукойненскім парафіяльным рымска-каталіцкім касцёле ў якім у сакавіку 1840 годзе хрысціўся Францішак Багушэвіч.

Восенню 1905 года Баляслаў Пачопка быў залічаны выхаванцам Віленскай духоўнай каталіцкай семінарыі. Правучыўся там два гады і ў чэрвені 1907 года пакінуў семінарыю. І толькі ў 1920-х гадах ён завочна скончыў духоўную грэка-каталіцкую семінарыю ў Львове.

У студзені ў 1913 года ў Вільні пачынае выходзіць на беларуская мове лацінкай штотыднёвая грамадска-палітычная, літаратурна-мастацкая і рэлігійна-асветная каталіцкая газета нацыянальна-дэмакратычнага кірунку “Беларус” (“Belarus”). Яна адразу атрымала папскае благаслаўленне, што ўзвышала маральны аўтарытэт “Беларуса” у вачах духоўных і свецкіх чытачоў. Рэдактарамі-выдаўцамі спачатку быў Антон Быкоўскі, а пасля Баляслаў Пачопка. Газета была даволі разнастайнай. Яна друкавала вершы, аповесці, апавяданні, нарысы, песні, паданні, апісвала народныя гульні, каталіцкі касцёльны каляндар, сялянскія парады, артыкулы на эканамічныя, гісторычныя і палітычныя тэмы, казанні святароў на тэмы маралі і педагогікі, жыцці святых, малітвы і г.д. На яе старонках свае творы друкавалі Але́сь Гарун, Андрэ́й Зязюля, Гальша́ш Ле́ўчык, Казімір Свя́ж, Альберт Па́уловіч і іншыя творцы. З газетай шчыра сябравалі прадстаўнікі беларускага каталіцтва Аляксандр Астромовіч, Генрых Бэта, Язэп Рэшаць, Адам Станкевіч, Кастью Стаповіч, Люцыян Хведзька.

Рэдагуючы газету, Баляслаў Пачопка запланаваў пры ёй і выданне бібліятэчкі “Беларуса”. Праўда, на ўсё не хапала фінансаў, але на дапамогу прыйшла княгіня Магдалена Радзівіл, якая шчыра вітала і газету, і бібліятэчку. Княгіня шчодра фінансавала беларускую газету і кнігі бібліятэчкі. Але летам 1915 года выданне “Беларуса” было спынена з-за ваеных падзеяў Першай сусветнай вайны. Але за час выпуску “Беларуса” выйшли з друку 9 кніг бібліятэчкі. Сярод гэтых кніг былі і беларускамоўныя выданні лацінкай Баляслава Пачопкі. У 1914 годзе асобнымі кніжкамі выходзяць ягоныя “Мятавыя лісточки” накладам 2000 асобнікаў, а ў 1915 годзе — “Чалавек на вышыні сваёй годнасці” накладам 1000 асобнікаў, потым — “Бог з намі. Беларускі малітойнік” накладам 3000 асобнікаў, а таксама “Жыццё св. п. папежа Піуса X” Аляксандра Ельскага ў перакладзе Баляслава Пачопкі. У 1916 годзе газета “Гоман” выдае працу беларускага святара, якая называецца “Святы Езафат Кунцэвіч”, а ў 1932 годзе свет пабачыць яшчэ адна кніга а.Пачопкі пад назовам “Як вучыць жыць і верыць св.Хрыстова Паўсюдная Царква”.

Першыя спробы ўнармаваць беларускі правапіс рабіліся, звычайна ў межах нарматыўнай граматыкі, яшчэ да Браніслава Тарашкевіча — на пачатку XX стагоддзя Эдвардам Будзькам, Антонам Луцкевічам, Янкам Станкевічам, Рудольфам Абіхтам, а таксама Баляславам Пачопкам. Менавіта Баляслаў Пачопка ў 1918 годзе выдае лацінкай першую “Граматыку беларускай мовы”. Вядома, яна была яшчэ недасканалай, неўнармаванай, няпоўнай. Але яна была першай, яна паклала пачатак замацавання асновы беларускай літаратурнай мовы ды стала пачаткам устанаўлення хоць яшчэ і недасканалага правапісу. Што пазней зрабіў Браніслаў Тарашкевіч, які падсумаваў практыку пісьмовасці мовы тae пары, а яго граматыка адыграла вядучую ролю ў развіцці беларускай літаратурнай мовы, стантартызацыі беларускага правапісу. Магчыма, не без дапамогі першай граматыкі Баляслава Пачопкі.

На службе рэлігіі

У верасні 1915 года Вільня апынулася ў нямецкай зоне. Некаторыя беларускія дзеячы, як піша Юры Туранак у сваёй кнізе “Мадэрная гісторыя Беларусі” (Вільня, 2006. С.453-454), былі пакліканыя ў расейскую армію, а іншыя эвакуіраваліся ў Расею. Праз год Баляслаў Пачопка быў прызначаны дырэктарам у адкрытай нямецкімі ўладамі беларускай настаўніцкай семінарыі ў Свіслачы. Адначасова тут ён працуе выкладчыкам беларускай і лацінскай моў. Праца ў семінарыі працягвалася нядоўга, бо ў 1921 годзе польскія ўлады беларускую навучальную ўстанову зачынілі. І тады Баляслаў Пачопка едзе на Ваўкаўшчыну і працуе настаўнікам. Але там ён вырашае поўнасцю прысвяціць сябе рэлігіі. Пачопка звяртаецца ў Ватыкан з просьбай дазволіць яму прыняць усходні абрад. Такі дазвол ён хутка атрымлівае, а мітрапаліт Андрэй Шаптыцкі ў 1926 годзе ў Львове асабіста пасвячае яго на святара візантыйскага абраду.

У 1926 годзе Баляслаў Пачопка з жонкаю і з пяццю дзецьмі прыязджает на Палессе ў вёску Бабровічы Косаўскага павета (цяпер Івацэвіцкі раён). Як згадвае сын Баляслава Пачопкі — Пётр Пачопка (Царква, 2001, № 3.С.14), спачатку сям'я пасялілася ў кватэры ляснічага Чашэйкі-Сахацкага, бо плябань патрабавала рамонту. У дрэнным стане была і царква. Але хутка ўніяцкі святар пачаў будаваць новую царкву пры фінансавай дапамозе ўсё той жа Магдалены Радзівіл. І ў чэрвені 1938 года імша і ўсходні малебен адпраўляліся ўжо ў новай царкве. Баляслаў Пачопка працуе пропашчам не толькі ў Бабровічах, але і вікарьем у лацінскай парафіі ў Целяханах. Акрамя сваёй святарскай місіі, беларус-уніят шмат піша. Ён актыўна выступае на ўніяцкіх канферэнцыях у Пінску па пытаннях удакладнення ўсходняга абраду, друкуецца ў беларускіх каталіцкіх выданнях. За прыхільнасць да беларускай мовы і культуры яго пастаянна праследавалі польскія ўлады.

У верасні 1939 года на Палессе прыходзіць ужо савецкая ўлада. Як згадвае сын святара — Пётр Пачопка, адразу пачаўся новы пераслед уніяцкай парафіі ў Бабровічах. “Былі гэта нечаканыя рэвізіі пад выглядам пошуку зброі, падатковыя загады, якія сплаціць было немагчыма з прычыны іх значнай сумы, сталая прысутнасць партыйных дзеячаў, а часта і афіцэраў НКВД, пасля чаго нярэдка адбываліся допыты. У рэшце рэшт у лютым 1940 года было ўчынена ўламанне ў царкву, былі скінуты іконы з іканастасу і сценаў, пры гэтым было пабіта шкло, былі знішчаныя падсвечнікі і нават пашкоджаны алтар і даразахоўніца, у якой, на шчасце, не было тады святых Дароў. Праз два або тры дні пазней прыйшоў “председатель сельсавета” і, звяртаючыся да тых дзеячаў, выкрикнуў: “Он сам это сделал для подрыва власти”, — прыгадвае Пётр Пачопка (Царква, 2001, № 3.С.14).

Пасля такіх ператрусаў, Баляслаў Пачопка трапляе некалькі разоў у шпіталь у Целяханы. Яго пачынае трывожыць сэрца. Позней восенню 1940 святар зноў трапляе ў шпіталь і хутка памірае. Па адных звестках, ён памёр ад сардэчных недамаганняў, а па іншых — яго вечарам збліі невядомыя асобы, падасланыя НКВД.

2008

Мікола Дзямідаў

Пра дзеяча беларускага нацыянальнага руху, палітыка і вайскоўца Міколу Дзямідава напісана ў Беларусі вельмі мала. Яго дзейнасць, як вайскоўца, лепш за ўсё пададзена ў кнізе Алега Латышонка „Bialoruskie formacje wojskowe 1917-1923” (Беласток, 1995 г.). Паводле Алега Латышонка, у названы перыяд у беларускім друку з'яўляліся невялікія энцыклапедычныя згадкі пра Міколу Дзямідава і яго сяброву па барацьбе за незалежнасць Бацькаўшчыны. Праўда, напісаны яны сціпла і па-рознаму суб'ектыўна. Хаця сам Мікола Дзямідаў у гісторыі Беларусі заслугоўвае саліднай манографіі.

Нарадзіўся ён у сям’і Станіслава Катнароўскага і Алесі Каліноўскай 10 снежня 1888 года ў Ломжы. Бацька рана памёр і маці аўдавеўшы, выйшла замуж за Янку Дзямідава. Айчым усынавіў пасынка і надаў яму сваё прозвішча. Але выхоўвалі хлопчыка ў асноўным дзядуля і бабуля па маці.

У 1905 годзе Мікола Дзямідаў здае паспяхова экзамены на настаўніка пачатковай школы пры Свіслацкай настаўніцкай семінарыі. А за год да паступлення ў семінарыю закончыў Ломжынскую філалагічную мужчынскую гімназію. Працаваў на чыгунцы, пасля настаўнікам пачатковых класаў. Але з вучобаю не развітаўся. У 1910 годзе паспехова скончыў Беластоцкае рэальнае сярэдняе вучылішча, быў вольным слухачом Варшаўскага ўніверсітэта.

18 ліпеня 1914 года Міколу Дзямідава прызываюць у расійскае войска, дзе ён уладкоўваецца справаводам гаспадарчай часткі розных ваенных падраздзяленняў. Але і тут ён умудраеца вучыцца. Спачатку наведвае курсы пры Мікалаеўскай ваеннай акадэміі ў Пецярбургу, а пасля заканчвае ў горадзе на Няве Паўлаўскую ваеннае вучылішча.

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі ў Петраградзе, Мікола Дзямідаў уваходзіць у Хаўрус афіцэраў-рэвалюцыянераў, прызначаецца абласным камісарам у Ноўгарадзе. У сакавіку 1918 года трапляе ў нямецкі палон, яго змяшчаюць у лагер для палонных вайскоўцаў. Пасля капітуляцыі Германіі наш зямляк выходзіць на волю і ў лістападзе 1918 года пераязджае ў Вільню, дзе далучаеца да стварэння беларускага нацыянальнага войска.

20 снежня 1918 года з часцямі арміі генерала Кандратовіча Мікола Дзямідаў займае Гародню і прызначаецца камендантам горада і начальнікам Гарадзенскай ваеннай акругі, куды ўваходзілі крэпасць і 16 фартоў. У гэты час у Гародні працуе Урад БНР і Гародня становіцца часовай сталіцай Беларусі. Сюды прыязджаюць для перамоў амерыканскія, англійскія і французскія місіі. У Гародні ў той час быў парадак і спакой, а ў беларускім войску — узорная дысцыпліна.

1 чэрвеня 1919 года, падчас раззбраення Першага Беларускага палка, Мікола Дзямідаў быў арыштаваны палякамі ды інтэрнаваны ў беластоцкім лагеры „Станцыя Раздольная”. Вызвалілі яго толькі праз год. Пасля вызвалення Дзямідаў паступае ў распараджэнне Варшаўскай беларускай вайсковай школы падхарунжых. А ў сярэдзіне 1920 года далучаеца да аддзелаў генерала Станіслава Булак-Балаховіча, які прызначае Дзямідава начальнікам штаба Беларускай Першай брыгады. А 20 кастрычніка 1920 года той жа генерал Булак-Балаховіч прызначае Дзямідава кірауніком усіх Беларускіх узброеных сіл, якія знаходзіліся на тэрыторыі Беларусі. У падпарадкаванне Дзямідава ўвайшлі Першы Менскі пяхотны полк (камандзір маёр А. Яцэвіч), Другі Менскі пяхотны полк (камандзір палкоўнік Гершэльман), Першы Беларускі гусарскі полк пад камандаваннем палкоўніка

Бянецкага, чатыры сотні Зялёнадубцаў, шэсць соцень вайскоўцаў з Дзікай дывізіі, казачы атрад Віктора Савянкова, Гарадзенскі батальён, артаддзел палкоўніка Талат-Келпша, аддзел коннай разведкі працпаршчыка Баркова...

У 1922 годзе Мікола Дзямідаў па Беластоцкай акрузе становіща паслом польскага Сейма, а праз год палякі яго з іншымі беларускімі дзеячамі высяляюць з Заходняй Беларусі.

Наш зямляк пераязджае ў Дзвінск, дзе разам з Кастусём Езавітавым працуе у розных беларускіх грамадска-культурных арганізацыях, актыўна ўдзельнічае ў беларускім культурным жыцці Латвіі, арганізоўвае там беларускія школы. І здавалася, што ўсё будзе добра, калі б не прыход у 1940 годзе ў Латвію бальшавікоў. Яны арыштоўваюць Дзямідава і перавозяць яго ў Москву на Лубянку. Праўда, праз год яму ўдаецца адтуль вызваліцца і вярнуцца зноў у Дзвінск.

У сярэдзіне вайны Мікола Дзямідаў пераязджае ў Ліду, дзе працуе акруговым школьным інспектарам. Ён арганізуе настаўніцкія курсы, а кірауніком іх прызначае Алеся Яцэвіча. А сам адначасова арганізоўвае беларускі батальён самааховы, куды ўваходзілі ў асноўным настаўнікі. Батальён самааховы адмовіўся ад прысланай немцамі паліцэйскай чорнай формy, а праз некаторы час атрымаў іншую форму з беларускай сімволікай...

З восені 1944 года генерал-маёр Мікола Дзямідаў жыве на эміграцыі. Спачатку ў французскай зоне ў Германіі, дзе быў адным з ініцыятараў узнаўлення Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, а пасля ў ЗША. Пасяліўшыся ў 1950 годзе ў Чыкага, Мікола Дзямідаў шчыра сябраваў з Язэпам Варонкам і Алеем Змагаром. Ён далучыўся да Згуртавання беларусаў штата Ілінойс, дзе прымаў актыўны ўдзел у грамадска-палітычным і рэлігійным жыцці беларусаў.

Памёр Мікола Дзямідаў 23 чэрвеня 1967 года на 77-м годзе жыцця ў Чыкага, дзе і пахаваны.

2003

Уладзімір Тамашчык

Зноў і зноў перачытваю „Беластоцкі сшытак” Масея Сяднёва, які ўпершыню быў апублікованы ў беларускім тыднёвіку „Ніва” (Беласток) , а таксама ўвайшоў у ягоную „Масееву кнігу” (Мінск, 1994) . Успаміны Сяднёва — гэта своеасаблівая маленъкая энцыклапедыя творчай інтэлігенцыі Беласточчыны паваеннага часу. Праўда, хочацца адзначыць, што аўтар выкладаў свае суб'ектыўныя думкі пра таго ж Хведара Ільяшэвіча, Міхася Васілька, Аляксея Грыцука, Лялю Стаўбунік... Успамінае Масей Сяднёў і пра інжынера Уладзіміра Тамашчыка. Па-рознаму ён згадвае Тамашчыка, але трэба ўлічваць, што быў гэта трывожны час, нялёгкі для творчай беларускай інтэлігенцыі. І кожны выжываў, як мог. І ўсё ж некалькі імгненняў-успамінаў пра Уладзіміра Тамашчыка з „Беластоцкага сшытка” Масея Сяднёва хочацца прыгадаць: 1. „Інжынер Тамашчык аказаўся надта красамоўным чалавекам — мова лілася ў яго няспынна, здавалася, быццам ён гаворыць не думаючы”. 2. „...чытаючи «Новую дарогу», асабліва перадавіцы ў ёй, якія пісаў, як я потым даведаўся, інжынер Тамашчык, шмат чаго было мне ў ёй, у гэтай газеце, цымнятым, а то і незразумелым”... 3. „Інжынер Тамашчык сцвярджаў, што я «не службовая асоба». Але быў да мяне часамі і спагадлівым...”. 4. „З боку Тамашчыка я выччуваў нават нейкую пагарду”.

Такія суб'ектыўныя ўспаміны пра Уладзіміра Тамашчыка пакінуў нам Масей Сяднёў. Тым не менш, асоба Уладзіміра Тамашчыка вартая сёння сур'ёзной увагі. Найперш, ён моцна любіў Беларусь, быў шчырым і адданым патрыётам сваёй Бацькаўшчыны. І з нашай гісторыі гэтае імя выкінуць немагчыма. Ды і ў Беларусі пра яго ведаюць мала, хіба што толькі гісторыкі і святары.

Уладзімір Тамашчык нарадзіўся 15 красавіка 1900 года ў вёсцы Вялікія Азяранкі на Ваўкавышчыне. Бацькі яго — Даніла Тамашчык і Марыя Жанеўская, былі заможнымі і руплівымі гаспадарамі. Яны ў 1903 годзе купілі маёнтак Дубляны недалёка ад Вялікай Бераставіцы, куды і пераехалі на сталае жыццё. Але радасці было мала, бо пачалася першая сусветная вайна, якая заставіла сям'ю Тамашчыкаў эвакуіравацца ў Расію. Праўда, Уладзімір паспей яшчэ скончыць на Бацькаўшчыне пачатковую школу. А ўжо ў Омску, дзе сям'я была ў бежанстве, наведваў сярэднюю школу, якую скончыў у 1920 годзе.

У 1921 годзе сям'я Тамашчыкаў вярнулася ў родныя Дубляны. На жаль, ужо без бацькі, які памёр перад самым ад'ездам у Беларусь. Разам з братамі Уладзіміру прыйшлося шмат працаваць, каб адбудаваць зруйнаваную вайной гаспадарку.

Жывучы на Гродзеншчыне, наш суайчыннік пачаў цікавіцца беларускай прэсай, якая выходзіла ў Вільні. Чытаў яе простаму люду, расказваў пра тыя падзеі, якія адбываліся ў Польшчы. А ў 1927 годзе польскія адміністрацыйныя ўлады яго арыштавалі і пасадзілі на трох гады ў турму за, нібыта, падрыхтоўку збройнага падстання супраць польскага рэжыму.

У 1930 годзе Уладзімір Тамашчык прыехаў у Прагу, каб атрымаць вышэйшую адукацыю. Паступіў вучыцца, а праз чатыры гады атрымаў дыплом інжынера-агранома. У Празе малады інжынер знаёміца з прадстаўнікамі беларускай інтэлігенцыі, наведвае і сябруе з презідэнтам Беларускай Народнай Рэспублікі Васілем Захаркам і іншымі палітыкамі і дзеячамі культуры і літаратуры.

У пачатку саракавых гадоў Уладзімір Тамашчык з Прагі вяртаецца ў родныя Дубляны. А адтуль едзе ў Беласток, дзе пачынае працаваць намеснікам рэдактара беларускай газеты „Новая дарога”. На Беласточыне Уладзімір Тамашчык прымае актыўны ўдзел у жыцці беларусаў. А падчас нямецкай акупацыі, ведаючы добра нямецкую мову, ён ратуе многіх беларусаў ад смерці. Восенню 1943 года, калі ў Мінску застрэлілі мэра сталіцы Вацлава Іваноўскага, прымае ўдзел у яго пахаванні ад беларусаў Беласточчыны, нават выступае з патрыятычнай прамоваю...

Пасля вайны Уладзімір Тамашчык апынуўся ў Мюнхене, дзе ўзначальваў Цэнтральны беларускі камітэт у Нямеччыне. А 28 лістапада 1948 года прымаў актыўны ўдзел у Першым Сусветным з'ездзе беларускай эміграцыі, які адбыўся ў Парыжы.

З красавіка 1949 года, пасля таго, як епіскапы Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы (БАПЦ), на чале з архірэем Бенадыктам, пакідаюць Беларускую Царкву і далучаюцца да Расійскай замежнай Царквы, Уладзімір Тамашчык вырашае свой далейшы лёс і жыццё звязаецца з БАПЦ. Спачатку епіскап Сяргей паstryгае яго ў манаха, пасля рукапалагае манаха Васіля ў ерадыякану, пасля — у ераманаха, і ў верасні 1949 года — у сан ігумена. Прадстаўнікі беларускіх арганізацый звязаюцца да Свяшчэннага Сінода і Сабора епіскапаў Украінскай аўтакефальнай праваслаўнай царквы з просьбай хіратанізаваць архімандрыта Васіля ў сан епіскапа. УАПЦ дае згоду. І 19 снежня 1949 года адбываецца хіратонія архімандрыта Васіля ў епіскапа.

У сярэдзіне мая 1951 года епіскап Васіль (Уладзімір Тамашчык) прызначаецца адміністратарам БАПЦ у ЗША, Канадзе і ў Еўропе наогул. Ён пераязджае ў Нью-Йорк і грунтоўна займаецца царкоўна-грамадскай дзейнасцю.

Уладыка Васіль шмат зрабіў для адраджэння беларускай справы на эміграцыі. Дзякуючы яму ў Канадзе і ЗША адкрываліся новыя прыходы БАПЦ, працавалі беларускія школкі, цэнтры беларускай культуры, дзе збіраліся беларусы. Ён быў старшынёю Беларускага інстытута навукі і мастацтва, меў шмат сяброў ва ўсіх кутках свету, сябраў і быў добра знаёмы з двумя презідэнтамі ЗША — Лінданам Джонсанам і Рычардам Ніксанам...

Пражыў Уладзімір Тамашчык 70 гадоў. Яго не стала ў чэрвені 1970 года. Свой апошні прытулак ён знайшоў на беларускіх могілках у Іст-Брансвіку штата Нью-Джэрзі. Праводзіць Уладыку Васіля прыйшлі і прыехалі з усёй Амерыкі і Канады тысячы беларусаў. Над яго магілай з развітальнымі словамі выступілі В. Жук-Грышкевіч, Я. Сажыч, А. Грыцук, М. Тулейка, прадстаўнікі БАПЦ. Усе выступаючыя шчыра гаварылі, што ўладыка Васіль моцна любіў Беларусь, быў вельмі ідэйным і самаахвярным для нацыянальнай справы чалавекам, выдатным дзеячам беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

2003

Аляксандр Гяршун

Выдатны беларускі і рускі фізік і оптык Аляксандр Гяршун нарадзіўся ў 1868 годзе ў горадзе Саколка на Беласточчыне.

Бацька яго Леў Гяршун быў доктарам у Саколцы, вельмі адукаваным чалавекам. Таму ён вельмі хацеў, каб і сын атрымаў таксама добрую адукацыю. Ён адправіў Аляксандра на вучобу ў Віленскую гімназію, дзе юнак сур'ёзна вывучаў замежныя мовы і матэматыку.

Пасля заканчэння гімназіі, Аляксандр Гяршун працягвае вучобу ў Пецярбургскім універсітэце на фізіка-матэматычным факультэце. Падчас вучобы ў Пецярбургу Аляксандр Гяршун займаўся рэпетытарствам, пісаў навуковыя артыкулы для тэхнічнага часопіса „Электричество”. Для гэтага выдання ён нават перакладаў тэксты з замежных навуковых часопісаў, а пасля заканчэння універсітэта ў 1891 годзе, стаў сакратаром рэдакцыі гэтага часопіса.

Праз два гады Аляксандр Гяршун пакідае часопіс „Электричество” і ўшчыльную супрацоўнічае з прафесарам фізікі Ф. Петрушэўскім, які ўзначальваў фізічны аддзел Энцыклапедычнага слоўніка Бракгаўза і Эфрана. Для гэтага слоўніка, а таксама для часопіса „Электричество” (не парывае з ім сувязі) наш зямляк піша навуковыя артыкулы па фізіцы, оптыцы, фатаграфіі і электратэхніцы. Дарэчы, яшчэ студэнтам Аляксандр Гяршун напісаў сур'ёзную працу „Крытычны разбор даследавання пытання аб тэмпературы найбольшай шчыльнасці вады і водных раствороў”. Менавіта гэтая праца стала пачаткам ягонай навуковай дзеянасці. Прачытаўшы яе, пецярбургскі прафесар Іван Боргман адзначыў здольнасць маладога Гершуна хутка працаваць, сістэматызаваць багаты, фактычны матэрыял і супастаўляць яго з раней напісанымі.

Пасля заканчэння універсітэта Аляксандр Гяршун працуе не толькі ў часопісе „Электричество”, але і на кафедры фізікі ў родным універсітэце. Тут ён грунтоўна зацікавіўся праблемамі вытворчасці аптычнага шкла. Менавіта гэтае зацікаўленне і стала асновай усяго ягонага жыцця.

Аптычнае шкло, як лічыў наш зямляк, павінна ўдасканальвацца. Гэта ён даказаў у 1894 годзе на адным з пасяджэнняў Русага тэхнічнага таварыства, дзе выступіў з дакладам на тэму „Аб прыборы для даследавання якасці аптычнага шкла”. Але перад тым, як выступіць з дакладам, наш зямляк прадэманстраваў прыбор уласнай канструкцыі. Присутнім і даклад, і прыбор спадабаўся.

Праз год А. Гяршун наведвае Германію, а вярнуўшыся адтуль, піша і выступае на пасяджэннях з дакладам „Аб аптычных заводах Шота і Цэйса ў Іене”.

У час руска-японской вайны выявілася, што расійская армія слаба забяспечана оптыкай. Выпраўленне гэтай памылкі практычна лягло на плечы Аляксандра Гершуна. Пад яго непасрэднымі кіраўніцтвам на Аляксандрыйскім заводзе пачаўся выпуск артылерыйскіх аптычных панарам, дасканалаасць якіх пацвердзіла нават аўтарытэтная камісія. А ў 1914 годзе ў Пецярбургу пад кіраўніцтвам Аляксандра Гершуна быў пабудаваны оптыка-механічны завод. Адначасова працавала і майстэрня Абухаўскага завода, дзе рамантавалі дальнамеры розных сістэм, якія тады знаходзіліся на ўзбраенні ў расійскай арміі. І ўсё гэта кантралівалася фізікам і оптыкам з Саколкі прафесарам Аляксандрам Гершунам.

Наш зямляк працаваў вельмі многа. А 26 мая 1915 года ў яго адбыўся сардэчны прыступ, які каштаваў таленавітаму ініцыятару рускага аптычнага ваеннага прыборабудавання цэлага жыцця. Праўда, справа Аляксандра Гершуне не памерла. Да яе спрычыніўся ягоны сын Андрэй Гяршун — адзін з найболыш вялікіх святлотэхнікаў і фотаметрыстаў, заснавальнік навуковай школы ў галіне гідраоптыкі. Ён закончыў фізіка-матэматычны факультэт Ленінградскага універсітэта (1924). Працаваў лабарантам, навуковым супрацоўнікам, начальнікам лабараторыі Дзяржаўнага рускага аптычнага інстытута (1920-52). У 1937 годзе абараніў доктарскую дысертацию, быў прафесарам па спецыяльнасці святлотэхніка (1937). Напісаў больш за 90 навуковых прац. У асноўным гэта ў галіне святлотэхнікі (штучныя і натуральныя асвятленні, святломаскіроўка, маячныя сістэмы), тэарэтычнай фотаметрыі (святлавое поле, распаўсюджванне святла ў паглынаючым святлорассейваючым наваколлі, фотаметрычны інварыянт, тэрміналогія), гідраоптыкі (даследаванні марскіх вод, бачнасць у вадзе, маскіроўка караблёў, прыборабудаванне). Андрэй Гяршун (1903-1952) быў узнагароджаны ордэнамі і медалямі СССР, двойчы атрымліваў Сталінскую прэмію другой ступені.

2002

Яўген Хлябцэвіч

У верасні 1915 года родны брат вядомага беларускага літаратуразнаўцы, педагога, бібліёграфа і бібліятэказнаўцы Яўгена Хлябцэвіча Уладзімір пісаў яму: “Усе сёла гарэлі пры непрысутнасці нашых людзей. Кнігі (10 скрыняў) закапаны ў вельмі надзейным месцы. Там тваё ўсё. Закапывалі я і Маліш. Твае рукапісы пра беларускіх пісьменнікаў і лісты іх тожа былі скаваныя там, у скрынях. Я знаю дзе...” (Часопіс “Bialoruskie Zeczyty Historyczne”, 1995 г., № 2(4). С.135). Гэтыя скрыні ў вёсцы Кленікі на Беласточчыне шмат гадоў шукала настаўніца беларускай мовы і літаратуры мясцовай школы Марыя Базылюк (Марыйка — як яе ласкова называлі вяскоўцы і беларускія літаратары ў Польшчы). У гэтых скрынях захоўваецца невядомы літаратурны скарб Хлябцэвічаў. І Марыя Базылюк яго шукала, а таксама сама даследавала творчасць Яўгена Хлябцэвіча. Яна нават напісала магістарскую працу на тэму “Публіцыстыка і літаратурная крытыка Яўгена Хлябцэвіча”, якая да сённяшніх дзён чакае асобнага выдання. Але так склаўся лёс, што гэтыя скрыні Марыі Базылюк знайсці не ўдалося. Яе зламала хвароба ў 1996 годзе ва ўзросце 38 гадоў.

Цікава, якія рукапісы Яўгена Хлябцэвіча ляжаць у тых скрынях? Пісъмы якіх пісьменнікаў захоўвае гэты скарб на Беласточчыне? Можа там лісты ад Янкі Купалы, Цёткі, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Горкага? Ён шчыра з імі сябраваў, сустракаўся, перапісваўся. Цяпер цяжка сказаць, хто той скарб адшукае. І ці адшукаеца ён наогул. Усё ж прайшло з таго часу амаль 90 гадоў.

Да сённяшніх дзён пад адну вокладку так і не сабрана, і не выдадзена спадчына Яўгена Хлябцэвіча. А напісана ім было вельмі шмат. У Коўне ў 1912 годзе выйшла з друку яго першая кніга “Бібліятэка і кааперацыя”, дзе аўтар разгледзеў пытанні тэорыі і арганізацыі бібліятэчнай справы. У Пецярбургу свет пабачылі ягоныя працы “Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры” (1914 г.), “Народніцкая паэзія беларусаў” (1917 г.), у якіх малады крытык са Слонімшчыны прааналізаваў вытокі і харектар беларускага мастацтва слова, даў высокую ацэнку творчым пошукам Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча. А ў маскоўскіх выдавецтвах з'явіліся яго кнігі “Масавы чытач і антырэлігійная пропаганда” (1928 г.), “Масавы чытач і праца з кнігаю” (1936 г.).

Яшчэ ў Пецярбургу Яўген Хлябцэвіч пасябраваў з Янкам Купалам. Песняр часта наведваў не толькі беларускія вечарынкі, але бываў і на розных рэпетыцыях. Ён удзельнічаў у рабоце беларускага студэнцкага навуковага гуртка, слухаў даклады пра Беларусь, часам чытаў свае вершы. Аднойчы Янка Купала перадаў Яўгену Хлябцэвічу верш “Прарок”, прысвечаны гэтаму студэнцкаму гуртку.

Вельмі часта наш зямляк і Янка Купала гулялі па ўзбярэжжы Няўры, бывалі адзін у аднаго ў гасціах. Іх апошняя сустрэча адбылася ў 1930 годзе ў Маскве ў камуністычнай акадэміі, калі адзначаўся юбілей Купалы. Пасля трагічнай смерці народнага Песняра, Яўген Хлябцэвіч быў адзін з першых, хто прыйшоў на дапамогу Уладзіславу Францаўне Луцэвіч у справе стварэння Літаратурнага музея Янкі Купалы ў Мінску. Ды і пры жыцці Купалы, Яўген Хлябцэвіч ражуча выступаў у абарону песняра ад шматлікіх несправядлівых абвінавачванняў беларускай вульгарна-сацыялагічнай крытыкі 30-х гадоў.

Пасля вайны ў беларускім друку з'явіліся ўспаміны Яўгена Хлябцэвіча пра беларускага песняра. Найперш гэта артыкулы “Янка Купала ў Пецярбургу”

(Часопіс “Беларусь”, 1945 г., № 2), “Янка Купала на пецярбургскіх агульнаадукацыйных курсах А.С.Чарняева” (Часопіс “Беларусь”, 1946 г., № 8), “Янка Купала і Пецярбургскі ўніверсітэт” (Часопіс “Беларусь”, 1947 г., № 9), “Пісьмо Янкі Купалы ў газету “Новая Русь” і ўдзел у ёй Л.М.Талстога” (Часопіс “Полымя”, 1953 г., № 9) і іншыя.

У шчырых адносінах Яўген Хлябцэвіч быў і з Якубам Коласам. Пазнаёміўся ён з ім завочна тады, калі працаваў выкладчыкам бібліятэчнага тэхнікума ў Кіраве. Падчас Другой сусветнай вайны Яўген Хлябцэвіч выступаў з лекцыямі ў шпіталях сярод параненых. Воіны-беларусы прасілі пачытаць вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа на беларускай мове. Па дапамогу наш зямляк звярнуўся да Якуба Коласа. Народны паэт хутка адклікнуўся на просьбу Яўгена Хлябцэвіча. Яны сталі перапісвацца, і такое сяброўства працягвалася дзесяць гадоў.

Перапісваўся Яўген Хлябцэвіч і з Максімам Багдановічам. Як сцвярджае даследчык творчасці Яўгена Хлябцэвіча Віталь Скалабан, “чатыры лісты Багдановіча да Хлябцэвіча захоўваліся напярэдадні вайны ў Акадэміі навук БССР. Мусіць, іх перадаў яшчэ ў 20-я гады ў Інбелкульт сам адрасат Яўген Хлябцэвіч. Ці пакінуў ён копіі Багдановічавых лістоў у асабістым архіве? Адказаць на гэта пытанне пакуль цяжка...” (ЛіМ, 24 жніўня 1984 г.). А можа копіі гэтых пісем, а таксама іншыя пісьмы Багдановіча да Хлябцэвіча, ляжаць на дне тых 10-ці скрыніяў, што закаланыя на беластоцкай зямлі?..

Сам Яўген Хлябцэвіч нарадзіўся 6 жніўня 1884 года ў вёсцы Жыровічы Слонімскага павета. Бацька яго Іван Андрэевіч быў даволі адукаваным чалавекам. Спачатку выкладаў грэчаскую мову і латынъ, потым арыфметыку і геаграфію ў Жыровіцкім духоўным вучылішчы. Але галоўным яго клопатам і заняткам была мясцовая бібліятэка, дзе зберагаліся беларускія старажытныя кнігі з прыгожымі ілюстрацыямі і летапісы ў скуранных пераплётах. Іван Андрэевіч Хлябцэвіч складаў падрабязны каталог, упаратковаў і ашчадна захоўваў гэтыя скарбы. А таксама пісаў, бо меў літаратурны талент. Выдаў некалькі брашур пра гісторыю Жыровіцкага манастыра, напісаў шэраг артыкулаў пра людзей, якія звязалі свой лёс з рэлігіяй. Наогул, Іван Хлябцэвіч добра ведаў гісторыю Беларусі, даследаваў Жыровіцкія рукапісы.

У бібліятэцы вельмі часта бываў яго сын Яўген. Ён усё гэта бачыў на свае вочы, а таксама вучыўся ў бацькі, як трэба ўмець чытаць кнігу, ведаць яе, даследаваць гісторыю свайго краю.

У 1897 годзе сям'я Хлябцэвічаў пераехала ў вёску Кленікі Бельскага павета, дзе Іван Хлябцэвіч стаў працаваць свяшчэннікам. Тут ён арганізаваў некалькі пачатковых школ, быў загадчыкам бясплатнай народнай бібліятэкі. А ягоны сын Яўген Хлябцэвіч у 1900 годзе скончыў Жыровіцкае духоўнае вучылішча, а пасля Віленскую праваслаўную духоўную семінарыю. Жывучы ў Вільні Яўген Хлябцэвіч пазнаёміўся з беларускай інтэлігенцыяй, актыўна ўключыўся ў беларускі нацыянальна-вызвольны рух. Падтрымліваў цесныя сувязі наш зямляк і з рэдакцыямі беларускіх газет “Наша доля” і “Наша ніва”, дасылаў свае розныя допісы, многія з іх падпісваў псеўданімам Халімон з-пад пушчы. Найперш гэта былі інфармацыі на тэмы культуры і адукациі. Вось што пісаў Халімон з-пад пушчы ў “Нашай ніве” 1 лютага 1908 года: “У вёсцы Кленікі Бельскага павета 12 студзеня быў тут сельскі сход аб бібліятэцы-чытальні імя Паўленкава. Сход шоў так, што стыд і сорам за яго ўсім мужыкам тутэйшым! І хто мог бы паверыць, што грамада сталых людзей паслухае аднаго п’янага мужыка? А гэта і зрабілася на сходзі, дзе слухалі аднаго п’янага мужыка, што даводзіў: “На што нам бібліятэка? Усе роўна

кнігі не мае. Лепш куплю за 5 злотых псалтыр, дык будзе ў мяне назаўсягды!”. Бібліятэка-чытальня ледзьве толькі пачала шырыць вакруг свой ясны съвет, сяці зерне добра, праўды і навукі. І вось ужо людзі пачынаюць таптаць гэтую вялікую работу. Выходзіць, што гутарка п’яногі нашым мужыкам з Клебаноў і Загадзя даражэй за дзетак, каторыя бяруць з бібліятэкі кніжкі. Зразумейце, людцы, што бібліятэка будзе для вас карысна, калі яе будзеце падтрымліваць. Цяпер усяго 500 кніжак, а трэба да іх парабіць акладкі, каб не растрэсліся і не парваліся. Вось жа і сам нябожчык Паўленкаў пакінуў пасля смерці ўсё добро і кніжкі свае, каб даваць помач народным бібліятэкам, але з тым варункам, каб і самы мужыкі давалі крыху грошай на ўтрыманне бібліятэк. Паўленкаў дае кніг больш як на 100 рублёў, калі дадуць на бібліятэку 50 рублёў самы мужыкі”.

У 1906 годзе Яўген Хлябцэвіч стаў студэнтам Юр’еўскага ўніверсітэта, а праз год перавёўся ў Пецярбургскі ўніверсітэт. Тут ён рэдагаваў “Кніжны і бібліятэчны лісток” пецярбургскай газеты “Новая Русь”, дзе дапамог на яе старонках друкавацца Янку Купалу.

Будучы студэнтам Яўген Хлябцэвіч выступаў на Першым Усерасійскім з’ездзе па бібліятэчнай справе з дакладам “Развіццё бібліятэчнай справы на Беларусі”. А калі закончыў ўніверсітэт, працаваў інструктарам Беларускага пададдзела аддзела асветы нацыянальных меншасцей Народнага камісарыята асветы РСФСР у Кіеве.

У 1919 годзе наш зямляк атрымаў новую пасаду — ён стаў узнічальваць бібліятэчнае аддзяленне Палітычнага ўпраўленне Рэўваенсавета РСФСР, а пасля перайшоў у Народны камісарыят асветы.

З 1943 года Яўген Хлябцэвіч працаваў у Маскоўскім бібліятэчным інстытуце, шмат пісаў, абараніў кандыдацкую дысертацию. У Маскве і пражыў ён свае апошнія гады: яго не стала ў каstryчніку 1953 года. Час прыспешвае выдаць асобнымі кнігамі працы Яўгена Хлябцэвіча па бібліятэказнаўству, а таксама пакінутыя ім успаміны пра беларускіх пісьменнікаў і палітыкаў, якіх ён ведаў і з якімі сябраваў. І яшчэ. Адна з бібліятэк на Слонімшчыне і Бельшчыне павінна насіць імя нашага слыннага земляка.

2004

Янка Чарапук-Змагар

У лістападзе 1997 года ў Сакольскім асяродку культуры Беларускім гісторычным таварыствам была наладжана выдатная навуковая канферэнцыя на тэму «Беларусы Сакольшчыны». На ёй навукоўцы і гісторыкі выступілі з цікавымі дакладамі, прысвечанымі знакамітым людзям Сакольшчыны. На той канферэнцыі я не прысутнічаў, але ведаю, што Алег Латышонак на ёй выступаў з дакладам пра беларускага палітычнага дзеяча Янку Чарапука, якому некалі Іван Луцкевіч даў мянушку «Змагар». Не ведаю я таксама ці друкаваў дзе свой даклад Алег Латышонак, але сёння хачу яшчэ раз згадаць пра палітыка з Сакольшчыны, пра якога варты нашым гісторыкам пісаць часцей, бо ён заслугоўвае нашай шчырай памяці і пашаны.

Янка Чарапук нарадзіўся ў 1896 годзе ў мястэчку Новы Двор на Сакольшчыне. Спачатку вучыўся ў мясцовым гарадскім вучылішчы, а пасля скончыў гімназію ў Гародні і ў 1914 годзе паступіў у Пецярбургскі ўніверсітэт на юрыдычны факультэт.

Падчас вучобы Янка Чарапук пазнаёміўся з украінскімі нацыянальнымі дзеячамі, якія яго, шчыра кажучы, уцягнулі ў палітыку. У Пецярбургу беларускага юнака ўкраінцы прызначаюць сакратаром Пецярбургскай місіі Цэнтральнай Украінскай Рады. А пазней ён стане супрацоўнікам Міністэрства замежных спраў Украінскай Народнай Рэспублікі (УНР) і пераедзе ў Кіеў.

Тым не менш, беларуса з Сакольшчыны больш цікавілі і хвалявалі родныя справы Бацькаўшчыны. Таму ў Пецярбурзе Янка Чарапук стварае грамадскую культурна-асветную арганізацыю «Вольныя беларусы», а ў Кіеве становіцца сябрам Беларускага Рады на Украіне. Там, у Кіеве, ён арганізоўвае нават Беларускую партыю незалежных рэвалюцыянероў.

У 1918 годзе Янка Чарапук вяртаецца на радзіму і актыўна даручаецца да спраў Беларускай Народнай Рэспублікі. Ён удзельнічае ў Беларускім з'ездзе Віленшчыны і Гарадзеншчыны, яго прызначаюць сакратаром беларускай рады гэтих рэгіёнаў. Янка Чарапук шмат піша, друкуеца на газетах «Беларус», «Родны край», у «Нашай думцы». Як падае «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі» (Мн., 2003, т. 6. С.138), Янка Чарапук з канца 1919 года едзе ў Рыгу, дзе працуе сакратаром Вайскова-дыпламатычнай місіі БНР у Латвіі і Эстоніі, з'яўляеца сябрам беларускай калоніі ў Латвіі, дыпламатычным кур'ерам пры ўрадзе БНР на чале з Антонам Луцкевічам. З 1920 года малады палітык узнічальвае дэлегацыю Беларускай Народнай Рэспублікі на міждзяржаўнай канферэнцыі балтыйскіх дзяржаў, удзельнічае ў Першай Усебеларускай канферэнцыі ў Празе, прызначаеца сакратаром Дыпламатычнай місіі БНР у Каўнасе.

У 1919 годзе ў Амерыку ў пошуках працы едзе з Беласточчыны бацька Янкі Чарапука — Антон Чарапук. Там ён, як піша Вітаут Кіпель у сваёй кнізе «Беларусы ў ЗША» (Мн., 1993), разам з В.Трафімовічам і П.Чопкам склалі першыя арганізацыйныя сходы беларусаў у Чыкага. У 1920 годзе была заснавана новая беларуская арганізацыя, якая называлася Беларускі нацыянальны камітэт. Мэта гэтай арганізацыі была адна — гуртаваць беларусаў Чыкага. Дарэчы, з 1892 да 1913 года ў Чыкага прыехалі 95 тысяч беларусаў. На той час гэта быў самы беларускі горад у ЗША. Сюды ў 1922 годзе прыязджае і Янка Чарапук. Прыйезд яго ў Амерыку не быў выпатковы. Па-першое, тут ужо трохі абжыўся яго бацька, па-другое, яшчэ 18 лістапада 1919 года Янка Чарапук пісаў Антону Луцкевічу, выказываючы свае погляды на зневіднелітнічную дзейнасць Беларускай Народнай Рэспублікі: «Зараз жэ

пашлеце дзве місыі ў Англію, асабліва зноў у Амэрыку... Пры гэтым, што датычыцца Амэрыкі та я сам падняўся, каб быць Сэкратаром нашэй Місыі. У мяне там ёсьць вельмі многа знаёмых, адзін наш беларус Сукрановіч, з якім я і цяпер маю зносіны..." (Запісы-21. Нью Ёрк, 1994. С.126).

У траўні 1922 года Янка Чарапук назаўсёды развітваецца з Радзімай. Перад ад'ездам з пахода "Латвія" ён напісаў паштоўку Тамашу Грыбу: "Даражэнкі! Шлю мае сардэчныя прывітаныні усім сябрам Грамады. Сёньня моцна помню наш дэвіз: змагаймася — зможам. Цалую ўсіх. Ваш Я. Чарапук".

Ці добра Янку Чарапуку спачатку было ў Амерыцы? Аб гэтым ён піша сам у пісьме да Вацлава Ластоўскага ў Коўна 9 ліпеня 1923 года: "Цяпер падзялюся з Вамі тым, што ёсьць у мяне тут. Прыезд мой у Амэрыку адбыўся пры самых цяжкіх варунках... Маё становішча ў Амэрыцы было адным з самых страшэнных з'явішч у маём маладом жыццю..." (Запісы-21, С. 134). Тым не менш, Янка Чарапук-Змагар не скарыўся, рук не апусціў. Найперш ён пачаў пашыраць кола сяброў Беларускага нацыянальнага камітэта і падаў ідэю склікання масавага з'езда беларусаў Чыкага. На гэтую ідэю Янкі Чарапука адгукнуўся ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі і паслаў у ЗША на дапамогу Чарапуку яшчэ аднаго лідера — Язэпа Варонку, дарэчы, таксама родам з Сакольшчыны. Па словах Вітаўта Кіпеля, гэтае масавае мерапрыемства сабрала беларусаў не толькі з Чыкага, але і з іншых штатаў ЗША. У выніку працы з'езда была створана новая арганізацыя — Беларуска-Амерыканская Нацыянальная Асацыяцыя. Кірауніком яе быў абраны Язэп Варонка, а Янка Чарапук — старшынёй рэвізійнай камісіі.

Арганізацыйныя здольнасці Янкі Чарапука і ўдзел у з'ездзе Язэпа Варонкі зрабілі тады на прысутных вельмі канструктыўны ўплыў і заахвоцілі ўсіх да далейшай дзейнасці. А абранае з'ездам кірауніцтва і многія актывісты распачалі шырокую беларускую дзейнасць у Злучаных Штатах, хаця наперадзе ўсіх чакала шмат выпрабаванняў.

Жывучы ў Амерыцы, Янка Чарапук-Змагар быў яшчэ адным з арганізатораў Беларуска-Амерыканскага грамадскага задзіночання, а таксама Беларуска-Амерыканскай нацыянальнай рады, якая ставіла за мэтu дабрачынную дапамогу ахвярам Другой сусветнай вайны. Наогул, наш эмігрант усё жыццё дапамагаў сваім землякам у Беларусі. Ён збіраў грошы і ахвяраваў іх беларускаму студэнцтву і школьніцтву ў Заходній Беларусі, моцна дапамагаў беларускім арганізацыям у Беларусі і ў Чэхаславакіі. Хаця з 1936 года аж да пенсіі ён працаваў на дрэваапрацоўчай кампаніі "Chicago and Riverdale Lumber Company", якая гарантавала толькі пэўны мінімум на жыццё і не больш.

У 1952 годзе на канадыйскім баку вадаспада Ніягара адбылася першая сустрэча беларусаў Паўночнай Амерыкі. Яна была прысвечана Янку Купалу. На гэтай сустрэчы Янка Чарапук-Змагар, як прадстаўнік Ураду БНР, выступіў з прадмоваю. І такіх выступленняў і прадмоў было тысячы.

Яшчэ ў 1881 годзе ў Амерыцы была заснавана арганізацыя "Рыцары Калумба", якая з гадамі стала міжнароднай. Янка Чарапук-Змагар уваходзіў у гэту арганізацыю і меў яе найвышэйшую 4-ю рыцарскую ступень, ступень Патрыятызму.

16 лістапада 1957 года нашага земляка не стала. Беларускі каталіцкі часопіс "Znic" (1957, № 43. С. 5) пісаў: "На святой Імшы і на праводзінах Янкі Чарапука-Змагара была амаль уся беларуская інтэлігенцыя з Чыкага... А на жалобнай вячэры чула памянуў яго генерал Дзямідаў ды іншыя".

Янка Геніюш

Пра беларускую паэтку Ларысу Геніюш у нас напісана даволі шмат. А вось пра Янку Геніюша, яе мужа, чамусьці нашы даследчыкі літаратуры і гісторыі згадвалі мала. А ў 2002 годзе яму споўнілася сто гадоў з дня нараджэння. Але аб гэтым юбілеі беларускага доктара, бібліяфіла, палітыка, мужа паэткі Ларысы Геніюш ніхто не ўспомніў ні ў Беларусі, ні на яго Радзіме — Беласточчыне.

Па харктару Іван Пятровіч быў розны — то спакойны, то занадта рэзкі і гарачы ў выказваннях, то чулліва-лагодны, то вясёлы. Але найперш да канца сваіх дзён ён быў і застаўся шчырым беларусам, патрыётам сваёй Бацькаўшчыны. Дый іншым Янка Геніюш быць не мог. Тым больш, што побач з ім, нягледзячы на ўсе пакуты, цяжкія і шматгадовыя ростані, была слынная паэтка Беларусі Ларыса Геніюш. Яны разам дзялілі свае гора і радасці, здзекі і хваляванні, трывогу і неспакой. На надмагільным помнічку ў Зэльве, які пры жыцці ставіла яму сама Ларыса Антонаўна (цяпер ім двайм творчая інтэлігенцыя Беларусі паставіла новы помнік на Зэльвенскіх могілках), былі выбіты такія радкі:

Па сонца асветы ўзлятаў, нібы птах,
З палоскі сялянскае, вузкае.
Адзін толькі ведаў у жыцці сваім шлях
Пачэсны, цяжкі, беларускі.

Янка Геніюш нарадзіўся 24 лютага 1902 года ў Крынках на Беласточчыне. Дарэчы, у Крынках пачынаецца і ўвесь род Ларысы Геніюш, якая аб гэтым успамінае ў артыкуле “Крынкі” (“Маладосць”, 1997, № 1): “Казаў мой дзед Павел, што некалі прыйшлі туды ў пушчу два браты Мікалай і Міхал, якія і залажылі Крынкі. Ад Мікалая пайшли Міклашэвічы, а ад Міхала — Міхайлоўскія — два старыя, адвечныя роды ў Крынках”. И калі Ларыса Антонаўна Міклашэвіч выйшла замуж за Янку Геніюша, то запыталася жартам у яго: “А дзе ж ты нарадзіўся?” — “Где? У Крынках!” — адказаў Янка. И сапраўды... дзе ж яшчэ можна нарадзіцца на Беласточчыне, як не ў славутых Крынках.

З Крынак шлях ляжаў у Прагу, куды Янка Геніюш прыехаў вучыцца. Ён паступіў у Пражскі ўніверсітэт, а пасля яго заканчэння атрымаў медыцынскую адукцыю, стаў урачом-венеролагам. У тым жа 1935 годзе ў сям'і Геніюшаў нарадзіўся сын Юрка. Пабыўшы два гады дома, Ларыса з сынам пераезджаюць у Прагу да Янкі.

Жыццё ў Празе было вельмі цікавым і разнастайным. Тут жылі дзеячы Беларускай Народнай Рэспублікі, беларускія спевакі, кампазітары, мастакі, пісьменнікі. З імі ўсімі быў знаёмы Янка Геніюш, з многімі шчыра сябраваў. А яшчэ ён быў актыўным сябрам пражскага камітэта Беларускай народнай самапомачы.

Падчас акупацыі Прагі нямецкімі войскамі, са слоў Барыса Сачанкі, Янка Геніюш, “як старшыня сходу, падпісаў тэлеграму Адольфу Гітлеру ад «шчырых» беларусаў” (Барыс Сачанка. Сняцца сны аб Беларусі. Мінск, 1990. С. 24). На самой справе ўсё адбылося інакш. Вось як пра гэта ўспамінае Ларыса Геніюш у сваёй “Споведзі”: “Ермачэнка зачытаў тэлеграму Гітлеру ад нашага Камітэту (Беларускай народнай самапомачы — С.Ч.). Мы пачалі пратэставаць, што Камітэт самапомачы — арганізацыя апалітычная, не мае

права даваць такіх тэлеграмаў. Ага, перад гэтым прыйшоў муж (маецца на ўвазе Янка Геніюш — С.Ч.), які на дадатковы тэлефон Ермачэнкі спяшаўся сюды з працы. Яму не далі яшчэ ні сесці, ні апомніцца, як ужо «выбралі» яго старшынёю сходу, і Ермачэнка пачаў чытаць тэлеграму. Я нічога яшчэ ў гэтым не разумела, а муж збялеў — ён бачыў подлы й хітры «ход» Ермачэнка... Тэлеграму акрэсліў Ермачэнка як ад «беларусоў у Празе» ці нейк гэтак. Напісалі пратакол сходу, але ніводзін з нас не падпісаў яго! Не падпісалі гэтага сведама... Самае тут цікавае тое, што хутка з кватэры Ермачэнкі згінуў архіў «Беларускага камітэту самапомачы ў Празе». Ермачэнка, як заўсёды, усміхаўся... І вось гэты архіў апынуўся ў Мінску, і паводле яго нас судзілі. Толькі там была зроблена яшчэ адна подласць — на непадпісаным пратаколе ўсе нашы подпісы былі выведзеныя пад капіроўку"... (Ларыса Геніюш. Споведзь. Мінск, 1993. С. 43).

У 1943 годзе ўсё той жа Ермачэнка адправіў Янку Геніюша ў Беларусь, у прыватнасці, у Слонім на лекарскую працу. Нядаўна Алег Лойка расказаў мне адзін цікавы эпізод з жыцця Янкі Геніюша ў акупіраваным немцамі Слоніме: “Падчас акупацыі ў 1943-1944 гадах мой бацька быў намеснікам слонімскага гебітартца (слонімскага райздрава), а гебіткамісаратарам быў не хто іншы, як дзядзька Янка, спадар Іван Пятровіч Геніюш. Толькі па рэцэптах за подпісам майго бацькі выдаваліся ў слонімскай аптэцы лякарствы. Тыя лекі ішлі да партызанаў, і спадар Геніюш не мог таго не ведаць. А яшчэ Іван Пятровіч стаў героям у вачах майго бацькі, калі ён не ўскінуў руку дзеля прывітання слонімскага гебіткамісара Эрэна, п’ючи піва пры рэстараннай стойцы, калі ў рэстаран зайшоў Эрэн. Эрэн зрабіў на тое заувагу, на якую дзядзька Янка зреагаваў імгненна: «А хто тут гаспадар, мы ці вы?!» Праз некалькі дзён слонімскі арцтгэбіт узнічальваў ужо не Геніюш: Эрэн прагнаў яго ў Барапавічы. Іншай меры пакарання Эрэн не дабіўся, бо за Геніюшам стаяла слава тых, хто падпісаў з Прагі ліст самому Гітлеру....”.

Пасля вайны ў 1948 годзе Янка і Ларыса Геніюшы былі незаконна пазбаўлены чэшскага грамадзянства і з Прагі іх вывезлі ў Беларусь. А праз год асуджаны Вярхоўным судом Беларусі на 25 гадоў няволі.

У 1956 годзе Геніюшы былі датэрмінова вызвалены і вярнуліся ў Зэльву, дзе пасяліліся ў хаце бацькоў Янкі па вуліцы Савецкай, 7а. Сам Іван Пятровіч уладкаваўся працаваць доктарам у мясцовай зэльвенскай бальніцы. У іх хаце часта гасцілі Уладзімір Караткевіч, Алег Лойка, Данута Бічэль, Юрка Голуб, Алесь Траяноўскі, Мікола Канаш і многія іншыя пісьменнікі і сябры. Па-рознаму яны адносіліся да Івана Пятровіча, які пасля сталінскіх лагераў ненавідзеў бальшавікоў і савецкую ўладу, а яшчэ мацней любіў Беларусь і ўсё жыццё марыў аб яе незалежнасці.

У 1963 годзе сям’ю Геніюшашаў у Зэльве наведалі на новым “Масквічы” Уладзімір Калеснік, Янка Брыль і Уладзімір Караткевіч. Пра сустрэчу ў доме Геніюшашаў і асабіста пра Янку Пятровіча Уладзімір Калеснік пакінуў успамін у сваёй кнізе “Усё чалавечае” (Мінск, 1993. С. 74-75): “Гэта быў задзірысты інтэлігент, прывыклы да асабістага суверэнітэту пад парасонам чэхаславацкай канстытуцыі, дзе пражыў добрыя два дзесяткі гадоў. Любіў ён дражніцца з субяднікамі, пазіраючы на іх зверху. Свой арышт пасля вайны і ссылку ў Сібір Іван Пятровіч лічыў гвалтам над асобай, парушэннем грамадзянскіх свабод, а ўласныя палітычныя акцыі, якія і ў Еўропе падлягалі крымінальной, а не маральнай ацэнцы, таксама называў сваёй асабістую справай. Ён заяўляў, што Захоўня Беларусь была вызвалена не ў верасні 1939 года, а ў чэрвені 1941-га. Так ён апраўдваў свой удзел у арганізацыі

ганебна вядомага звароту беларускай эміграцыі ў Чэхаславакіі да Гітлера, — падзякі за акупацыю Маравіі і Беларусі вермахтам. Не адчуваў Іван Пятровіч і скрухі за тое, што прыехаў у час акупацыі ў Беларусь у афіцэрскім мундзіры вермахта як вайсковы ўрач. Адным словам, мы пераканаліся ў ходзе спрэчак, што наш размоўца прыпісвае сабе ту ю абсалютную непагрэшнасць, якою касцёл надзяляе папу рымскага ды і то ў моманты, калі той выступае ех katedra, гэта значыць, афіцыйна, урачыста. Іван Пятровіч сам сабе прысвоіў непамыльнасць і на ўсе выпадкі і ва ўсім. Спрачацца з ім было бессэнсоўна, і Брыль першы, а мы за ім, перайшоў да ігнаравання гаспадаровых задзірыстых выпадкаў. Застаўшыся без апанентаў, Іван Пятровіч перайшоў ад палітыкі да паэзіі і выказаў добрую памятлівасць, знаёмства са зборнікамі беларускіх паэтаў, якія купляў ці не ўсе падрад. Ён меў памяць і на імёны, і на хлесткія слова, на парадоксы, аксюмараны, гіпербалы. Не дзівіўся я пазней, даведаўшыся, што нашпігаванаму палітыкай і лірыкай урачу не ставала часу, а мо нават і ахвоты на медыцыну. Гаворка пра паэзію зняла нашу некантактнасць, да гутаркі падключылася Ларыса Антонаўна, і мы шчыра пагутарылі пра літаратурныя клопаты-спадзяванні. Паэтка аказалася менш ідэалагічна закамплексаванай, чым яе муж...”.

Гэта ўсё ж суб'ектыўная думка Уладзіміра Калесніка пра Янку Геніюша. Ды і не так часта ён з ім сустракаўся, гутарыў, спрачаўся. Больш шчыра пра Янку Геніюша расказаў у пісьме да мяне яго сябра са Жлобіна Мікола Канаш. Спадар Канаш вельмі часта наведваў Геніюшаў у Зэльве. І ўспомніць пра Янку яму было што: “Іван Пятровіч вельмі любіў беларускія кніжкі, сам шмат купляў, а таксама прасіў сяброў з другіх гарадоў. Калі я яшчэ жыў у Комі АССР, пасля лагераў, ён мне ў кніжнай лаўцы ў Зэльве падпісаўся на Беларускую савецкую энцыклапедыю і калі паступалі першыя тамы, дасылаў мне. Ён трymаў заўсёды сабаку, які быў прывязаны на ланцу і ноччу бегаў ад ганку да хлява па нацягнутым дроце. Вельмі шкадаваў, калі не стала аўчаркі Алъмы, якая была першым дэгустатарам цукерак, малочных прадуктаў, якія прыносялі суседзі. Усё гэта і стала прычынай смерці Алъмы.

Іван Пятровіч працаваў лекарам у Зэльвенскай раённай паліклініцы, калі вярнуўся з Варкуты ў 1956 годзе. У яго кабінечце вісেў партрэт Францішка Скарэйны, таму некаторыя хворыя пыталіся ў яго: “Хто гэта?”. З усімі жыхарамі Зэльвы Янка Геніюш размаўляў толькі па-беларуску. Часам чуў, як хворыя, перш, чым трапіць на прыём да яго, казалі: “З лекарам гаварэце толькі па-беларуску, бо не дасць асвабаждзення”. Тых, хто казаў яму “здравствуйте”, Янка не чуў, а рабіўся глухім і нічога не казаў. А калі казалі яму “добраў дзень”, ён здымаў з галавы каплюш і шчыра вітаўся. Іван Пятровіч быў вопытны доктар-практык. Ён добра разбіраўся ў неўралогіі, сексалогіі, венерычны хваробах, быў нядрэнны хірург і тэрапеўт, ведаў лекавыя травы. Зэльвенцы яго моцна любілі і цанілі...”.

19 лютага 1979 года Янкі Геніюша не стала. Ларыса Геніюш з вялікім болем у сэрцы напісала тады:

Апошні дотык рук на твары чую,
Тваіх знямоглых, цяжка схвараваных,
Апошні раз мой муж мяне цалуе,
З невысказанным да канца каханнем.
Залегла грозна цішыня ў хаце,
Не вымавіць таго, што чуе сэрца.
Хворому целу з ложка не падняцца,

Няўмольна смерць суровая крадзеца
Як воск ад свечкі, памаленку тае
Малы агенъчык, ужо амаль не свеціць,
Смерць, быццам злодзей моўчкі падступае,
Што ж, усё яшчэ смяротнае на свеце...
О, колькі раз я на тваіх далонях,
Выплаквала свой горкі боль да рання,
Як затрымаць жыццё тваё мне сёння,
Усё не дасказана яшчэ, не дакахана.
Не адлятай у нязнаную дарогу,
Не пакідай, каб сэрца не балела,
Здаецца мне, што дзён гэтых нямнога,
Пражытых разам мігам праляцела...
Прайшлі гады, а для мяне хвіліны,
Супольных мараў, сноў аб Беларусі,
У нас дзве душы, а шлях наш быў адзіны,
Як цяпер сама я застануся?

Сапраўды, шлях у Янкі Геніюша быў адзін --- гэта шлях да Беларусі. Ён любіў Беларусь па-свойму шчыра, як любілі яе тысячы ягоных сяброў і равеснікаў. Дарэчы, пра многіх наш зямляк напісаў цікавыя ўспаміны. На жаль, яны раскіданы па прыватных і розных іншых архівах свету.

2003

Аляксей Карпюк

Упершыню бліжэй з лаўрэатам Літаратурнай прэміі Саюза пісьменнікаў Беларусі імя Івана Мележа, заслужаным работнікам культуры Беларусі, пісьменнікам Аляксеем Карпюком я пазнаёміўся 15 траўня 1987 года ў Слоніме. Тады ён узначальваў Гродзенскую абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі і з групай гродзенскіх літаратараў прыехаў у горад над Шчарай віншаваць з 75-годдзем старэйшага заходнебеларускага паэта Анатоля Іверса. Вечарына адбылася ў раённым Доме культуры. Я яе вёў і неяк трохі хваляваўся. Учарашні студэнт і раптам такая адказная місія. Перад пачаткам вечарыны Аляксей Нічыпаравіч кажа:

— Не хвалюйся, Сяргей, вядзі сябе спакойна і проста. Тут няма перад кім хвалявацца...

Хвалявацца было перад кім: прыехалі пісьменнікі з Мінска, Гродна і з іншых гарадоў і мястэчкаў. Аляксей Карпюк сеў побач са мною і сяды-тады гаварыў вясёлыя рэплікі. Відаць, каб падтрымаць мяне. Пасля я даў яму слова. Ён выступаў цікава, проста і з гумарам, амаль так, як заўсёды выступае Янка Брыль. Яны нечым падобныя. Аляксей Карпюк падараваў тады Анатолю Іверсу прыгожы і дарагі партфель.

Ішоў час, сяды-тады я яму званіў, пісаў. Ён абяцаў мне дапамагчы выдаць асобным зборнікам вершы слонімскіх літаратараў. На вялікі жаль, наша задумка засталася нерэалізаванай. Праз пяць гадоў пасля нашай першай сустрэчы Аляксея Карпюка не стала: 14 ліпеня 1992 года. І нешта адразу страцілася, згубілася на літаратурнай ніве Гродзеншчыны. І сёння часам нам не хапае Аляксея Карпюка — мужнага, смелага, разважлівага і таленавітага чалавека.

Нарадзіўся Аляксей Карпюк 14 красавіка 1920 года на Беласточчыне ў вёсцы Страшава ў сялянскай сям'і. Скончыўшы ў 1934 годзе мясцовую сямігодку, вучыўся ў польскай гімназіі ў Вільні. У 1939 годзе ён паступіў у Навагрудскую педвучылішча. „Было нас пяць хлопцаў з Наднямоння, з-пад Налібоцкай пушчы і адзін Карпюк з-пад Беластока, — успамінае ва ўступным слове да двухтомніка А. Карпюка (Мінск, 1991) Уладзімір Калеснік. — Мы прывозілі „сідары” ледзь не кожны тыдзень, а Карпюк разы два на год, пасля зімовых і летніх канікулаў, затое валок гару смакаты: цэлага кумпяка, паляндвіцу, каўбасы, пару апольцаў сала таўшчынёю на ўсе пяць пальцаў”.

У гады вайны Аляксей Карпюк пайшоў у партызаны, а ў час выканання дыверсіі на чыгунцы каля Ваўкавыска, трапіў у палон. Спачатку яго трymалі ў Беластоцкай турме, а пасля ў лагеры Штутгаф (Прусія). У 1943 годзе ён уцякае з лагера, арганізоўвае партызанскі атрад і становіцца яго камандзірам. Праз пэўны час разам з дзейнічаючай арміяй прымае ўдзел у вызваленні Варшавы, Познані, штурмуе Берлін.

Пасля вайны Аляксей Карпюк паступае на факультэт замежных моў Гродзенскага педагогічнага інстытута. Студэнтам ён пачынае пісаць прозу. У часопісе „Полымя” ў 1953 годзе студэнт Карпюк дэбютуе аповесцю „У адным інстытуце”. А праз пяць гадоў выдае сваю першую кнігу апавяданняў і аповесцей „Дзве сасны”.

Працоўная дзейнасць пісьменніка была даволі разнастайнай і нялёгкай. Працаваў загадчыкам райана ў м. Сапоцкіна, дырэктарам школы на Ваўкавышчыне, у Гродзенскім педагогічнага інстытуце, у рэдакцыях газет, загадчыкам агенцтва „Інтурыст” у Гродне, дырэктарам Музея атэізму і гісторыі рэлігіі, а з

1978 года ўзначальваў Гродзенскае аддзяленне Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Дзе б не працаваў Аляксей Карпюк, заўсёды пісаў. „Пісанне стала майм лёсам. Я знайшоў спосаб, як найболыш быць карысным людзям. Я спазнаў шчасце, я ведаю, як мне жыць!”, — гаварыў пісьменнік у сваёй аўтабіографіі „Мая Джамалунгма”.

Жылося яму нялёгка. Ён быў адкрытым і смелым, а чыноўнікі і камуністы не любілі тады такіх. Аляксей Карпюк на V З’ездзе пісьменнікаў Беларусі ў Мінску, які адбыўся 13 мая 1966 года, адкрыта выступіў па тых проблемах, якія набалелі, якія хвалявалі пісьменніка. У сваім выступленні ён абараніў гонар беларускага творцы, а таксама Анатоля Іверса і Васіля Быкава за наезды з боку мясцовых чыноўнікаў і КДБ.

Ёсць у Аляксея Карпюка аўтабіографічны нарыс „Мая Джамалунгма”. Пра гэты выдатны твор пісала нават газета „Бацькаўшчына”, якая выдавалася ў Мюнхене.

Але, бадай, самым знаным і папулярным творам Аляксея Карпюка застаецца аповесць „Данута”, якая перакладзена на многія мовы свету. Зянон Пазняк назваў „Дануту” Аляксея Карпюка сваёй любімай аповесцю. Калі сумна мне — перачытваю і я „Дануту”, адключаюся ад сённяшніх нялёгkіх проблем і вяртаюся ў Вільню, у нашу беларускую сталіцу, дзе жыла прыгожая і шчырая Данута. Найвыдатнейшы твор!

Пакінуў пасля сябе нашчадкам Аляксей Карпюк і раман „Карані”, аповесці, казкі, а таксама нарысы, прысвечаныя роднай Гродзеншчыне і яе людзям.

На вялікі жаль, беларусы яшчэ не ўсвядомілі, які таленавіты і цікавы празаік жыў на нашай зямлі.

2001

Ганна Новік

Беларуская паэтка Ганна Новік свае першыя вершы апублікавала ў часопісе „Беларускі летапіс”, які выдаваўся ў Вільні ў канцы 30-х гадоў мінулага стагоддзя. Літаратурным кансультантам тады ў часопісе працаваў Максім Танк. Ён вёў „паштовую скрынку”, у якой даваў адказы і кароткія рэцэнзіі на літаратурныя творы, якія дасылалі ў часопіс паэты і празаікі з беларускай глыбінкі. Траплялі ў „паштовую скрынку” і водгукі Максіма Танка на вершы Ганны Новік: „З вялікім задавальненнем вітаем Вас на літаратурным грунце. Маецце ўсе задаткі быць паэтам. Арыгінальнасць, шчырасць, вобразнасць і яснасць думкі чуваць у вашых вершах, а гэта найважнейшае. Людзі з меншымі задаткамі бяруцца за працу, а тым больш мусіце ўзяцца вы, але адначасна пазбыцца трэба тых недахопаў тэхнічных, як слабая апрацоўка, месцамі русыцызмы, палёнізмы і іншыя, каб даць поўнавартасныя мастацкія творы. Толькі съялей ідзеце ў гэтым напрамку” („Беларускі летапіс”, 1937, н-р 6-7). Адначасова з гэтымі радкамі-водгукамі Максіма Танка ў часопісе быў надрукаваны верш Ганны Новік „Маё сонца”:

Ах ты, сонца, прыйшло — кругом бела,
Сынег зямельку сабой атуліў...
Ты-ж ніразу мяне не сагрэла,
Хоць агоń твой другіх так паліў.
Ці-ж ты, сонца, пра гэта ня знала,
Што так трэба твайго мне цяпла.
Маладосьць я сваю скаратала,
І вясна ўжо мая уцякла.
Як ты кліаш у даль мае вочы,
Як умееш ў душу паглядзець!
Але ўсёж-ткі сагрэць ты ня хочаш,
Я ад холаду мушу дрыжэць.
Ты скажы, ці магу спадзявацца,
Што ты грудзі сагрэеш мае?
У той дзень я зраблю сабе съятца,
Маё сэрца тады запяе.

„Съятцаў” у жыцці Ганны Новік было даволі мала. Адзіным суцяшэннем у яе заставалася паэзія. З ёю паэтка не развітвалася ніколі, хоць жыла ў правінцыі, шмат працавала і рэдка друкавалася ў рэспубліканскім друку.

Нарадзілася Ганна Новік у 1914 годзе ў Аўгустове ў сям'і вясковага кавала. Маці была хатній гаспадыніяй у багатых сем'ях. Калі ў Аўгустове стала цяжка жыць, бацька вырашыў з сям'ёю пераехаць у Вілейку, дзе жылі сваякі яго і жонкі. Пасля з Вілейкі яны пераехалі ў вёску, дзе жылі бацькавы браты. Братья вярталіся з арміі, і кожны паасобку хацеў мець кавалак уласнай зямлі. Ганнінаму бацьку дасталася пятая частка зямлі і істопка з адным маленькім аckenцам і земляной падлогай. Ва ўспамінах „З перажытага” Ганна Новік піша: „Голад быў у вёсцы. Памятаю, як ішлі мы з мамай капаць бульбу, якая яшчэ квітнела. Я ўпала па дарозе і страціла прытомнасць. Тады ўпершыню стала я адрозніваць багатых ад бедных. Бацька хадзіў да багатых гаспадароў касіць, маці жала і палола, каб зарабіць сям'і на ежу. Мама хадзіла штодзённа ў Балашы жаць. Прыносіла адтуль часамі паўбохана хлеба, малака збаночак, а часам нават скварку. Мама

стамлялася, кляла свой лёс, мы гэта чулі і вельмі рана сталі разумець складанасці жыцця. Потым бацька пабудаваў кузню, але гатовага жалеза не было, і ўсё рабілася з рэшткаў жалеза вайны. Нарогі да плугоў рабілі з гарматніх гільз, адвалы — з чыгуначных рэек. Але гэта ўсё патрабавала шмат сілы і ўмення. У шэсць гадоў я дапамагала бацьку. Толькі не памятаю, як мяне адмывалі ад сажы і бруду. Потым я стала дзымуць мехам ля горна. Памятаю, што я не даставала да ручкі і мне бацька чапляў вяроўку..." (Зборнік „Мая Вілейшчына”, Вілейка, 1996. С. 3-4).

У 1924 годзе Ганна Новік пайшла ў другі клас пачатковай школы, а праз трэй гады скончыла 4 класы. А ў 1932 годзе закончыла ўсе сем класаў. Вельмі добра валодала польскай мовай, у арыгінале чытала Міцкевіча, Славацкага, Крашэўскага, Канапніцкую, Ажэшку. Пад канец сёмага класа ўпершыню наведала з вучнямі Вільню, ад якой была ў захапленні.

У 1935 годзе Ганна Новік піша заяву ў Міністэрства працы з просьбай дапамагчы знайсці працу. І ёй дапамагаюць — накіроўваюць у Варшаву ў лагер працы для беспрацоўнай моладзі, а таксама прысылаюць білет на цягнік. І беларуская дзяўчына едзе ў Варшаву. „Гэты лагер працы ўтрымліваў 200 дзяўчат па розных спецыяльнасцях. Тут былі кравецкая майстэрня, шавецкая, трыватажная, пашывачная, кухня, пральня. У лагеры быў агарод, на якім таксама працавалі дзяўчата. Быў усяго адзін мужчына — начны вартайнік. У лагеры выходзіў часопіс, які называўся „Юнак”. Я змяшчала там свае вершы... Плацілі нам па 5 злотых у месяц”, — успамінае Ганна Новік.

У чэрвені 1938 года група з 12 чалавек вырашыла з Польшчы ўцячы ў Савецкі Саюз. На граніцы іх злавілі пагранічнікі, у тым ліку, сярод затрыманых была і Ганна Новік. Яе пасадзілі ў Вілейскую турму, а праз пяцігада выпусцілі пад нагляд паліцыі. У 1937 годзе Ганну зноў арыштоўваюць, але ненадоўга.

У верасні 1939 года, калі прыйшлі ў Заходнюю Беларусь саветы, Ганну Новік выбіраюць дэпутатам Народнага сходу і пасылаюць у Беласток. Вярнуўшыся з Беластока, наша зямлячка на Віленшчыне працуе інспектарам райана.

У гэты час яна шмат піша вершаў, друкуеца ў часопісах „Калосьце”, „Беларускі летапіс”, „Шлях моладзі”, у газеце „Вілейская праўда”. Піша найперш пра тое, што яе хвалюе. А хвалявала паэтку тамтэйшае жыццё: нялёгкае, беднае, самотнае. У вершы „Песнярам” паэтка звязтаеца да класікаў беларускай літаратуры Янкі Купалы і Якуба Коласа:

Вы запелі нам пра долю,
Долю батрака,
Як шапоча з ветрам поле,
Як шуміць рака.
Вашы песні ноччу шэрай
Рвуцца ўдаль, каб жыць.
Але як мне на паперы
Сны мае змясціць?
На загоне, што ару я, —
Для сябе пішу;
Тут чытаю, — голас чуе
Толькі ветру шум.
На іржышчы серпам звоне
Млявая рука,

Разрывае у саломе
Кросны павука...

Калі пачалася вайна, Ганна Новік становіцца сувязной партызанскаага атрада, шые партызанам шапкі і маскхалаты. А пасля вайны выбіраецца дэпутатам сельскага Савета, засядцелем Народнага суда.

У 1948 годзе ў вёсцы Варонічы Вілейскага раёна ствараецца калгас і яго старшынёю вяскоўцы абіраюць Ганну Новік. Гэта быў нялёгкі час і для нашай зямлячкі, і для ўсіх жыхароў Вілейшчыны. Вось што піша пра гэта ў сваіх успамінах паэтка-актывістка: „Палова людзей знаходзілася ў зямлянках і акрамя жанчын, інвалідаў і падлеткаў, не было каму працаваць. «Пайшлі» планы лесавывазкі, лесапавалу, і гэтай справай зымаліся жанчыны; памятаю, брыгада жанчын з Іжы рэзала лес у Варонічах і таксама вывозіла яго, або да ракі, або на чыгуначны прыпыніак. Выходзіць з зямлянак было няпроста. На пабудову хат давалі лес дарма, але не было каму будаваць. Многія вёскі былі спалены зусім, і мне прыходзілася арганізаваць людзей з некалькіх вёсак у дапамогу жанчынам і інвалідам. Жылі ў зямлянках, нярэдка прусакі, якіх тады было шмат, залазілі інвалідам у раны. Не было лякарстваў апрацоўваць іх, лячыліся, як умелі”.

У канцы 50-х гадоў Ганна Новік атрымала другую групу інваліднасці, яна нідзе ўжо не працавала, а ціха жыла ў Вілейцы і пісала вершы, апавяданні, нарысы. У 1960 годзе яе прымаюць у Саюз беларускіх пісьменнікаў, а праз год у Мінску выходзіць першы самастойны зборнік вершаў „Мае вёсны”. Сюды ўвайшлі вершы, напісаныя паэткай да вайны і пасля вайны. Асноўная іх тэма — жыццё і праца людзей вёскі.

З 1970 года пісьменніца пісала аповесць „Другая сустрэча”, у якой адлюстравала пасляваеннае жыццё на Вілейшчыне. Фрагменты аповесці нават друкаваліся ў часопісе „Полымя” і ў раённай газеце „Шлях перамогі”.

У 1996 годзе паэтка падрыхтавала да друку свой другі паэтычны зборнік „Мая Вілейшчына”, які пабачыў свет, дзякуючы фундатарскай дапамозе дэпутата беларускага парламента Уладзіміра Варащеніна. На вялікі жаль, Ганна Новік яго не дачакалася. Яна памерла за некалькі месяцаў да выхаду гэтай паэтычнай кнігі.

Ганна Новік пражыла шмат гадоў. Яе лёс быў вельмі складаным, але цікавым. Паэтка-змагарка ўсё жыццё верыла ў светлае заўтра, была мудрай і працавітай жанчынай, улюбёной у свой край і людзей. Яна сябравала з многімі літаратарамі былой Заходній Беларусі. А Піліп Пястрак нават напісаў прядмову да яе кнігі „Мае вёсны”.

2003

Слуцкі паўстанец з Сакольшчыны

Беларускія гісторыкі, якія пісалі і пішуць пра збройны чын у барацьбе за незалежнасць Беларусі – Слуцкае антыбалашавіцкае паўстанне 1920 года, да сваіх даследаванняў заўсёды стараюцца дадаць адзін вельмі цікавы фотаздымак-документ. Гэты фотаздымак зроблены ў Вільні ў 1921 годзе. На ім сфатаграфаваны сцяг Першага Слуцкага палка стральцоў збройных сілаў Беларускай Народнай Рэспублікі. Каля штандару (злева направа) сядзіць Лявон Вітан-Дубейкаўскі і невядомая беларуская дзяячка, а справа побач каля сцягу стаіць не хто іншы, як Антон Борык. Менавіта пра яго хачу сёння згадаць, хаця звестак пра нашага змагара за волю беларускага народа вельмі мала. У кнізе “Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакументах і ўспамінах” (Мінск, 2006) пра Антона Борыка найбольш прыгадвае гісторык Уладзімір Ляхоўскі. Часам спасылаецца на “Referat dzialacza politycznego Bialorusi Antoniego Boryka z Wilna” Алег Латышонак у сваёй сур'ёзной манаграфіі “Bialoruskie formacje wojskowe 1917-1923” (Беласток, 1995).

Упершыню прозвішча Борыка я сустрэў у артыкуле пра Слуцкае паўстанне Анатоля Грыцкевіча ў часопісе “Спадчына” за 1993 год, дзе ён пісаў: “Борык, капітан, -- начальнік штаба 1-е Слуцкае брыгады стральцоў БНР” (“Спадчына”, № 2, 1993). Вось і ўсё бадай. Але чым больш нашы гісторыкі будуць даследаваць Слуцкае паўстанне і БНР, тым часцей будуць звяртацца да асобы Антона Борыка – загадковай, мужнай, хітрай. Яго нават звольнілі ў лістападзе 1919 года з усіх пасад ва ўрадзе Беларускай Народнай Рэспублікі за тое, што нібыта ён меў палітычныя сувязі з прадстаўнікамі польскай вайсковай арганізацыі. Але як бы там не было, беларус з Сакольскага павету Антон Борык да канца свайго жыцця быў шчырым беларусам і змагаром за незалежнасць сваёй Бацькаўшчыны, ў 1920 годзе ён узначаліў штаб Першай Слуцкай брыгады ў барацьбе супраць бальшавікоў.

Нарадзіўся Антон Борык у 1897 годзе ў вёсцы Сынкоўцы на Беласточчыне. Па іншых звестках ён нарадзіўся ў 1894 годзе. Калі пачалася Першая сусветная вайна Антона забралі на фронт, дзе ён даслужыўся да капітана. На фронце беларускі юнак набраўся армейскага вопыту і смеласці. Таму пасля вайны з 1917 года працягваў службу ў польскім корпусе генерала Доўбар-Мусыніцкага.

У 1918 годзе Антон Борык вырашыў развітацца з вайсковай службай. Ён прыехаў у Вільню і адразу ўключыўся ў беларускую справу. Антона залічылі ў склад Віленскай Беларускай рады. Ён актыўна ўключыўся ў работу і разам са сваімі сябрамі арганізаваў Беларускі нацыянальны камітэт ў Гародні і ўступіў у Беларускую партыю сацыялістаў-рэвалюцыянероў.

У 1919 годзе нашага земляка ўключыаць у склад супрацоўнікаў Міністэрства замежных спраў БНР. Урад накіроўвае Борыка ў Берлін. Ён быў

першым урадавым пасланнікам БНР у гэтай краіне. Капітан Антон Борык прыбыў у Берлін з Гародні 23 сакавіка 1919 года ў якасці кіраўніка Беларускае ваеннае місіі па справах ваеннапалонных. Тоэ, што першым у Нямеччыну ўрадам БНР быў пасланы вайсковы прадстаўнік, зусім не выпадкова. Пытannем жыцця і смерці для маладой беларускай дзяржавы было стварэнне ўласных узброеных сілаў, якія б здолелі абараніць незалежнасць Беларусі ад акупантаў, што навальваліся на краіну з Усходу і з Захаду. У нямецкіх лагерах для ваеннапалонных знаходзілася каля 60.000 беларусаў. З іх дапамогаю Беларускі ўрад спадзяваўся сформаваць вайсковыя аддзелы, якія б пазней змаглі скласці ядро нацыянальнага войска.

Ужо ў пачатку красавіка Антон Борык, наладзіўшы сувязь з Міжнароднаю камісіяй па справах ваеннапалонных (дзейнічала пад эгідай краін Антанты), актыўна вядзе беларускую працу сярод вайскоўцаў-суайчыннікаў. У гэтай справе яму дапамагаў генерал Кіпрыян Кандратовіч, які прыехаў у нямецкую сталіцу яшчэ ў лютым 1919 года і ў якасці сябра Дэлегацыі БНР праз нейкі час мусіў адбыць на Парыжскую мірную міжнародную канферэнцыю.

Дзейнасць беларускага ўраду ў іншых накірунках была больш выніковаю. Хутка там усталяваліся шчыльныя контакты з прадпрымальнікам, выхадцам з Беларусі Станіславам Львом Сапегам-Ваяводам, які, маючы надзею наладзіць выгадныя гандлёвыя сувязі з Беларуссю, стварае ўласную фірму -- "Сіндыкат Сапегі для Еўропы і Азіі на Беларусі". Пэўны час ён аказвае прадстаўніцтвам беларускага ўраду ў Берліне пасільную фінансавую дапамогу. У складзе Берлінскае канторы "Сіндыкату Сапегі..." працавала шмат беларусаў, у тым ліку паўнамоцным дырэктарам яе быў да лета 1920 года Антон Борык. Станіслаў Сапега-Ваявода стаў заснавальнікам першай за межамі былой Расейскай імперыі Беларускае службы друку і тэлеграфнае інфармацыі, якая двойчы на тыдзень выдавала інфармацыйныя бюлетэні, дзе галоўная ўвага надавалася беларускай тэматыцы.

Афіцыйная рэгістрацыя Дыпламатычнай місіі БНР у Нямеччыне была зроблена Антонам Луцкевічам. 4 траўня 1919 года ён звярнуўся ў Міністэрства замежных спраў Нямеччыны з наступнай заявой: «Гэтым съведчыцца, што ў склад Дыпламатычнай Місіі Беларускай Народнай Рэспублікі, якая ў гэты час знаходзіцца ў Бэрліне, уваходзіць наступныя асобы: старшыня Рады Народных Міністраў і Міністр Загранічных Спраў – Антон Луцкевіч; пасол -- Аркадзь Смоліч; служачыя – Антон Борык і Янка Натусевіч».

Восенню 1919 года Надзвычайная дыпламатычная місія БНР у Нямеччыне складалася ўжо з трох аддзелаў (консульскага, ваеннага і аддзелу прэсы) ды наступных асобаў:

1. Шэф Місіі -- Леанард Заяц (позней Леанід Баркоў);
2. Сакратар -- Доктар Паўлоўскі;
3. Юрысконсульт -- Бруно Мілера (консульскі аддзел);
4. Начальнік ваеннага аддзела Місіі -- Антон Борык;
5. Райца па вайсковых справах -- Яўхім Бялевіч (ваенны аддзел);
6. Райца па справах прэсы -- Валянцін фон Дзітман.

У Германіі Антон Борык разам з іншымі беларусамі вырашае не толькі вайсковыя пытанні, але не шкадуе грошай для беларускіх дзетак, аказваючы вялікую фінансавую дапамогу беларускім школам у Менску.

У сярэдзіне лета 1920 года Антон Борык пакідае Берлін і вяртаецца ў Латвію. Яго па-ранейшаму хвалююць беларускія спрабы і па запрашенню беларускіх вайскоўцаў восенню таго ж года ён спыняеца ў Вільні, а пасля ў Гародні. Вярнуўшыся дамоў, наш зямляк узначаліў агульны аддзел Беларускай вайсковай камісіі. А восенню разам з групаю беларускіх афіцэраў капітан Борык накіраваўся ў Слуцк, дзе ўзначаліў штаб Першай Слуцкай брыгады. Актыўна папаўняў сваю брыгаду мясцовымі паўстанцамі і не вельмі сябраваў са Станіславам Булак-Булаховічам, выступаў супраць альянсу слуцкіх паўстанцаў і яго войскам. Антон Борык зред часу даваў інфармацыі ў газету "Наша Думка" (выходзіла ў Вільні са снежня 1920 па ліпень 1921 гадоў) і ў газету "Беларускае Слова" (выходзіла з каstryчніка 1920 па студзень 1921 гадоў і выдавалася Беларускім нацыянальным камітэтам Гарадзеншчыны). Начальнік штаба беларускіх паўстанцаў паведамляў: "Беларускае паўстанье

маець партызанскі харктар. У ім ёсьць тутэйшыя сяляне, “зялёныя” і дэзэртыры з Чырвонай Арміі. Балышавікі стараюцца скрыць яго істнаванье і давяць вялікарасейскім аддзеламі. Паўстаньне пашыраеца па ўсіх беларускіх паветах, нягледзячы на недахват броні і агульной помачы”(Наша Думка. 1920, 24 снежня).

Калі ў канцы снежня 1920 года паўстанне было задушана, атрады паўстанцаў перайшлі на тэрыторыю Польшчы і былі раззброеныя і інтэрнаваныя ў лагеры ў Беластоку, а пасля – у лагеры ў Дарагуску. Антон Борык спачатку знаходзіўся ў Латвіі, пасля ў Коўне, Вільні, Варшаве. Дарэчы, у Варшаве ён быў адным з арганізатораў Таварыства Беларускай Школы. Перад самым пачаткам Другой сусветнай вайны наш зямляк жыў у Вільні, працаваў у кіраўніцтве Віленскай чыгункі. Сляды яго губляюцца ў час вайны. Магчыма ён загінуў падчас акупацыі ў пачатку 1940-х гадоў.

2007

Баляслаў Грабінскі

Баляслаў Грабінскі пражыў доўгае жыццё. Было яно дужа нялёгкім, але цікавым. Цікавым, шчырым і апантаным беларусам быў і сам Баляслаў Грабінскі – доктар-дантыст па спецыяльнасці. Але адной медыцынскай прафесіяй наш зямляк не абмяжоўваўся. Ён – адна з яркіх постацяў беларускай Вільні 30-40-х гадоў ХХ стагоддзя. Наш зямляк быў старшынёю партыі Беларуская Хрэсціянская Дэмакратыя, старшынёй Нацыянальнага Камітэту ў Заходній Беларусі, актыўным грамадска-палітычным дзеячам на эміграцыі.

Нарадзіўся Баляслаў Грабінскі 3 жніўня 1899 года ў вёсцы Урачыншчына Сакольскага павета. “Гаспадаром хаты, дзе я радзіўся, быў бацька маёй маткі Мацей Станкевіч. Мой бацька прыйшоў у прымічы з суседняе парафіі – з вёскі Грымячы”, -- згадвае ў сваіх успамінах Баляслаў Грабінскі. Дарэчы, успаміны яго друкаваліся ў мінскім часопісе “ARCHE” (2000, № 5). Рукапіс гэтых успамінаў знаходзіцца цяпер у архіве БІНІМу ў Нью-Йорку. Баляслаў Грабінскі іх пачаў пісаць 3 жніўня 1979 года, калі яму ўжо было 80 гадоў.

Успаміны Баляслава Грабінскага вельмі шчырыя. Пра дзеда Мацея Станкевіча ён згадвае, што “дзед – відавочна, хацеўшы скампэнсаваць сваё невуцтва, а ня маючы свайго сына, каб паслаць у школу, -- меў мяне, унука, першага па лініі да шкаленыня, бо ж толькі хлапцоў пасылалі тады ў школу. Калі ў вёсцы паказваўся хто-небудзь адзеты па-мястоваму, ён стараўся запрасіць на пачастунак. І ня мела розыніцы, ці то быў ксёндз, ці каморнік, ці аб’езчык, ці нават “цыцылісты” (маецца на ўвазе сацыяліст – С.Ч.) зь Беластоку, ставіў самавар, даваў на стол што меў найлепшае: копчаную ялаўцом шынку ці кілбасу, сыр, мёд, канфітуры. Апрача таго, хата Мацея Станкевіча была месцам начлегу ўсім, хто меў патрэбу пераначаваць у вёсцы... Таксама мой дзед меў звычай пазычаць грошы суседзям з ваколіцы. Пазычаў на вэксалі й ня браў працэнтаў...”.

Пра бацьку і маці аўтар успамінаў згадвае наступнае: “Бацька мой, Франак, быў уроджаным прыроднікам. Хаця ніколі ён не наведваў школы, але меў асаблівы талент назіральніка й чула ўспрымаў праявы натуры. Ведаў ён, як назваць кожнае зельле, кожную найдрабнейшую кветачку. Знаў ён таксама й птушыны съвет: ведаў, як бакас, летучы з выраю, бэчаў; дзе было над Баброю гняздо чаплі; як паводзілі журалі на балотах; як улажыць барану на таполі для буславага гнязда, і любіў часта гаварыць пра птушак... Фізічна мой бацька належала больш да скандынаўскага тыпу, чым да славянскага. Быў ён вышэй сярэдняга росту зь съветлымі валасамі й блакітнымі вачыма. Маці мая была малога росту зь цямнейшымі валасамі, належала да тыпу, які антрапалёгі называюць другім съветлым тыпам Эўропы. Зрадзіла маці ўсіх дзяцей дзесяцёра, але выгадавалася нас толькі пяць...”.

З вялікай павагай і дакладнасцю Баляслаў Грабінскі апісвае сваю вёску Урачыншчыну, назоў якой звязаны з тапанімікай пушчы. “У пушчы быўлі ўрочышчы (урочыскі), багны, пакосныя прагаліны, дубіны, грабіны, альшыны, ляшчыны й г.д. Адсюль і назовы Багнэ, Ольша, Пакосна, Ляшчане. Прыкладам, калёнія паміж лесам і маёй вёску звалася Ўрочыска Пакосна... Урачыншчына была малою вёскую – 17 хатаў, калі 120 жывых душ...”, -- згадвае аўтар.

У 80-гадовага аўтара ўспамінаў, калі яны пісаліся, захавалася добрая памяць, бо ён вельмі падрабязна ў сваіх успамінах згадвае родную вёску, кожнага яе гаспадара, які меў “запасныя сохі, выцесаныя з дубовага або

бярозавага камялька”, згадвае кожнае ўзвышша, вуліцу, хаты, гародчыкі, дзе вяскоўцы саджала табаку, бо да першае сусветнае вайны не было забаронена гадаваць сваю табаку, як піша аўтар.

Адзін з раздзелаў успамінаў называецца “Мова”, дзе аўтар параўновае гаворкі вёсак. “Каб параўнаць шкацёўскую гаворку з запушчанскай, -- піша Баляслаў Грабінскі, -- даюць такі прыклад: А ў сенцах на млінцы стаіць вада ў вядзерцы, вазьмі пітунец і нажалопрайся. У запушчан гэты сказ будзе гучашы так: У сенях на жорнах стаіць вада ў вядру, вазьмі кубак і напійся”.

З гумарам чытаеца ва ўспамінах згадка пра суседаў Кундзейчаў (Кундзевічаў). Вінцук Кундзейч любіў парнаграфічныя песенкі і выказы. Можа нават ён іх сам і выдумляў. Асабліва іх любіў слухаць дзеци і падросткі. Вось як гучыць адна яго мініяцюра:

Сідар, Сідар-макацёр
На дарозі бабу цёр:
Цо паверне – баба перне,
Цо пацісне – баба дрысне.

А бацька гэтага Вінцука наогул быў чалавек дзіўны. “Аднойчы, -- успамінае Баляслаў Грабінскі, -- ён муштраваў каня й накруціў павадок на вялікі палец левае рукі. Конь гвалтоўна шарпнуў (тузануўся) і сарваў скруу з пальца. Убачыўшы, што засталіся толькі косыці, нядоўга думаючы, ён палажыў руку на калодку й адсёк сякераю два чалонкі (фалянгі). Пасля заўсёды прыціскаў табаку ў люльцы абрубкам вялікага пальца. Гаворачы, ён часта паўтараў быў, таму ў вёсцы яго празвалі Быў”.

Вельмі прыгожа наш зямляк апісвае святы, якія адзначала яго вёска. Найперш, гэта Вялікдзень. Асабліва на Вялікдзень цешыліся дзеці. У гэты дзень яны разам з дарослымі маглі “зубіць яйкі, ды качаць яйкі з гары”.

Другая частка ўспамінаў Баляслава Грабінскага прысвечана адукацыі. Ён успамінае тыя навучальныя ўстановы, дзе вучыўся, а таксама сяброў і людзей, якія былі з ім побач. Спачатку хадзіў дзве зімы да хатняга дырэктара. А восенню 1907 года дзед аўтара ўспамінаў завёс яго ў Дуброву ў трохкласнае прыхадskое вучылішча, дзе настаўнікам быў нехта Чаквін (не блытайце з Чыквіным – С.Ч.). Але настаўнік не хацеў прымаць, бо было ўжо позна. Але дзед сказаў яму, што “я вучыўся арытметыкі й магу ўжо распісацца, згадзіўся прыняць в первое отделение ў першую клясу”. Вось гэтак пачаўся першы трохгадовы школьнны перыяд Баляслава Грабінскага ў Дуброве. Менавіта тут аднойчы ён пачуў ад маладога настаўніка Краўцэвіча (імя не памятае) наступнае: “Вы ані рускія, ані польскія, а ўсе вы беларусы”. “Гэта быў першы раз, калі я пачуў назоў беларусы. Быў я тагды ў веку 9 гадоў і з кніжак ведаў Расею й пра Польшчу, але ніколі ня чуў пра Беларусь. Аднак жа застаўся мне ў памяці сказ настаўніка, і два гады пазней я ўжо ўсьведаміўся, калі мой сваяк завёў мяне ў Горадні ў Гарадзенскі Гуртак Беларускай Моладзі. Краўцэвіч быў у Дуброве толькі адзін год. Летам перад пачаткам заняткаў у наступным годзе прыехала паліцыя з Саколкі й забрала яго. Пасля, калі я даведаўся аб існаваныні ў тым часе Беларускае Сацыялістычнае Грамады (БСГ) і Згуртаваныя Беларускіх Настаўнікаў, зразумеў, што Краўцэвіч быў сябрам гэтих арганізацый”, -- успамінае Баляслаў Грабінскі.

Цікавыя звесткі ў сваіх успамінах пакінуў аўтар пра Гарадзенскую гімназію, дзе вучыўся. Яна была “адной з найбагатшых школаў у Расейской

імпэрыі". Там тады вучыліся Язэп Лявіцкі, Янка Ляўковіч, Адам Бычкоўскі, Антон Доха, Адольф Зянюк – усе родам з Беласточчыны, усе добра вучыліся і, вядома ж, пра ўсіх трэба сёння шукаць звесткі і пісаць кнігі.

Прайшоўшы першыя азы вучобы, наш зямляк паступіў і скончыў Віленскі ўніверсітэт. Менавіта ў Вільні пачалася яго самая актыўная дзеянасць на беларускай ніве. Падчас нямецкай акупацыі, Баляслава Грабінскага абіраюць старшынёй Беларускага нацыянальнага Камітэту ў Вільні. Гэта было 20 жніўня 1942 года. Па іншых звестках, як піша Юрый Туронак "на пачатку ліпеня 1941 года, дзякуючы намаганьням Уладзіслава Казлоўскага, дзеяча беларускага нацыянал-сацыялістычнага руху, нямецкая вайсковая ўлады дазволіла аднавіць працу Беларускага нацыянальнага камітэту, зачыненага ў 1938 г. віленскім ваяводам. Паводле рапарту нямецкай службы бясыпекі, Камітэт павінен быў утварыць процівагу для "надта актыўнага літоўскага руху". Неўзабаве адбыўся ўстаноўчы сход з удзелам больш чым 60 мясцовых дзеячаў, на якім было абранае кірауніцтва БНК. Старшынёй быў абранны Вацлаў Іваноўскі, яго намеснікамі – Язэп Малецкі і Баляслаў Грабінскі...". (Юры Туронак. Мадэрная гісторыя Беларусі. Вільня, 2006. С. 231).

16 верасня 1943 года Баляслава Грабінскага арыштоўваюць літоўцы і ссылаюць у канцлагер Правянішкі. Цудам ён пазбегнуў смерці. Вось што пісаў Язэп Малецкі ў сваёй кнізе "Пад знакам Пагоні" (Таронта, 1976. С. 87): "З арыштаваных палаўні лятувісы расстралілі ў ямах на Панаражах, дзе яны забівалі й жыдоў. Другую ж палову вывезылі ў лес на цяжкую працу. Там др. Грабінскі з праф. Вільчынскім спушчалі з пня тоўстыя сосны... Мы злажылі зразу ў гэбітскамісара гораду востры пратест супроты самаволі лятувісаў. У хуткім часе др. Грабінскі й др. Грынкевіч былі звольненыя".

Пасля заканчэння Віленскага ўніверсітэта, Баляслаў Грабінскі працаваў доктарам-дантыстам, а таксама асістэнтам кафедры анатоміі медыцынскага факультэта ўніверсітэта. Матэрыяльна быў нядрэнна забяспечаны. Таму шмат дапамагаў беларускім арганізацыям, найперш Беларускаму Навуковому Таварыству, дзе быў намеснікам старшыні гэтага Таварыства. Шмат наш зямляк дапамагаў Беларускаму музею імя Івана Луцкевіча, фундаваў некаторыя беларускія выданні.

Летам 1944 года Баляслаў Грабінскі назаўсёды пакінуў Бацькаўшчыну і выехаў далёка на Захад. Ён жыў у Чыкага, а калі пайшоў на пенсію ў 1974 годзе, пераехаў у Фларыду (ЗША). За пяць гадоў сам пабудаваў сабе дом. І памёр ва ўзросце 92 гады.

На эміграцыі наш зямляк шмат працаваў, прымаў самы актыўны ўдзел у беларускіх справах. Ён быў сябрам Беларускай Народнай Рэспублікі, Беларускага Інстытута Навук і Мастацтва, Беларуска-амерыканскага згуртавання. Часта друкаваўся на старонках часопіса беларускіх медыкаў на чужыні "Медэчная думка", у газете "Беларус". Апублікаваў успаміны пра Станіслава Грынкевіча, пра апошні год жыцця Францішка Аляхновіча і шэраг іншых матэрыялаў.

2007

Сяргей Дубінскі – беларускі археолаг і гісторык

Імя Сяргея Дубінскага ёсць на памятным крыжы ў Курапатах, пастаўленым у гонар расстраляных тут у 1937 годзе беларускіх археолагаў. Тады, у 1930 годзе, арыштавалі за нацыяналізм прафесара Мікалая Азбукіна, інспектара Наркамасветы Алеся Аніхоўскага, крытыка Адама Бабарэку, наркама асветы БССР Антона Баліцкага, агранома Івана Божку, прафесараў Максіма Гарэцкага, Усевалада Ігнатоўскага і Мітрафана Доўнар-Запольскага, паэта Уладзіміра Дубоўку, гісторыка Язэпа Дылу, філолагаў Платона Жарскага, Міколу Байкова і Язэпа Лёсіка, драматурга Васіля Шашалевіча і іншых таленавітых людзей Беларусі. Разам з імі летам 1930 года быў арыштаваны і Сяргей Дубінскі – беларускі археолаг і гісторык з Беласточчыны, а праз 7 гадоў -- расстраляны. Праўда, пасля першага арышту яго адпусцілі і парайлі памяняць месца жыхарства.

А справа была так. Летам 1928 года падчас раскопак гарадзішча Банцараўшчына ў ваколіцах Мінска, Сяргей Дубінскі знайшоў рог даўжынёй 1 метр 90 сантymетраў. Знайдка гэта была ідэнтыфікаваная як рог валдайскай казы і хутка яе здалі ў архіў. У 1935 годзе прыбралышчыца, выводзячы мыш'яком архіўных пацукоў, выпадкова сыпнула крыху атрутны на рог, які там пыліўся. Рог нечакана змяніў колер і з шэрага стаў бледнаружовым. Тады вырашылі тэрмінова пакліаць Дубінскага. Сяргей Антонавіч глянуў і ўсё зразумеў, што гэта рог не валдайскай казы, а рог аднарога – вымерлай траваяндай непарнакапытнай жывёліны. Менавіта рагавы нараст аднарога мог, паводле сярэднявечных крыніцаў, змяніць колер пад уздзеяннем атрутных рэчываў. Але Сяргей Дубінскі добра ведаў, што савецкая ўлада адмаўляла і адмаўляе існаванне аднарога. Адкрыццё нашага археолага абміяркоўвалася тады ў навуковых колах БССР кулуарна, нават шэптам. А калі Сяргей Дубінскі быў арыштаваны, то рог аднарога праходзіў па справе ў якасці рэчавага доказу, а пасля знік у спецсховах, як і многія іншыя рэліквіі беларускага народа.

Сяргей Дубінскі нарадзіўся 13 кастрычніка 1884 года ў вёсцы Наройкі Бельскага павета. Пасля заканчэння Пецярбургскага ўніверсітэта ў 1914 годзе, пэўны час працаваў настаўнікам. У 1925 годзе Сяргей Дубінскі становіцца сябрам гісторыка-археалагічнай камісіі Акадэміі Навук БССР, а пасля – навуковым супрацоўнікам Інбелкульты, а з 1931 года – у Інстытуце гісторыі Акадэміі Навук БССР. Адпрацаваўшы два гады ў Інстытуце гісторыі, нашаму земляку сказаў тэрмінова пакінуць тэрыторыю Беларусі і выехаць на пастаяннае месца жыхарства ў Ленінград. У 1933 годзе Сяргей Дубінскі назаўсёды пакінуў Беларусь і прыехаў у горад на Няве, дзе ўладкаваўся на працу ў Ленінградскую акадэмію гісторыі матэрыяльнай культуры.

За той час, калі наш зямляк жыў і працаваў у Беларусі, яму ўдалося зрабіць шмат чаго карыснага для беларускай археалогіі. Ён актыўна даследаваў помнікі ранняга жалезнага веку і эпохі сярэднявечча. Праводзіў разам са сваімі калегамі раскопкі і вывучаў курганныя старажытнасці ў Бельскім павеце, пасля гарадзішчы Бабруйшчыны, Міншчыны, Мазыршчыны, Магілёўшчыны і Віцебшчыны. Па словах даследчыцы беларускай археалогіі Таццяны Каробушкінай, у 1927 годзе Сяргей Дубінскі склаў археалагічную карту Магілёўскай вобласці, якая на жаль не захавалася.

Самай грунтоўнай і вялікай працай, якую пакінуў нам беларускі археолаг, з'яўляецца яго “Бібліографія па археалогіі Беларусі і сумежных краін”, асобнай кнігаю якая пабачыла свет у Мінску ў 1933 годзе. У ёй наш зямляк

назваў працы пра дакласавае грамадства, ранні феадалізм, нумізматыку, сфрагістыку, старожытную архітэктуру, абарончыя збудаванні. У 20-я—30-я гады Сяргей Дубінскі паспей напісаць і апублікаваць дзесяткі артыкулаў, сярод іх — “Доследы культур жалезнага перыяду па Віцебшчыне, Магілёўшчыне і Міншчыне”, “Чаркасоўскае гарадзішча пад Оршай”, “Раскопкі Банцараўскага гарадзішча каля Менску ў 1926 годзе”, “Археалагічныя працы на Беларусі за 1919-1928 гады”, “Гарадзішча каля вёскі Германаў Аршанская акругі”, “Доследы культур жалезнага перыяду на БССР у 1929 годзе” і іншыя.

На вялікі жаль, свае планы і задумкі наш таленавіты зямляк ажыццяўіць не змог. Яго расстралялі ва ўзросце 53 гадоў. У 1958 годзе ён быў пасмяротна рэабілітаваны.

2007

KAMUNIKAT.org

Аляксея Грыщука любілі ўсе

Пра Аляксея (Алеся) Грыщука хацеў напісаць даўно. Хаця гэта вельмі добра зрабіў Вячаслаў Харужы ў 2000 годзе. У “Беларускім гістарычным зборніку” (№ 13) ён апублікаваў на польскай мове цікавы артыкул “Aleksy Htysik (1910-1976)”. І каб нешта дадаць новае пра нашага земляка, трэба было шукаць звесткі пра яго ў розных беларускіх эміграцыйных выданнях, шукаць тых людзей, якія яго ведалі і якія яшчэ жывуць, каб ад іх запісаць успаміны пра знакамітага беларуса з Беласточчыны.

Напісаў ліст у Таронта Paice Жук-Грышкевіч. На днях атрымаў адказ. Спадарыня Paica напісала: “Паважаны спадар Сяргей! Сёння атрымала Ваш ліст і адразу яго прачытала жонцы Алеся Грыщука – Вользе, якая жыве ў Кінгстан. Яна паведаміла, што “Бацькаўшчына” у Менску выдала ейную кнігу пра мужа Алеся Грышуку “Мы стваралі сваю Беларусь”. “Там, -- кажа, -- ўсё ёсьць”, а таксама фотаздымкі. Яна Вам напіша. Дасылаю Вам свой артыкул на 30-я ўгодкі смерці Алеся Грышука. Болей Вам нічога не змагу прыслать, бо я цяжка хворая. Застаюся з найлепшымі пажаданнямі і пашанай – Paica Жук-Грышкевіч. 18.07.2007”.

Праз пару дзён з Мінску наша слынная пісьменніца Вольга Іпатава перадала мне кнігу Вольгі Грышук пра жыццё і дзейнасць Аляксея Грышука, тую кнігу, пра якую мне згадала ў лісце Paica Жук-Грышкевіч. Менавіта Вольга Іпатава была ўкладальніцай і літаратурным рэдактарам гэтага цікавага выдання.

Аляксей (Алесь) Грышук нарадзіўся ў вёсцы Міхноўка Падляскага ваяводства на Беласточчыне ў 1910 годзе. У сям'і яго бацькоў было яшчэ трох братоў і пяць сястраў. Але Аляксею ўдалося скончыць Варшаўскі ўніверсітэт.

Калі пачалася Другая сусветная вайна, прымаў удзел у абароне Варшавы, быў ранены, пасля трапіў у нямецкі палон. Адтуль уцёк і вярнуўся ў Ляўкова. Стаяў кіраваць на Беласточчыне Школьным Інспектаратам. “Стайшы акруговым школьнім інспектарам Беластоцкай акругі, Аляксей Грышук прысвяціў гэтай справе ўсю сваю энергію, нягледзячы на супраціў з боку польскіх настаўнікаў. Сярод паплечнікаў яго былі Хведар Ільяшэвіч, Уладзімір Тамашчык, які пазней стаяў япіскапам Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы (БАПЦ) у Нью-Йорку Васілём”, -- згадвае ў кнізе Вольга Грышук. У 1944 годзе Аляксей Грышук выехаў на Захад, стаяў асветным афіцэрам у Першым батальёне Беларускай Краёвай Абароны: выкладаў гісторыю для беларускіх вайскоўцаў. “Дарэчы, -- згадвае Вольга Грышук, -- ягоны брат Коля таксама быў у Краёвай абароне, ён знік без вестак, будучы ў беларускім антыбальшавіцкім падполі Родзькі-Гелды, і Аляксей вельмі цяжка перажываў гэтую страту”. Перад самым заканчэннем вайны спадар Грышук трапіў у амерыканскі палон у Аўстрый, але зноў адтуль уцёк і апынуўся ў Зальцбургу. Тут ён паспеў пазнаёміцца з украінскімі дзеячамі і наладзіў з імі супрацоўніцтва. А яны прынялі яго ў свае лагеры. Там ён аб'яднаў вакол сябе беларусаў і яны пачалі разам праводзіць сваё культурна-грамадскае жыццё. А таксама выдаваць часопіс “Пагоня” са старонкай “З беларускага жыцця”. “Пагоні” выйшла чатыры нумары, а “З беларускага жыцця” – 37 нумароў. Рэдагавалі іх Аляксей Грышук, Алесь Салавей і Уладзімір Дудзіцкі.

У сваёй кнізе “Мы стваралі сваю Беларусь” Вольга Грышук успамінае: “Быў Алесь мужны і бясстрашны чалавек, таму меў у лагеры вялікі аўтарытэт. Вось жа толькі адзін прыклад з тых часоў: у 1945-1946 гг., калі яшчэ не было ніякіх візаў на выезд з Аўстрый ў іншыя краіны, ён хадзіў нелегальна цераз

Альпы ў Нямеччыну, каб навязаць лучнасць з Радай БНР, якая ў той час знаходзілася ў Мюнхене. Кожны раз я моцна перажывала за яго, бо гэта было небяспечна і таму, што пераходзіць цераз гэтых велічэзных горы простаму чалавеку, не альпіністу, зусім няпроста, а яшчэ таму, што гэта было забаронена і наступствы маглі быць самыя цяжкія. Адтуль, з Нямеччыны, Алесь прыносіў розныя навіны і весткі аб адраджэнні беларускага жыцця, што для нас было вельмі важна”.

У студзені 1948 года Аляксей Грыцук выехаў у Канаду. Яго ўзялі ў гэтую краіну па кантракту, які трэба было адрабіць, працуочы год лесарубам. І Аляксей працаваў. Але разам з тым актыўна ўключыўся ў беларускія справы. У 1965-1967 і ў 1970-1972 гадах ён узначальваў Згуртаванне беларусаў Канады, шмат друкаваўся ў газете “Беларускі эмігрант”. Дарэчы, у кнігу Вольгі Грыцук увайшлі артыкулы, эсэ, урыўкі з дысерацый Аляксея Грыцку. Ён марыў абараніць доктарскую дысерацый па жыцці і творчасці Максіма Багдановіча. У кнізе друкуюцца ўрыўкі з дысерацыі, абарона якой не адбылася. Назвы артыкулаў гучаць так : “Максім Багдановіч і станаўленне сучаснай беларускай літаратуры”, “Французскі сімвалізм і паэзія Максіма Багдановіча”.

Пра што яшчэ думаў тады і пісаў наш зямляк? Гартаю кнігу і чытаю ягоныя цікавыя матэрыялы, якія ён друкаваў у беларускім эміграцыйным друку. Гэта артыкулы пра Крэва, пра Гародню, пра Вялікае Княства Літоўскае, пра Цётку, якая “пракладала далейшы шлях для развіцця беларускай літаратурнай мовы”, пра Францішка Скарыну, які “не толькі ўславіўся як першы друкар ва Ўсходняй Еўропе, але і як вялікі вучоны тагачаснасці. Ён быў наскроў прасякнуты ідэямі гуманізму і пашыраў іх на сваёй Бацькаўшчыне Беларусі. Слава яго выйшла далёка па-за межы Беларусі”. Напісаў і пакінуў нашчадкам Аляксей Грыцук і сур'ёзнае даследаванне “Беларусь у X-XII стагоддзях”. Даследаваў на эміграцыі наш зямляк і беларускі друк у Канадзе. Ён адзначае, што “на працягу дваццацігадовага існавання беларуская эміграцыя не стварыла вялікага спісу надрукаваных працаў, і для тлумачэння гэтага існуюць дзве прычыны. 1. Зусім нямногія з інтэлектуалаў абіраюць Канаду сталым месцам жыцця і 2. Вельмі абмежаваныя грашовыя рэсурсы”.

Сапраўды, Канада была не лепшым месцам для адукаваных эмігрантаў у 1948 годзе, асабліва для тых, хто меў гуманітарную адукацию. Таму некаторыя з іх праз пэўны час эмігрыравалі ў ЗША. А тым, хто застаўся, давялося змагацца за працу, забываючы адукацию і падрыхтоўку. Як згадваў Аляксей Грыцук, усведамляючы гэта, беларусы Канады звычайна злучалі свае намаганні з беларусамі ў ЗША.

Цікавым дакументам, які надрукаваны ў кнізе, з'яўляецца “Рэляцыя Алеся Грыцку, кіраўніка галоўнага Школьнага Інспектарату па Беластоцкай акрузе ў 1943-1944 гг.”. Дарэчы, яна друкавалася ў “Беларускім гістарычным зборніку”(рыхтаваў Вячаслаў Харужы) у 1999 годзе (№ 11). “Да 1943 года існавала на Беласточчыне прыблізна 20 школаў. 95 школаў пачало працу ў верасні 1943 года. У канцы траўня 1944 года канчала школьні год каля 115 школаў з 140 настаўнікамі. Галоўны Школьны Інспектарат не быў у сілах пакрыць усе запатрабаванні на адкрыццё новых школаў з прычыны браку людзей. Я не ведаю, якія раёны абнімае цяперашні Сакольскі павет, але там школы не было. Там справа пагоршылася, калі Міхась Васілёк перайшоў у партызаны. Адтуль была заява на школу ў 1944 годзе, але не было настаўніка”, -- згадвае Аляксей Грыцук.

Жывучы ў Канадзе, наш зямляк ведаў, апроч роднай мовы, рускую, нямецкую, польскую, украінскую, французскую і ангельскую. Аднойчы ў пошуках лепшай працы, ён прыехаў у горад Кінгстан, дзе ў мясцовым Квінс-універсітэце яму прапанавалі добрую працу. А ў 1966 годзе сюды ён перавёз усю сваю сям'ю. Працуючы ва ўніверсітэце і маючы нядрэнны заробак, у 1970 годзе Грыщукі пабудавалі ў Кінгстане сабе новы дом і справілі наваселле. Хто толькі тут не пабываў! У іх гасці Жук-Грышкевічы, Вітаут Тумаш, Наталля Арсеннева, Рагулі, Сурвіллы, Сажычы, Ганькі, Касцюкевічы, Пашкевічы, ды амаль усе прадстаўнікі беларускай эміграцыі ў Канадзе і ў ЗША.

З 1951 года Аляксей Грыщук быў то скарбнікам, то сябрам, а то і старшынёй сектару Рады БНР у Канадзе. Вельмі часта выступаў на розных навуковых канферэнцыях, сустрэчах, фестывалях, секцыях. Найперш гэтыя выступленні былі звязаныя з гісторыя Беларусі, яе знакамітымі людзьмі і датамі. Ён шмат з кім перапісваўся. Некаторыя пісьмы да Аляксея Грыщука і яго лісты апублікованы ў кнізе. Гэта лісты ад Алеся Салаўя, Янкі Юхнаўца, Янкі Станкевіча, Міколы Абрамчыка, Сяргея Хмары, Янкі Запрудніка, Каастуся Мярляка і іншых беларускіх дзеячаў на эміграцыі.

Аляксей Грыщук пражыў 66 гадоў, яго не стала 30 траўня 1976 года. Кніга жонкі Вольгі Грыщук “Мы стваралі сваю Беларусь” – гэта спроба аднавіць памяць пра нашага слыннага суайчынніка. У кнізе надрукаваны і ўспаміны пра Аляксея Грыщука. Вось некаторыя вытрымкі з гэтых успамінаў. Івонка Сурвілла: “Алеся Грыщук ад самага пачатку выгнання ўзяўся за працу. Яшчэ ў Аўстрыйскім здабыў сабе і адначасна Беларусі мнóstva прыяцеляў. Атрымлівалася гэта ў яго лёгка. Вечная ўсмешка, ветлівасць, энтузіязм – прыцягвалі як магніт”. Яўген Кабатц: “Дзядзька Алёша – гэта выключная постаць у майі памяці. Памятаю вакацыі 1943 года ў Нараўцы. Дзядзька Алёша быў спакойны, калі з'явіўся немец з планам ліквідацыі вёскі Плянта, да якой быў прыпісаны дзедаў двор. Дзядзька Алёша адразу растлумачыў немцу, што тэртыорыя, на якой знаходзіцца дом, гэта не вёска Плянта, а толькі пасёлак Плянта – гэта частка за чыгуначнымі пуцямі, што, на шчасце, была адзначана на карце. Немец скрупулёзна праверыў, развітаўся і сышоў, адчуваючы пад пахамі прыемныя формы бутэлек з самагонам”. Марыя Ганько: “Аляксея любілі ўсе. Ён быў сапраўдным рухавіком усіх працэсаў, якія адбываліся ў самыя першыя гады ў Згуртаванні беларусаў Канады”. Барыс Аляксандрыў: “Аптымізм і ветлівасць, любоў да ўсяго прыгожага – былі прыкметнымі ўласцівасцямі гэтага вечнага эпікурэйца. Ад яго болей, чымся з кніжак, даведваліся мы пра непараўнаных паэтаў-рамантыкаў Максіма Багдановіча, Наталлю Арсенневу, Масея Сяднёва, Максіма Танка. Былі ў яго ўлюблёныя паэты і ўлюблёная паэзія, якую ён часта дэкламаваў”. Раіса Жук-Грышкевіч: “Алеся Грыщук – прыстойны, ветлівы, зраўнаважаны інтэлігент. Цяжка ўяўіць сабе, каб ён калі каголечы не толькі скрыўдзіў, але нават каб зрабіў словамі ці ўчынкам камусь прыкрасіць... У грамадскім жыцці падчас гарачых дыскусій ён ніколі не падымаў голасу. Любіў Алеся прыгастство, і Бог надарыў яго прыгожай жонкай Вольгай і дачкой Юльянай”.

А Вольга Грыщук выдала кнігу пра свайго мужа, якога кахала, з якім пражыла ўсё жыццё. І нам застаецца толькі ёй падзякаваць за светлую памяць пра Аляксея Грыщука, які быў родам з Беласточчыны.

Дырыжор і кампазітар Кастусь Кіслы

У адным са сваіх пісем беларускі праваслаўны дзеяч і выдавец Барыс Данілюк з ЗША напісаў і папрасіў, каб я ў якім-небудзь беларускім выданні згадаў пра праваслаўнага і культурна-грамадскага дзеяча беларускага замежжа, рэлігійнага музыкаведа і кампазітара, дырыжора царкоўных і свецкіх хароў Кастуся (Канстанціна) Кілага. “Мне здаецца, -- піша спадар Данілюк, -- што варта было б успомніць Канстанціна Кілага, які арганізаваў і кіраваў выдатным царкоўным хорам у слонімскім праваслаўным саборы ў канцы 20-х – пачатку 30-х гадоў мінулага стагоддзя, ды падчас польскае чысткі “крэсаў” быў перакінуты ці не ў Беласток. Пры першых саветах, здаецца, а пры немцах напэўна, кіраваў вялікім і добрым беларускім хорам у Беластоку. У 1944 годзе ён выехаў у Нямеччыну, а пасля вайны апынуўся ў Бельгіі, дзе, калі памёр кампазітар Равінскі, кіраваў хорам беларускіх студэнтаў у Лювене. У 1959 годзе Канстанцін Кіслы пераехаў у Амерыку, дзе стаў рэгентам хору ў царкве БАПЦ у Кліўлендзе, склаў некалькі зборнікаў царкоўных нотаў і кіраваў свецкім беларускім хорам. Памёр, здаецца, у Беластоку, куды яго паралізаванага забрала дачка. Паходзіў ён з-пад Галынкі, што на Слонімшчыне. Меў брата Аляксандра, які пры немцах быў слонімскім бургамістром і яшчэ аднаго брата, імя якога я не ведаю. Гэты брат быў забіты Арміяй Краёвай у Лідзе ў 1942 годзе...”.

Сапраўды, пра жыццё і лёс братоў Кіслых можна напісаць цікавую кнігу. Але найболыш яркай асобай быў усё ж Кастусь Кіслы. Згадак пра яго надрукавана мала. Найболыш напісаў пра гэтага таленавітага чалавека Юрась Гарбінскі ў сваёй шыкоўнай працы “Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя. Жыццярысы. Мартыралогія. Успаміны. (Мінск-Мюнхен, 1999).

Месца нараджэння Кастуся Кілага падаецца па-рознаму: адны

даследчыкі пішуць, што ён нарадзіўся ў Ленъцах на Падляшшы, іншыя – ў Лодзьскім ваяводстве, а па другіх крыніцах – на Слонімшчыне, адкуль быў родам яго бацька. А нарадзіўся Кастусь Кіслы ў 1998 годзе, як раз сёлета ў яго юбілей – 110 гадоў з дня нараджэння. Да 1921 года хлопчык разам з бацькамі вандраваў па свеце. Бо ў 1914 годзе сям'я пакінула Бацькаўшчыну і выехала ў бежанства. Жылі спачатку ў Марыупалі. Там Кастусь пайшоў вучыцца ў настаўніцкую семінарыю, дзе і паказаў свае музычныя здольнасці і слых. А калі некаторых настаўнікаў мабілізавалі на фронт, то 20-гадовы юнак у семінарыі пачаў выкладаць спевы, а таксама ўзначаліў хор. Першы свой канцэрт малады дырыжор хору стварыў не толькі з рускіх, украінскіх песен, але ўключыў і дзве беларускія народныя песні. Там, у Марыупалі, ён разам са сваімі бацькамі наведваў Беларускі камітэт, дзе вельмі шмат даведаўся пра Беларусь, пра тыя падзеі, якія там тады адбываліся. І ўсё ж у Марыупалі заставацца доўга сям'я Кіслых не магла, бо ў Расіі пачалася грамадзянская вайна, якая выгнала іх сям'ю ажно ў Турцыю, дзе яны часова нашлі прыстанішча недалёка ад Канстанцінопалія.

У 1921 годзе Кіслыя вярнуліся дадому на Беларусь. Разам з сям'ёй Кастусь Кіслы прыехаў на радзіму бацькі ў Слонім, які ўжо быў пад Польшчу ажно да верасня 1939 года. Тут у Слоніме наш зямляк улаткаўся на працу ў Спаса-Прэабражэнскі сабор, дзе арганізаваў царкоўны хор, а ў Слоніме пры Народным доме – свецкі агульны хор. Дарэчы, у Спаса-Прэабражэнскі сабор у гады Другой сусветнай вайны трапіла бомба і трохі пашкодзіла. А пасля вайны ў 1960-х гадах масцовымі камуністамі яго поўнасцю знішчылі. І толькі ў

1994 годзе, дзякуючы руплівасці айца Віктара, сабор зноў у цэнтры Слоніма ўзнёсся да нябёс.

У 1932 годзе Кастусь Кіслы прыязджае ў Беласток. Пры саборы Святога Мікалая ён арганізувае школьні царкоўны хор, а таксама хор стварае пры Таварыстве Беларускай Школы (ТБШ). Разам з тым ён прапагандуе беларускае слова, культуру, музыку. Яго калектывы выступаюць з беларускімі канцэртамі на Беласточыне, а гэта не падабаецца савецкай уладзе, якая прыходзіць сюды ў верасні 1939 года. За Кастусём Кіслым пачынаюць сачыць органы дзяржаўнай бяспекі. У 1941 годзе яго арыштоўваюць і сажаюць часова за краты. Але тут пачынаецца вайна -- Кастусь выходзіць на волю і зноў вяртаецца ў Беласток.

У гэты час у Беластоку кіпела беларускае жыццё. Хведар Ільяшэвіч, Масей Сяднёў і Уладзімір Тамашчык стварылі тут Беларускі камітэт (Масей Сяднёў у сваёй "Масеевай кнізе" (Мінск, 1994) называе гэты камітэт Беларускім аб'яднаннем у Беластоку). Хлопцы наладзілі выпуск газеты "Новая дарога". Да іх далучаецца сваёй культурна-асветнаю справай і Кастусь Кіслы. Ён аднавіў свой хор, актыўна выступае з канцэртамі. Разам з хорам паказвае сваё майстэрства і танцевальны калектыв, таму хутка Кіслы арганізувае цэлы ансамбль беларускай песні і танца, які выступае не толькі ў Беластоку, але і па ўсёй Беласточыне.

У чэрвені 1944 года Кастусь Кіслы пакінуў Беласточыну і выехаў у Германію, а праз некалькі гадоў пераехаў жыць у Бельгію. Жылося там нялёгка, ды і працавалася ў шахце яшчэ цяжкай. У 1953 годзе ў Лювэне памірае беларускі кампозітар і хормайстар Мікола Равенскі, які кіраваў тут студэнцкім ансамблем беларускай песні і танца. Для беларускай моладзі ў Бельгіі гэта была вялікая страта. А таксама праблема: хто зможа замяніць таленавітага Міколу Равенскага? І на дапамогу прыйшоў Кастусь Кіслы. "Пачынаць трэба было ад найгалаўнейшага для хору -- ад дырыгента, -- піша ў сваёй кнізе "Дванаццатка" (Нью-Ёрк, 2002) Янка Запруднік. -- З гэтым, на шчасьце, справа выглядала не безнадзеяна: із сп. Кіслым (Кастусь) мы ўжо працавалі кавалак часу; дырыгент ён дасьведчаны (кіраунік беларускага хору ў Беластоку падчас нямецкай акупацыі), і галоўна, што зь Льежу ў Лювэн і візы ня трэба, і цягнікі спраўна ходзяць. Спадар Кіслы ахвотна згадзіўся прыяжджаць на суботы й нядзелі ў Лювэн, цяжка адпрацаваўшы тыдзень у вуглякапальні, каб адразу ж пачаць рэпэтыцыі. Зъ ім прыяжджала ў прыгожая спадарыня Крутуль (Ірэна) для дапамогі ў танцах і ў песні "Калыханка".

Кастусь Кіслы вельмі шчыра і шмат працаваў з ансамблем, папулярнызіваў беларускую песню ў Еўропе. Выступаў з канцэртамі ў Лондане, Кёльне, БруSELі, Боне, Парыжы. Янка Запруднік 21 красавіка 1954 года пісаў з Лювэну да Алеся Карповіча: "Мы падскочылі былі адзінаццатага гэтага месяца ў Парыж (у складзе: Кіслы і 9 харыстых -- "Лятучая каманда") на міжнародны канцэрт, ладжаны Інтэрнацыянальной Камбатанцкай Арганізацыі народу Сярэдняе Эўропы. Дзеля нястачы часу мусілі абмежавацца чатырмя песнямі: "Партызанскі марш", "Полька Янка", "Паласа" й "Пагоня". Пайшло добра: у праграме былі адзіныя мы, што давалі вакальныя нумары" (Янка Запруднік. Дванаццатка. Нью-Ёрк, 2002. С.433).

З траўня 1956 года Кастусь Кіслы жыў у Кліўлендзе (ЗША). Тут таксама не стаяў убаку ад беларускіх справаў. Ён кіраваў хорам моладзі у Кліўлендзе, іншымі саўецкімі і царкоўнымі калектывамі. Пад яго кірауніцтвам беларускі хор моладзі быў ператвораны ў жаночы ансамбль "Васількі". Кастусь Кіслы

напісаў дзесяткі твораў царкоўнага ўжытку, выкарыстоўваючы ў сваёй творчасці багатыя традыцыі беларускай царкоўнай музыкі. Ён умела кампанаваць царкоўную музыку, выдаў нават музычны зборнік “Вялікдзень”.

На працягу некалькі апошніх гадоў свайго жыцця наш зямляк моцна хварэў. У канцы 1979 года з ЗША яго забрала дачка і прывязла ў Беласток, дзе 8 студзеня 1980 года Кастуся Кілага не стала. Яго пахавалі на праваслаўных могілках у Беластоку-Выгодзе. Знайсці дачку Кастуся Кілага ў Беластоку аўтару гэтых радкоў не ўдалося. Можа выпадкова трапіць мой артыкул спадарыні Кілай і яна адгукнецца, і раскажа нам больш пра свайго таленавітага бацьку.

Па інфармацыі Барыса Данілюка, пляменнікі Кастуся Кілага (дзеці Аляксандра Кілага) жылі ў Аўстраліі. А ўнуکі працавалі ў Новай Зеландыі. Такі лёс беларуса Кастуся Кілага, яго братоў, дзяцей, пляменнікаў і ўнукаў.

2008

Галіна Кіслая ўспамінае бацьку

Сёлета 27 студзеня ў тыднёвіку “Ніва” (Беласток) быў апублікованы мой матэрыял, які называўся “Дырыжор і кампазітар Кастусь Кіслы”. У ім я згадаў пра праваслаўнага і культурна-грамадскага дзеяча беларускага замежжа, рэлігійнага музыка і кампазітара, дырыжора царкоўных і свецкіх хораў Кастуся Кілага (1898-1980). Пасля публікацыі, у рэдакцыю “Нівы” патэлефанавалі чытачы і сказалі, што дачка Кастуся Кілага — Галіна Кіслая жыве ў Беластоку і рэгулярна наведвае царкоўны хор, які дзейнічае пры праваслаўным саборы святога Мікалая. З дапамогай беларусаў Беластока мне ўдалося адшукаць спадарыню Галіну, дамовіца аб сустрэчы і зрабіць з ёй інтэрв'ю.

— Спадарыня Галіна, вялікі дзякую, што Вы пагадзіліся са мной сустрэцца і пагутарыць пра лёс Вашах сваякоў, а таксама пра Вашага бацьку — слыннага беларуса Кастуся Кілага. Пры напісанні артыкула я меў мала звестак пра Вашага бацьку, можа Вы дапаможаце сёе-тое згадаць і ўдакладніць.

— Я з вялікім задавальненнем гэта пастараўся зрабіць, але майце на ўвазе, што я маю ўжо 81 год і не ўсё ўжо памятаю, а некаторыя дэталі, факты, лічбы, наогул, магу пераблытаць.

— Спадарыня Галіна, раскажыце спачатку пра сябе і Вашу сям'ю.

— Я нарадзілася ў 1927 годзе ў Слоніме. У Слоніме нарадзілася і мая старэйшая сястра Жэня, яна была з 1922 года нараджэння. Жэня ўжо памерла і пахавана на праваслаўных могілках на Выгодзе ў Беластоку побач з мамай і татам. Там захоўваецца месца і для мяне. Са Слонімшчыны родам была і мая мама Лізавета Кіслая. А тата нарадзіўся ў Калішэ Лодзьскага ваяводства. Мама з татам пазнаёмілася ў Слоніме падчас наведвання царкоўнага хора. Яны ўсё сваё жыцця наведвалі праваслаўныя хоры, там спявалі, арганізоваўвалі гэтыя хоры, тата пісаў музыку да царкоўных тэкстаў і г. д.

— І Вы таксама працягваеце справу сваіх бацькоў?

— Так, да сённяшніх дзён я рэгулярна хаджу ў Беластоцкі праваслаўны сабор святога Мікалая і співаю ў хоры.

— Ці памятаеце Вы слонімскі перыяд жыцця?

— Не, не памятаю, бо калі мы прыехалі ў Беласток, мне ішоў толькі пяты год. Згадваюцца толькі маленькая слонімская моманты жыцця, твары невядомых мне людзей і трохі прыгадваеца горад. У 1932 годзе мы прыехалі ў Беласток і з того часу я ніколі больш у Слоніме не была. Калі са Слоніма мы прыехалі ў Беласток, то жылі на кватэры на вуліцы Слонімской, 28, а цяпер я жыву на Наваградскай вуліцы. Як бачыце, мяне, праваслаўную беларуску, Беларусь ад сябе ніколі не адпускала.

— Дзе працаваў тады Ваш тата ў Беластоку?

— У адной страхавой кампаніі. Там пэўны час працавала і мама. Тата быў вельмі адукаваным чалавекам. Але больш за ўсё ён любіў царкву і царкоўную музыку.

— Спадарыня Галіна, чаму Ваша мама, сястра і Вы засталіся пасля вайны ў Беластоку, а тата адзін выехаў у Германію?

— Тата ніколі не займаўся палітыкай, ён любіў музыку, ён быў добрым спецыялістам па арганізацыі царкоўных і свецкіх хараў, але адразу пасля вайны за ім пачалі сачыць савецкія спецслужбы і праз пэўны час бацьку маглі б арыштаваць. Каб выратавацца ад арышту, у сям'і было вырашана,

каб тата пакінуў Беласток і выехаў тэрмінова ў Германію. Што ён і зрабіў. А з Германіі яго шлях ляжаў у Бельгію і ЗША. Некалькі гадоў мы пра тату нічога не чулі, думалі, што ён дзесьці загінуў. Пасля, я не памятаю, нехта нам паведаміў, што Кастусь Кіслы жыве ў Амерыцы. Потым нам перадалі яго адрас і мы пачалі з ім перапісвацца. А праз пэўны час я наведала яго ў ЗША. Запрашала прыехаць да нас у Беласток, але ён усё баяўся, каб не арыштавалі. Але пасля вайны тата да нас прыязджаў адзін раз у Беласток, трохі жыў з намі. А пасля ў канцы 1970-х гадоў ён прыехаў да нас назаўсёды. А 8 студзеня 1980 года яго не стала.

— Ці меў Ваш тата ў ЗША іншую сям'ю?

— Не, тата больш не жаніўся, а мама не выходзіла замуж.

— А як у Беластоку склаўся Ваш асабісты лёс?

— Я жыла тут з мамай і сястрой. Сястра Жэня выйшла замуж, мела двух сыноў. Сын яе жыве ў ЗША, а дачка ўжо памерла. Была ў нас і яшчэ адна сярэдняя сястра, але яна маленькая памерла і пахавана ў Слоніме. Мама пасля вайны прыязджаля адзін раз у Слонім на магілку нашай сястры. А больш у Слоніме не была. Што датычыць мяне, дык я жыву адна. Выкладала ў начальнай школе фізкультуру і вяла секцыю па гімнастыцы, бо сама ў маладыя гады займалася гімнастыкай. Вучні мае ўдзельнічалі ў многіх спартыўных спаборніцтвах па гімнастыцы, прывозілі дыпломы і граматы.

— А што Вы ведаецце пра сваіх родных дзядзькаў, я маю на ўвазе, Аляксандра і яшчэ аднаго роднага брата Вашага таты? У гады вайны Аляксандр Кіслы быў бургамістром Слоніма.

— Пра аднаго дзядзьку я нічога не ведаю. А дзядзька Аляксандра пасля вайны жыў у Аўстраліі, быў жанаты, меў сына і дачку. Але з імі я сувязей не маю, магчыма ў гэтым вінавата адлегласць, бо да Аўстраліі ўсё ж вельмі далёка і нам сустрэцца ў жыцці не давялося, хаця з дзядзькам мы перапісваліся і з імі падтрымліваў сувязі мой бацька. І калі ён жыў у нас, то вельмі часта згадваў сваіх родных братоў. А перад самай вайною мы ў іх гасцілі, здаецца, гэта было ў Вільні.

— Ці співаў Вам бацька у час сустрэчы песні?

— Співаў народныя песні і царкоўныя на беларускай мове і на польскай. Мы ўсё ж былі і застаемся праваслаўнымі беларусамі.

— А калі памерла Ваша мама?

— Мама памерла пазней за бацьку. Хачу сказаць, што яны ніколі не сварыліся, мусіць, усё жыццё моцна кахалі аднаго, хоць пражылі большую палову свайго жыцця ў ростані.

— А ці маеце ў сваім хатнім архіве музычны зборнічак Вашага бацькі, які называецца “Вялікдзень”?

— Не, не маю. Толькі ёсць фотаздымкі, хаця і на фотаздымках я не ўсіх ведаю, дый і многіх не памятаю.

— А што сёння часцей за ўсё згадваецца, аб чым думаецица?

— Хочацца яшчэ трохі пажыць. А душу я сваю лячу царквою, калі прыходжу туды на богаслужэнні і ў царкоўны хор. Хаця, шчыра скажу, старому чалавеку жыць ужо сумна.

2008

Васіль Сакалоўскі

Імя Маршала Савецкага Саюза і Героя Савецкага Саюза Васіля Сакалоўскага на Беласточчыне незаслужана забыта. Ды і хто з беларускай моладзі пра яго наогул сёння што ведае? Практычна нічога. Тым не менш беларус Васіль Сакалоўскі заслужыў памяці ў сваіх нашчадкаў, пра яго мы ўсё ж павінны памятаць. Ды і не ўсім у той час давалі званні герояў і маршалаў. Хаця не ўсё так гладка складвалася і ў вайскоўца-беларуса, як пра гэта пісалі ў свой час савецкая прэса і кнігі.

Васіль Сакалоўскі нарадзіўся ў вёсцы Козлікі Заблудаўскай воласці Беластоцкага павета ў 1897 годзе ў сям'і беларускага селяніна-бедняка. Спачатку дома скончыў двухкласную настаўніцкую школу і пэўны час працаваў настаўнікам у вясковай школе. Калі пачалася Першая сусветная вайна сям'я Сакалоўскіх выехала ў бежанства ў Пскоўскую вобласць Расіі.

У 1918 годзе Васіль Сакалоўскі пасля заканчэння настаўніцкай семінарыі марыў працаваць настаўнікам, але ў Расіі адбыўся каstryчніцкі пераварот і, каб не памерці з голаду, юнак дабраахвотнікам уступіў у Чырвоную Армію і быў накіраваны на першыя Маскоўскія ваенна-інструктарскія курсы. Пасля курсаў зноў працягваў вучобу ў Акадэміі Генеральнага Штаба. І, вядома ж, ваяваў. Спачатку на Усходнім фронце, пасля на Каўказкім, дзе быў прызначаны начальнікам штаба Трыццаць другой стралковай дывізіі. Дывізія гэта ўстанаўлівала савецкую ўладу ў Азербайджане і ў Дагестане.

У 1924 годзе Васіль Сакалоўскі пераводзіцца ў Маскоўскую ваеннную акругу і прызначаецца на пасаду начальніка штаба стралковай дывізіі. Свае службовыя абавязкі Сакалоўскі выконвае паспяхова і праз два гады становіцца начальнікам штаба корпуса спачатку ў Паўночна-Каўказскай, а затым Беларускай ваеннай акругі. На гэтых пасадах наш зямляк працаваў да 1930 года з невялікім перапынкамі для вучобы на вышэйшых аkadэмічных курсах. Затым Васіль Сакалоўскага пераводзяць на камандную работу, дзе на працягу пяці гадоў ён паспяхова камандуе стралковай дывізіяй Беларускай ваеннай акругі.

Калі пачалася вайна Васіль Сакалоўскі працаваў на пасадзе намесніка начальніка Генеральнага штаба па організацыйна-мабілізацыйных пытаннях савецкіх войскаў. Але ў ліпені 1941 года яго прызначаюць начальнікам штаба Заходняга фронту, войскі якога прыкрывалі найболыш важныя і небяспечныя стратэгічныя раёны першага перыяду вайны.

Талент Васіля Сакалоўскага, як выдатнага военачальніка, прайвіўся ў бітве пад Москвою. А ў 1942 годзе яму было прысвоена званне генерал-палкоўнік.

У лютым 1943 года генерал-палкоўнік Сакалоўскі быў зацверджаны на пасаду камандуючага войскамі Заходняга фронту. На працягу лютага і сакавіка Заходні фронт пад яго камандаваннем паспяхова правёў аперацыю па ліквідацыі Ржэўска-Вяземскага плацдарма нямецка-фашистскіх войскаў. А летам войскі Заходняга фронту пад камандаваннем Васіля Сакалоўскага (ужо генерала арміі) выдатна правялі яшчэ дзве аперацыі – Арлоўскую ва ўзаемадзеянні з Бранскім і Цэнтральным фронтамі і Смаленскую ва ўзаемадзеянні з Калінінскім фронтам. Салдаты яго фронту вызвалі Смаленшчыну, пасля Віцебск і іншыя гарады Беларусь.

У 1944 годзе наш зямляк займаў пасаду начальніка штаба Першага Украінскага фронту, а пасля быў намеснікам камандуючага войскамі Першага Беларускага фронту. Яго салдаты вызывалялі родную Беларусь,

Украіну, Польшчу, прымалі ўдзел у падрыхтоўцы Берлінскай аперацыі. У 1945 годзе Васіль Сакалоўскі атрымаў Героя Савецкага Саюза, а праз год яму было прысвоена званне Маршала Савецкага Саюза.

У пасляваенныя гады маршал Васіль Сакалоўскі быў прызначаны галоўнакамандуючым групай савецкіх войск у Германіі і галоўнакамандуючым савецкай ваенай адміністрацыі ў Германіі.

Пасля працаваў намеснікам міністра абароны СССР, быў генеральным інспектарам Групы генеральных інспектараў Міністэрства абароны СССР.

У апошнія гады свайго жыцця (памёр у 1968 годзе) Васіль Сакалоўскі шмат працаваў над развіццём савецкай ваенай тэорыі, галоўным чынам у галіне стратэгіі, а таксама гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Ён часта выступаў у друку, пад яго кірауніцтвам былі распрацаваныя кнігі «Ваеннае стратэгія», «Разгром нямецка-фашысцкіх войскаў пад Москвой» і іншыя. Плённа працаваў наш зямляк і пры напісанні шасцітомнай гісторыі Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза.

Памяць пра Васіля Сакалоўскага сёння ўшанавана ў Беларусі ў назве адной з вуліц Гродна. У горадзе над Нёманам устаноўлены і бюст военачальніку. Яго імя нададзена і Новачаркаскаму вышэйшаму ваенна-каманднаму вучылішчу сувязі ў РСФСР.

Прачытаўшы гэтую біяграфічную радкі, можна падумаць, што лёс і кар'ера нашага земляка складваліся вельмі шчасліва і паспяхова. Але гэта зусім не так. Справа ў тым, што Васіль Данілавіч Сакалоўскі быў вельмі сціплым і цярплівым чалавекам. Ён нават мог шмат гадоў ужыцца з такой неардынарнаю асобаю, якім быў маршал Георгій Жукаў. Наогул, родныя дзеці мала што ведалі пра жыццё свайго бацькі, ды і той ніколі не любіў пра сябе расказваць. Калі адной з дачок маршала папрасілі на святкаванні яго 100-годдзя выступіць і расказаць пра бацьку, яна разгубілася. А вось унучкі Наталля Сінюк і Вольга Захаркіна ў апошні час агучылі цікавыя факты з біяграфіі свайго дзеда.” Георгій Жукаў, — успамінае Наталля, — мог накрычаць на майго дзеда ў прысутнасці афіцэраў і салдат, ён часта даводзіў Васіля Данілавіча да сардэчнага прыступу. Хаця дзед ніколі ў сваім жыцці не кричаў на падначаленых. Ён быў адзіным маршалам, які званіў па службовым тэлефоне, вітаўся і называў сваё прозвішча. Усе іншыя военачальнікі лічылі, што падначаленая павінны былі пазнаваць маршалаў па голасу”.

Другая ўнучка Вольга сказала, што “яе дзед у 1937 годзе ледзьве пазбегнуў рэпрэсій. І толькі дзякуючы жонцы Ганне Пятроўне, ён застаўся на волі. А справа была так. Смерч рэпрэсій у 1937 годзе пракаціўся па Уральскай ваенай акрузе, дзе наш дзед быў начальнікам штаба. Аднойчы да іх прыходзіць супрацоўнік НКВД і кажа: “Товарищ Соколовский, к нам в органы поступило письмо, где вы обвиняетесь в том, что являетесь белопольским шпионом. В своей автобиографии вы преднамеренно скрыли факт, что в период Первой мировой войны служили офицером царской армии. Если завтра к утру вы не представите оправдательные документы, приходите на службу сразу же с личными вещами...”. Як расказвала нам бабуля, для дзеда гэта было вялікай нечаканасцю і ўдарам. Дзед ніколі не служыў у царскай арміі, бо ў тых гадах ён вучыўся ў семінарыі. Ганна Пятроўна ўспомніла, што нейкія дакументы той пары зберагаюцца ў скуранным партсігары. Пачалі шукаць. І адну паперку знайшли, якая і выратавала яму жыццё. У даведцы было напісаныя, што старшы воінскі начальнік горада Невеля (там дзядуля вучыўся) вызывае ад прызыва ў армію

В.Д.Сакалоўскага да заканчэння вучобы ў настаўніцкай семінарыі. На другі дзень дзядуля паказаў афіцэру НКВД гэты дакумент. Той прачытаў і сказаў: "Хорошо. Вы свободны. Приступайте к работе".

Такіх прыкладаў з жыцця нашага земляка можна прывесці шмат. Але прайшоўшы ўсе ліхалецці, беларус Васіль Сакалоўскі выстаяў, не скарыўся ні перад рэпрэсіямі і ні перад войнамі.

2004

KAMUNIKAT.ORG

Пятрусь Макаль

Познай восенню 1980 года я, студэнт-першакурснік Белдзяржуніверсітэта, неяк асмеліўся занесці падборку вершаў у рэдакцыю часопіса „Маладосць”. Дужа мне хацелася хоць адзін раз надрукавацца ў гэтым папулярным тады часопісе. У аддзеле паэзіі і прозы, а гэта быў маленькі пакойчык, сядзелі Уладзімір Дамашэвіч і Пятрусь Макаль. Я ўпершыню ўбачыў пісьменнікаў, кнігі якіх чытаў раней. Яны сустрэлі мяне даволі шчыра і адразу запыталі адкуль я родам.

— Са Слоніма, — адказаў я.

— А-а, наш заходнік! — усміхнуліся пісьменнікі.

Пятрусь Макаль узяў мае вершы, уважліва прачытаў, выбраў некалькі лепшых і адразу сказаў у якім нумары „Маладосці” яны будуць апублікованы.

Я развітаўся, але неяк не верылася, што вершы з'явіцца ў часопісе.

Прайшло некалькі месяцаў і, сапраўды, першая падборка маіх вершаў з'явілася ў „Маладосці”. З'явілася менавіта тады, калі сказаў Пятрусь Макаль. Ён не падмануў.

Так я ўпершыню пазнаёміўся з гэтым паэтам. Пасля сам сачыў за яго творчасцю, чытаў усё, што выходзіла з-пад яго пяра.

Пятрусь Макаль нарадзіўся 25 жніўня 1932 года ў вёсцы Крушыняны на Беласточчыне ў сялянскай сям'і. Бацькі Міхаіл і Людміла Макалі мелі кавалак зямлі. А пасля 1939 года, калі прыйшлі саветы, бацька перайшоў працаваць фінагентам у Крушынянскі сельсавет, бо прыватную зямлю ў яго забралі. Праз пяць гадоў Міхаіл Макаль з сям'ёй пераязджае ў Саратаўскую губернію. Але радавацца не было чаму. У 1946 годзе Міхаіла Макаля рэпрэсіруюць і высылаюць у Комі АССР, а жонка з сынам вяртаюцца ў Беларусь на Гродзеншчыну. Пятрусь вучыцца ў школе, пасля заканчэння якой паступае ў Гродзенскі будаўнічы тэхнікум. Але тэхнікум пераводзяць у Магілёў і Пятрусь Макаль, правучыўшыся два гады, паступае ў Гродзенскі педінстытут.

Пасля заканчэння інстытута, наш зямляк працуе літкансультантам у газеце „Гродзенская праўда”, дзе ў 1949 годзе друкуе свой першы верш.

Калі Петрусу Макалю споўнілася дваццаць тры гады, выходзіць у Мінску яго першы паэтычны зборнік „Першы след”. Крытыка адразу заўважыла дэбют маладога паэта. У друку з'явіліся каля дзесяці рэцензій на яго кнігу. Назвы рэцензій гаварылі аб даволі ўдачным дэбюце: „Крэпнущій голос” (часопіс „Советская Отчизна”), „Выпрабаванне вытрымана” („ЛіМ”), „Малады паэтычны голас” („Гродзенская праўда”), „Маладосць — гэта пошуки” (часопіс „Беларусь”) і іншыя.

Другі і трэці зборнікі нашага земляка „Вятрам насустрач” (1958) і „Вечны агонь” (1960) выявілі зацікаўленасць да філософскага асэнсавання сучаснікамі, да гісторыка-рэвалюцыйнай і маральна-этычнай тэмы. І усё ж скаком у развіцці паэта, словам яго сталасці сталі кнігі вершаў „Круглы стол” (1964) і „Акно” (1967). Асабліва глыбокай філософскай думкай вызначаўся верш „Дзень добры, Бах!”. Паэт расказаў пра сваё ўспрыманне бунтарскай музыкі вялікага кампазітара, пра сваё разуменне яе. Алег Лойка тады пісаў, што „толькі ўзмужнелы юнак, поўны гордасці за сваю Радзіму і разам з тым знаёмы з вялікімі здабыткамі сусветнай культуры, змог напісаць гэты верш. Грамадзянскаясталасць абумоўлівае творчую сталасць паэта — вось аб чым красамоўна гаворыць верш П. Макаля (Алег Лойка. Сустрэчы з днём сённяшнім. Мінск, 1968. С.102).

А яшчэ з гэтых зборнікаў даўно хрэстаматыйным стаў верш нашага земляка, які пачынаеца са слоў:

Мае радкі — не лесвіца ў вякі,
Што недзе за туманнай рысай неба.
Мае радкі — працяг маёй рукі,
Якой мне столькі рук паціснуць трэба!
Усім, чыёю ласкай даражу,
Паспей сказаць я толькі:
— Добры ранак!..
Мне не заснузь,
Пакуль я не скажу:
— Дзень добры!..
— Добры вечар!.. — Дабранач!..

Пасля Гродна Пятрусь Макаль пераязджае ў Мінск. Вучыцца ў Москве на Вышэйшых літаратурных курсах. Спачатку працуе ў „ЛіМе”, затым пэўны час быў рэдактарам па эстрадным рэпертуары Міністэрства культуры Беларусі, памочнікам галоўнага рэжысёра па рэпертуары ў Тэатры юнага гледача, старшим рэдактарам выдавецтва „Мастацкая літаратура” і рэдактарам аддзела паэзіі ў часопісе „Маладосць”.

Але дзе б не працеваў Пятрусь Макаль, яго ніколі не пакідала паэзія. „Ён быў паэтам, які востра і балюча адчуваў жыццё, чуйна і імгненна выбухаў сэрцам на ўсе яго змены і ўзрушэнні”, — пісаў пра яго Казімір Камейша. За кнігу вершаў „Поле” Пятрусь Макаль у 1980 годзе атрымаў Літаратурную прэмію імя Аркадзя Куляшова. А ў 1984 годзе за зборнік паэзіі „Смак яблыка” — Дзяржаўную прэмію Беларусі імя Янкі Купалы. Паэзія Петруся Макаля заўсёды вызначалася шырынёй погляду на свет, філасофічнасцю, лёгкай іроніяй і сарказмам. Ён быў паэтам-лірыкам, паэтам-грамадзянінам. Сусед па кватэры, журналіст Андрэй Юдчыц, пра Петруся Макаля сказаў так: „Гэта было шчасце — мець такога суседа. Паміж намі не прабегла ніколі нейкая там кошка, нават кацяня не прабегла. Ён жыў па-чалавечы — шчыра, проста, не выстаўляючы сябе. Сумленны паэт, сумленны чалавек, ён жыў па спрадвечнай беларускай прымаўцы: „ніколі не капай яму другому”. І, сапраўды, гэта было так. Яно адчувалася і ў вершах:

Дапамога павінна быць хуткай,
Дапамога павінна быць ціхуткай.
Скажыце, каму па душы дапамога,
Што пра сябе трубіць многа?..
Дапамагайце, як дождж палеткам,
Дапамагайце, як пчолы кветкам.

Пятрусь Макаль шмат пісаў пра дзяцей. У гэтых творах ён умела выкарыстоўваў беларускія фальклорныя традыцыі, узбагачаў іх, адкрываў дзецям таямніцы роднага слова, вучыў іх любіць прыроду, бацькоўскую зямлю. Юным чытачам паэт прысвяціў некалькі сваіх кніг. Сярод іх — „Хлопчык будзіць сонца” (1966), „Песня згоды” (1983), „Чарадзейная скарабонка” (1987), „Я гатую абед” (1989). Наш зямляк пісаў казкі, апавяданні і нават загадкі. Іх любілі дзецы, бо яны напісаны вельмі шчыра, а найперш лёгка чытаюцца:

Па пакоі ходзіць робат —
У яго гумовы хобат...
Суне ўсюды доўгі нос.
А завецца... пыласос.

Пятрусь Макаль вельмі любіў тэатр. Яго жонка Галіна працавала артысткай Тэатра юнага гледача ў Мінску. Пісаў ён п'есы і амаль ва ўсіх спектаклях, паставленых па яго п'есах, Галіна Макаль выконвала ролі. Сумесна з Артурам Вольскім наш зямляк напісаў драматычныя творы „За лясамі дрымучымі” і „Марынка-крапіўніца”. Былі напісаны і ўласныя п'есы „Адчыніце, казляняткі!”, „Дай вады, калодзеж!”, а таксама лібрэта араторыі „Запрашэнне ў краіну маленства” (музыка Яўгена Глебава).

Пятрусь Макаль пражыў не так і многа — усяго 64 гады. Яго не стала ў канцы жніўня 1996 года. Нашчадкам ён пакінуў цудоўную паэзію, прозу, драматургію. Але найперш вершы:

Няма на зямлі адзіноты —
Пустэчы, падобнай да смерці.
Мы — ноты, мы — ноты, мы ноты
У чалавечым канцэрце...

Нядаўна ад жонкі паэта атрымаў я ліст. У ім Галіна Іванаўна піша: „Вось толькі сёння змагла выканаць Вашу просьбу. Мне цяжка пісаць, таму што я ў 1982 годзе перанесла інсульт. Я буду пісаць коратка, бо цяжка: я прыкавана да ложка. Наш сын Слаўка з Афганістана вярнуўся, дзякаваць Богу, жывы. Ён скончыў Белдзяржуніверсітэт, факультэт журналістыкі. Пры жыцці бацькі ў сына выйшла маленъкая кніжка вершаў, не такіх моцных, як у Петруся, але хлопец ён добры і здольны. Цяпер Слаўка працуе на тэлебачанні рэжысёрам. У мяне ўжо ёсць унук Лёшка. Вучыцца ў 7 класе. Скардзіцца не буду, сын мне дапамагае, а больш ніхто: ні з Саюза беларускіх пісьменнікаў, ні адкуль. А жыццё, Вы ведаецце, зараз не вельмі лёгкае. Ну, нічога, дасць Бог цярпенне, вытрымаем...”.

2000

Прыгадаем Янuka Дарашкевіча

З цікаласцю прачытаў я артыкул Міры Лукшы „Клуб тых, што апісваюць сваё”, які быў надрукаваны ў „Ніве” 31 снежня 2000 года. У ім прыгадваюцца два паэты — Сцяпан Пятэльскі (М. Арол) з Гарадка і Іван Дарашкевіч (Янук Д., Каршун, Янук Дарашкевіч) з вёскі Меляшки. Не ведаю, ці пісала калі

„Ніва” пра Янuka Дарашкевіча, але сёння я яшчэ раз хачу прыгадаць гэтае імя..

У свой час М. Арол і Янук Д. шчыра сябравалі, разам друкавалі свае вершы на старонках віленской „Нашай нівы”, прысвячалі адзін аднаму паэтычныя радкі. М. Арол напісаў і надрукаваў свайму земляку два вершы — „Мая душа” і „Песняр”. У „Песняры” М. Арол піша:

Людзі кажуць, што я дзікі,
Бо ўцякаю ў лес і горы.
Мая хата — свет вялікі,
У ёй жыву я на прасторы.
Там мяне ўсе птушкі знаюць,
Што жывуць, як я, на волі,
Дзіўны песні мне спяваюць
Аб сваёй шчаслівой долі.
Уся травіца, усе квяточкі
Мяне любяць, мяне знаюць,
Як бы роднаму браточку,
Свае пахі адкрываюць.
Знаю я, што лес шапочка —
Ён мне тайны адкрывае.
Казку дзіўную булькоча
З-пад гары крыніца тая.
Я багаты, не зайдзнюю
Тым панам, што ў шоўках ззяюць,
Вядуць гутарку пустую,
Шчасця ж шчырага не знаюць.

У сваю чаргу Каршун — Янук Дарашкевіч — прысвяціў М. Арлу ажно тры вершы — „Песня”, „С. Пятэльскаму” і „К. Пятэльскаму”. Рукапісы гэтых вершаў захоўваюцца ў Вільні ў Цэнтральнай бібліятэцы Акадэміі Навук Літвы (ЦБАНЛ, ф. 21, спр. 83).

І калі спадчына М. Арла, дзякуючы Янку Саламевічу, пабачыла свет асонаю книгаю ў 1991 годзе, то спадчына Янuka Дарашкевіча чакае свайго даследчыка. Тым больш, што ягоны рукапісны зборнік „Абрэзкі”, падрыхтаваны аўтарам у 1914 годзе, таксама захоўваецца ў Вільні.

Янук Дарашкевіч, сын Каастуся Дарашкевіча, нарадзіўся ў 1890 годзе ў вёсцы Меляшки на Беласточчыне. Спачатку вучыўся ў роднай вёсцы, пасля ў Гарадку, дзе і пазнаёміўся з М. Арлом, які быў яго равеснікам. Пасля школы ў Гарадку, Янук Дарашкевіч паступіў у Свіслацкую настаўніцкую семінарыю, якую закончыў у 1909 годзе. З гэтага часу пачынаецца яго педагогічная дзейнасць. Працаваў настаўнікам на Гродзеншчыне, а пасля ў Даўкшы каля Панявежыса.

Калі пачалася першая сусветная вайна, Янук Дарашкевіч быў прызваны ў царскую армію і накіраваны ў школу працпаршчыкаў у г. Ламаносаў, што

каля Санкт-Пецярбурга. Так паэт з Меляшкоў стаў ваенным чалавекам. Ён не здымаў шыняля аж да апошніх сваіх дзён. 24 лютага 1943 года Іван Дарашкевіч загінуў на фронце ў Арлоўскай вобласці, што ў Расіі.

Першыя вершы Янука Дарашкевіча з'явіліся ў „Нашай ніве” ў 1909 годзе. Ён падпісваў іх псеўданімам Каршун, а пасля — Янук Д. Пра што былі гэтыя вершы? Найперш — пра жыццё вясковых людзей, а таксама пра каханне:

Вецер свішча, вецер вые,
Гнуцца вербы над вадой.
Сэрца стогне, сэрца ные
Па дзяўчыне маладой.
Ные сэрца, плачуць вочы,
Думкі роем мелькацяць...
Дзе прапалі ясны ночы?
І калі іх прычакаць?..
... А цяпер? Цяпер усё іначай:
Лісці сыплюцца з дрэўя...
І адзін я сохну, плачу
Без цябе, ды салаўя.

2001

Малавядомае імя

Са старэйшых жыхароў-беларусаў Беласточчыны можа хто і прыгадае імя Дамініка Аніські (1888–1971). У апошнім некралогу, змешчаным у беларускім лонданскім часопісе “Божым шляхам” (1971, №5), напісана, што “Дамінік Аніська шчасліва прайшоў дзве сусветныя вайны, хаця быў афіцэрам ў расійскай, а пасля ў польскай арміі. Спакойны, чэсны чалавек, беларускі патрыёт і пісьменнік, верны хрысціянін і дастойны грамадзянін, спагадлівы, працавіты і ахвярны”.

Сапраўды, такім і быў Дамінік Аніська, які нарадзіўся на Сакольшчыне, а з 1943 года жыў ў Лондане ў Беларускім доме, дзе і памёр.

Дамінік Аніська пражыў доўгое жыццё, але заўсёды заставаўся шчырым патрыётам сваёй Бацькаўшчыны. Нават у вайсковай кніжцы (стану службы афіцэрскай) ён неяк запісаў : “Мова беларуская і народнасць беларуская, рэлігія рымска-каталіцкая”.

Жывучы на эміграцыі, спадар Аніська высылаў на Радзіму пачкі з лякарствамі сваякам і сябрам, заўсёды адгукваўся на любую просьбу і дапамагаў людзям, як мог. Язэп Германовіч успамінае, што “ўсе мы добра помнім дзядзьку Дамініка: невялікага росту, сінія дабрадушныя очы, лагодная ўсмешка, далікатнасць і ветлівасць у голасе, скромная вопратка, шчырая без ніякае позы пабожнасць” (“Божым шляхам”, 1972, № 1. С.4).

У вольны ад спраў час Дамінік Аніська пісаў артыкулы на польскай беларускай мовах. Чаму на польскай, ды таму, што была магчымасць больш друкавацца. На польскай мове ён выдаў некалькі рэлігійных брашурак, а на беларускай мове выступаў на старонках таго ж часопіса “Божым шляхам”. Гэтыя артыкулы былі самыя розныя, ды і назвы іх гавораць самі за сябе. У артыкуле “Чаму трэба шанаваць рэлігію?” Дамінік Аніська па-простаму разважае, што “без веры ў Бога, без рэлігіі чалавек не мае на што абаперціся, каб дайсці да раўнавагі: не знаходзіць ні пэўнай дарогі, ні пацехі ў сэрцы, каб выйсці з няшчасця, ці пагадзіцца з ім, пакараючыся Божай волі”. У другім матэрыяле “Трэцій вайны не павінна быць...” аўтар шчыра філасофствуе: “Што адносіцца да сканчэння свету, то і так кожная хвіліна часу для многіх ужо ёсць канцом свету, асабліва гэта тычыцца старых, але гэта канец толькі дачаснага свету, бо ёсць жыццё загробнае”...

Але самы капітальнім творам, які пакінуў нашчадкам Дамінік Аніська, з'яўляецца яго аўтабіографія. Упершыню яна была апублікавана ў першым нумары часопіса “Божым шляхам” за 1972 год. У ёй найбольш дакладна і праўдзіва падаюцца звесткі пра жыццё і дзейнасць малавядомага дасюль беларуса з Беласточчыны.

2003

Па слядах Антона Неманцэвіча

Пасёлак Альбярцін Слонімскага раёна (цяпер мікрараён Слоніма) узнік у першай палове XIX стагоддзя, як сядзіба маршалка шляхты Слонімскага павета В. Пуслоўскага (1762-1833). У 1924 годзе тут быў адчынены манастыр айцоў езуітаў усходняга абраду і навіцыят.

У пачатку верасня 1929 года ў Альбярцін з Рыма прыязджае Антон Неманцэвіч, які пры Усходнім Інстытуце вывучаў усходніе багаслоўе і абараніў доктарскую дысертацию на тэму „Бальшавіцкае заканадаўства ў Расіі адносна рэлігійнага і маральнага ўзгадавання дзяцей у парайнанні да божага права, натуральнага і аб'ектыўнага”.

Антон Неманцэвіч — асоба вельмі цікавая, амаль не даследаваны яго жыццёвы, рэлігійны і творчы шлях. Наш зямляк у 30-40-х гадах мінулага стагоддзя займаў кіруюча становішча ў Беларускай грэка-каталіцкай (уніяцкай) царкве, быў першым беларускім экзархам і да таго ж шчырым патрыётам Беларусі. Найлепшым на сённяшні дзень з'яўляецца артыкул пра Антона Неманцэвіча, які напісаў айцец Леў Гарошка. Ён быў апублікованы ў парыжскім беларускім часопісе „Божым шляхам” (1956, № 70-73).

Нарадзіўся Антон Неманцэвіч у 1893 годзе каля Саколкі на Беласточчыне. Скончыў Віленскую духоўную каталіцкую семінарыю і Петраградскую каталіцкую духоўную акадэмію. Калі вучыўся ў акадэміі, прымаў актыўны ўдзел у работе Беларускага гуртка, вывучаў і цікавіўся гісторыяй Беларусі, асабліва гісторыяй уніяцкай царквы.

Пасля заканчэння духоўнай акадэміі ў 1918 годзе Антон Неманцэвіч працуе вікарьем парафіяльнага касцёла святой Кацярыны ў Петраградзе. За пратэст супраць арышту беларускага біскупа Цепляка, айца Неманцэвіча на некалькі месяцаў арыштоўваюць і саджаюць у турму, а ў 1923 годзе ў турму ён трапляе паўторна. Яго вызваляюць у 1925 годзе ў выніку абмену палітвязнямі паміж СССР і Польшчай. Выйшаўшы на волю, наш зямляк едзе ў Рым, дзе вывучае тэалогію. З Рыма ў пачатку восені 1929 года ён прыязджае ў Альбярцін на Слонімшчыну.

Тут, у Альбярціне, айцец Неманцэвіч прымае ўсходні грэка-каталіцкі абрад і становіцца настаяцелем грэка-каталіцкай царквы. Дарэчы, грэка-каталіцкая (езуіцкая) група ў Альбярціне мела на мэце адрадзіць у форме гэтага абраду царкоўную унію. Патронамі місіі былі папа рымскі Пій XI і віленскі архібіскуп мітрапаліт Ю. Матулевіч, пасля Р. Ялбжыкоўскі. Непасрэдна групай у Альбярціне кіраваў езуіцкі правінцыял з Польшчы Я. Урбан. Езуітам быў выдзелены будынак, дзе раней знаходзілася дырэкцыя Альбярцінскай суконнай і кардонна-папяровай фабрык. Былы іх уладальнік граф Пуслоўскі ахвяраваў місіі вялікія сродкі.

У Альбярціне айцец Антон Неманцэвіч выдае часопіс „Да Злучэння”. Першы нумар яго выйшаў у студзені 1932 года. Шмат для часопіса артыкулаў пісаў сам рэдактар, які падпісваўся пад сваім прозвішчам і пад псевданімам Злучэнец. Акрамя свайго выдання, Антон Неманцэвіч пісаў і ў “Беларускі каляндар”, які выдаваўся ў Вільні. Паспяваў ён працаўцаў яшчэ над рознымі рэфератамі і выступленнямі па тэме унії. Пра адзін факт на гэты конт згадвае Леў Гарошка ў часопісе „Божым шляхам” (1956, № 70-73. С. 51): „Летам 1932 года адбыўся ў Пінску трэці Унійны зъезд, на які быў запрошаны а. Антон у харектары прэлегэнта, ён меў чытаць па-беларуску рэфэрат аб вунійнай працы. За пару дзён да адкрыцця зъезду, калі ўжо рэфэрат даўно быў гатовы, яму было загадана ператлумачыць рэфэрат на польскую мову.

Гэтым фактам а. Антон быў так абураны, што больш ня ўдзельнічаў на ніводнай пазынейшай вунійнай канфэрэнцыі". У сярэдзіне 1933 года Антона Неманцэвіча з Альбярціна пераводзяць у Сынковічы (побач са Слонімам, 12 км) на пасаду параха. А праз год яго адпраўляюць у Дубна на выкладчыцкую пасаду ў семінарыю. Па-ранейшаму Неманцэвіч рэдагуе часопіс „Да Злучэнныя”, але ў 1938 годзе ён спыняе сваё існаванне. Прычынай закрыцця выдання стала тое, што часопіс выходзіў па-беларуску. Тым не менш, у пачатку 1939 года Антон Неманцэвіч у Варшаве арганізувае выпуск новага часопіса „Злучэнныне”.

У верасні 1939 года Заходняя Беларусь уваходзіць у склад БССР. Шмат усходне-кatalіцкіх парафій было ліквідавана, але Антон Неманцэвіч наладжвае сувязі з Львоўскім украінскім мітрапалітам Андрэем Шаптыцкім. Мітрапаліт Шаптыцкі ў 1940 годзе стварае чатыры ўсходне-кatalіцкія экзархаты, сярод іх Беларускі Экзархат на чале з экзархам айцом Антонам Неманцэвічам. Дакументы былі дасланыя ў Рым і зацверджаны папаю Піем XII 22 кастрычніка 1942 года.

Наш зямляк зноў вяртаецца ў Альбярцін і пашырае думку, што нацыянальнай беларускай рэлігійнай павінна быць унія, бо так было ў мінульым. Ён шчыра сябруе з беларускімі дзеячамі літаратуры, мастацтва, краязнаўства, з беларускімі арганізацыямі. „Але падчас нямецкай акупацыі ў Слоніме, — як піша Леў Гарошка, — знаходзіўся моцны нелегальны цэнтр расійскіх арганізацый «Трудовога союза» і «Братства русской правды». Гэтыя арганізацыі нароўні з праваслаўнымі епіскапамі ў недалёкіх Жыровічах лічылі Беларускі Экзархат вялікай перашкодай для свае дзейнасці і не шкадавалі ніякіх выслікаў, каб яго знішчыць. Вельмі шмат інтрыг супраць экзарха рабіў актыўны сябра вышэйназваных расійскіх арганізацый і адначасна ўрадавец нямецкага гестапа — Ушпік. Ягоныя інтрыгі выкарыстоўвалі епіскапы з Жыровічаў, каб рабіць новыя даносы. Варта ўспомніць, што з аднаго даносу, на якім фігуравалі подпісы двух епіскапаў, якія былі ў Жыровічах, адзін урадавец гестапа зрабіў копію і пераслаў яе на перахаванне ў адпаведную ўстанову. Інтрыгі і даносы моцна паралізавалі дзейнасць а. Антона. Трэба ведаць, што ў тым часе распачаліся на Слонімшчыне расстрэлы каталіцкага духавенства”.

Але Антон Неманцэвіч не здаваўся, а наадварот, у пачатку 1942 года на Слонімшчыне заснаваў яшчэ Апостальства Малітвы за Беларусь. Раз у месяц святары і прыхаджане маліліся за сваю Бацькаўшчыну.

І ўсё ж у жніўні 1942 года гестапаўцы прыехалі ў Альбярцін, увайшлі ў манастыр і арыштавалі Антона Неманцэвіча. Са Слоніма яго адправілі ў Мінск, дзе праз паўгода ён памірае ад тыфу. Па іншых звестках, айцец Неманцэвіч быў закатаваны ў падземеллях гестапа. А Янка Трацяк у Энцыклапедыі гісторыі Беларусі (Мінск, 1999, т. 5. С. 320) сцвярджае, што Неманцэвіч памёр у турме ў Берліне.

Пасля таго, як не стала ў Альбярціне Антона Неманцэвіча, уніяцкія манахі вельмі хутка пакінулі Слонімшчыну і выехалі ў Львоў.

2000

Незабыўная Зоська Верас

Здаецца, было ўсё як учора, а ўжо прайшло амаль дваццаць гадоў з той першай незабыўнай сустрэчы з выдатнай беларускай паэткай, грамадскай дзяячкай, выдаўцом і проста шчырым чалавекам Зоськай Верас (Людвікай Антонаўнай Войцік) і не менш вядомым і знакамітым Лявонам Луцкевічам.

24 верасня 1987 года група слонімскіх настаўнікаў вырашыла наведаць старажытную беларускую Вільню. Разам з настаўнікамі ўдалося паехаць і мне. Калі мы прыехалі ў Вільню, то на плошчы Гедыміна нас чакаў ужо Лявон Луцкевіч. Пасля была цікавая экспкурсія па нашай старажытнай сталіцы. Лявон Антонавіч яе добра ведаў і ўмееў вельмі цікава распавядаць пра завулкі і вуліцы Вільні, пра тых беларусаў, якія тут жылі, вучыліся, выдавалі кнігі і часопісы, трывалі друкарні і музеі. У мяне быў фотаапарат, і я стараўся сфатаграфаваць Лявона Антонавіча з настаўнікамі. Праўда, ён казаў: "Сяргей, ты мяне так шмат не шчоўкай, больш фатаграфуй настаўнікаў, бо з-за мяне табе ў Беларусі можа быць непрыемнасць". Калі я вяртаўся дамоў, усё думаў, якая мне з-за гэтага сцілага і цікавага чалавека можа быць непрыемнасць. Пасля, калі я прачытаў у часопісе "Політыческій собеседнік" артыкул Бумажковай, я ўспомніў слова Лявона Антонавіча. Бумажкова там аблівала брудам і Лявона Луцкевіча, і іншых беларускіх дзеячоў XX стагоддзя. Але і тады, і цяпер мне няма како баяцца, я жыву на зямлі сваіх дзядоў і прапрадзедаў, якія тут нарадзіліся, жылі і працавалі і якія ганарыліся роднаю Вільніяй і неаднаразова там бывалі і вучыліся. І любіць свою Бацькаўшчыну ніхто і ніколі мне не забароніць, так як і сустракацца з сябрамі там, дзе хочацца і калі захочацца.

А ў той дзень мы фатаграфаваліся і з Лявонам Луцкевічам, і з Зоськаю Верас, але ўжо ў яе лясной хатцы за Вільніем. Туды мы паехалі пасля віленскіх экспкурсій, каб адведаць Людвіку Антонаўну. Адчыніўшы дзвёры, мы быццам трапілі ў беларускі музей культуры і літаратуры. Карціны славутых мастакоў, фотаздымкі, кнігі, старая мэбля – усё тут, здавалася, дыхала нашым родным, беларускім. У адным з пакойчыкаў хаткі нас сустракала Зоська Верас, якой тады было ўжо 95 гадоў. Пасля пачалася размова. Нас цікавіла ўсё, бо мы ведалі, што Людвіка Антонаўна шчыра сябравала з многімі беларускімі дзеячамі, а таксама са слонімскім паэтам Гальяшом Леўчыкам. Дарэчы, у той дзень Зоська Верас падаравала нам партрэт Гальяша Леўчыка, намаляваны беларускім мастаком з Вільні Алегам Аблажэем.

Падчас гэтай сустрэчы мы шмат новага даведаліся ад Зоські Верас пра Гальяша Леўчыка, яна паказвала нам яго пісьмы і паштоўкі, а таксама шмат распавядала і пра Максіма Багдановіча. У час успамінаў пісьменніца нават праслязілася. "Было гэта ў Менску ў 1916 годзе, -- згадала Зоська Верас. – У "Беларускай хатцы" на Захар'еўскай вуліцы, 18 у сталоўцы Таварыства помачы ахвярам вайны – кожны вечар збіralіся як сябры, так і працаўнікі Камітэта Таварыства, каб разам скарататць вольны вечар, падзяліцца думкамі ды ўражаннямі перажытага дня. Новай тэмай нашай гутаркі быў прыезд у Менск Максіма Багдановіча. Трэба было падумашы загадзя, дзе ён будзе жыць. Перабіраючы розныя магчымасці, затрымаліся на тым, што найлепш будзе наняць пакой у Змітрака Бядулі. І з Бядуляй хутка дамовіліся. Ён быў рады мець пад сваёй страхой такога госця. Нарэшце ў пачатку кастрычніка 1916 года Максім Багдановіч прыехаў у "Беларускую хатку", дзе мы цэлай грамадой чакалі яго з нецярплівасцю. Сардэчны, сцілы і просты Максім Багдановіч адразу заваяваў агульную сімпатыю. Ужо ў канцы вечара

здавалася, што ён даўно з намі, што ўсім блізкі і дарагі. Тым больш трывожыла яго бледнасць і бліскучыя ад гарачкі вочы. Кашляў зусім мала. Пасля гарбаты сядзелі нядоўта. Трэба было змучанаму дарогай адпачыць. На кватэру Багдановіча адвялі Галубок і Фальскі. Дамовіліся, што Максім будзе сталавацца, як і мы ўсе, у сталоўцы, але будзе тут мець і снеданні, і вячэры. Мая маці ў той час была загадчыцай сталоўкі, і мы жылі тут на месцы. Так што мы з Максімам Багдановічам бачыліся па тры разы на дзень, а вечары, як заўсёды, праводзілі разам з цэлай нашай грамадкай: Багдановіч, Фальскі, Галубок, часта Ядвігін Ш., я і іншыя нашы сябры і знаёмыя".

-- А ці гулялі вы з Максімам Багдановічам па Менску? – запытала я ў Зоські Верас.

-- Часта гулялі вечарамі па вулках Менску, -- адказала Людвіка Антонаўна.

-- А ці цалаваліся з Максімам Багдановічам? – зноў дапытліва спыталася ў яе.

Зоська Верас усміхнулася, а пасля адказала: "Не. Але я была б і не супраць, ды Максім Багдановіч быў шчыры і сур'ёзны хлопец. Ён ведаў, што хворы на сухоты, таму не хацеў, каб ад яго перадалася гэта хвароба камусыці іншаму".

А пасля Людвіка Антонаўна раздавала аўтографы. Праўда, кніжак яе ў настаўнікаў не было, таму аўтографы яна ставіла ў сшыткі і блакноцікі. А калі я назваў сваё прозвішча, ад чаго мне было прыемна і здзівіла ўсіх прысутных, яна сказала: "А-а-а, Сяргейка, а я завочна ведаю цябе, чытала твае творы ў беларускай прэсе...". Яна адчыніла шуфлядку, дастала адтуль сваю кніжачку "Каласкі" і падпісала: "Паважанаму Сяргею Чыгрыну на памятку сустрэчы. Вільня. 24.09.1987г. Зоська Верас"...

Пра Зоську Верас я згадаў невыпраткова. Справа ў тым, што дзяцінства яе цесна звязана з Беласточчынай. У сваёй аўтабіографіі яна згадвае: "Радзілася я 30 верасня 1892 году ў мястэчку Мяджыбаж паміж двумя Бугамі-рэкамі Падольскай губерні Лятычаўскага павету, г. зн. на Украіне, у сям'і вайсковага. Бацька мой, Антон Сівіцкі, паходзіў з Гродна, маці, Мілія з Садоўскіх, з Сакольскага павету, дзе яе бацькі мелі невялікі фальварак Алхойнікі. Ад наймалодшых гадоў кожнае лета я з маткай праводзіла ў Сакольшчыне, наведваючы часта і дзядоў у Гродне. Хоць удома гаварылі па-польску, бацька мой палякам сябе не лічыў. Лічыў сабе "літвіном", у тым значэнні, як Адам Міцкевіч лічыў сваю бацькаўшчыну Літвой.

З улюблёнымі паэтамі бацькі А.Міцкевічам і У.Саркомляй я пазнаёмілася маючы 10 гадоў. Тады, помню, седзячы на сходках ганку, чытала "Пана Тадэвуша". У гэтым самым часе бацьку на імяніны навучылася вынятак твору У.Сыракомлі "Ob mierpwanie Wilna" (дванаццаць старонак друку). Агульнага назову твора не помню.

Паэзія, знаёмства з прыродай, туга па роднай Гродзеншчыне... усё гэта ўзгадавалі ў маёй душы бацькі. Маючы 9-10 гадоў пачала пісаць апавяданні і вершы... наўнія, дзяцінныя. Першапачаткова бацькі вучылі мяне самі. Усяго, з музыкай уключна. Толькі ў 1904 годзе маці выехала са мной у Кіеў, дзе я паступіла ў прыватную гандлёвую школу. Вось тады ўжо ў школе зарадзілася ў мяне зацікаўленыне літаратурай і батанікай.

У 1906 годзе летам першы раз трапілі мне ў рукі "Наша Ніва", "Дудка беларуская" і "Смык".

Насколкі яны мяне ўразілі і спадабаліся, відаць з того, што ў клясовай працы з польскай мовы "Charakterystyka Litvy" я старалася выясніць розніцу між літвінамі і беларусамі і праводзіла як доказ асобнай беларускай мовы

"Нашу Ніву", "Дудку" і "Смык". Разумеецца, зробена гэта было па-дзіцячаму. А ўсё ж...

На жаль, навука ў гэтай школе, якая пакінула ў маёй псіхіцы немалы след, нечакана абарвалася. У 1907 годзе ў лістападзе памёр раптоўна мой бацька. Аставацца надалей у Кіеве нам з маці не хацелася. Цягнула да сваіх. Я скончыла вясной 1908 годзе чацвёртую клясу і мы выехалі ў Гродзеншчыну. У 1909 годзе ў восені я стала на тую сцежку, па якой ішла праз ўсё дальнейшае жыццё. Менавіта ў восені 1909 году арганізаваўся "Гарадзенскі Гурток Беларускай Моладзі". Адразу на арганізацыйным сходзе мяне выбралі бібліятэкам гуртка. З гэтай прычыны завязалася карэспандэнцыя з Віленскай Беларускай Кнігарняй, рэдакцыяй "Наша Ніва", суполкай "Загляненіе сонца і ў наша ваконца", а пазней і асабістое знаёмства з віленскімі беларусамі.

У 1912 годзе я скончыла гімназію, а ў 1913 выехала ў Варшаву на 10-месячныя курсы "Агародніцтва, садаўніцтва і пчалярства". Узяцца за даўжэйшую і саліднейшую навуку не пазваляла здароўе.

Яшчэ ў 1912-13 гадах я пачала складаць "Батанічны зельнік", ставячы на першое месца назовы расылін у беларускай мове. Падчас вайны (першай сусьветнай) зельнік прарапаў, але запісаныя назовы засталіся.

Скончыўшы курсы 1-га ліпня 1914 году, я атрымала пасьведчаныне "аб'яздовага інструктара" і мела намер адбыць яшчэ хоць бы аднагадовую практыку. Але пачалася Першая сусьветная вайна. Выехаць нікуды не змагла і практыку адбывала ў свайго дзеда, замілаванага садаўніка і пчаляра. Ён, паміж іншым, вучыўся пчалярства ў Варшаве ў пчаляра Лявіцкага, якога іменем названы рамовы вулей яго ж канструкцыі.

У вольны час далей запісывала назовы расылін, да таго песні, загадкі, прыпеўкі.

У 1918 годзе пад восень вярнулася ў Горадзеншчыну. Пяць гадоў пражыла ў дзедаўскім фальварку (дзеда ўжо не было) Алъхоўніках...".

...Пакуль настаўнікі размаўлялі з Людвікай Антонаўнай і разглядалі яе хатку-музей, мы з Ляронам Антонавічам абмяняліся адрасамі, пагутарылі пра жыццё ў Беларусі, пра навінкі беларускай кнігарні.

Вяртаючыся ў Слонім, я вырашыў праз пэўны час зноў завітаць да Зоські Верас. Але такой мажлівасці ўжо не было: у 1990 годзе (ці не знарок?) нехта спаліў лясную хатку, а праз год не стала і яе гаспадыні.

Віленскія сустрэчы з Ляронам Луцкевічам і Зоськай Верас яшчэ больш натхнілі мяне на пошуку звестак пра забытых гісторыяй беларусаў. У канцы 80-х – пачатку 90-х гадоў я пачаў адшукваць па драбніцы звесткі пра Міхася Забэйду-Суміцкага, Наталлю Арсенневу, Хведара Ільяшэвіча, Гальяша Леўчыка, Сяргея Хмару, Францішка Аляхновіча і іншых прадстаўнікоў творчай беларускай інтэлігенцыі. Шукаў сляды Франука Грышкевіча, Уладыслава Казлоўшчыка і Станіслава Грынкевіча для будучай кнігі "Вяртанне да сваіх". Пра ўсіх іх я пытаяўся ў Лярона Луцкевіча, ён дапамагаў мне, раіў да каго звярнуцца, дзе можна прачытаць пра забытых беларусаў і г.д. Я яму ў Вільню прысылаў беларускія кніжкі, а ён мне – віленскія выданні. На жаль, як мы ведаем, час не стаіць на месцы. І вельмі часта гэты час адлічвае сумныя хвіліны: хутка не стала і Лярона Луцкевіча. Але тая сустрэча 20-гадовай дауніны засталася ў памяці назаўсёды.

Летуцены хлопец з Бельска

Калі Янка Купала ўбачыў макеты трох прапанаваных архітэктарам Іосіфам Лангбардам будучых будынкаў у Мінску – Дома ўрада, тэатра оперы і балета, а таксама дома Чырвонай Арміі (цяпер Дом афіцэраў), ён аж ускрыкнуў: “А летуцены хлопец, гэты Лангбард!..”.

Архітэктар, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, прафесар Акадэміі мастацтваў СССР, адзін са стваральнікаў Саюза архітэктараў СССР Іосіф Лангбард (1882-1951) сапраўды быў летуценнікам і вельмі таленавітым чалавекам. Ён быў аднагодкам Янкі Купалы і Якуба Коласа. Яны часта сустракаліся, вялі гутарку пра Мінск, пра нашу культуру і архітэктуру.

Іосіф Лангбард нарадзіўся ў Бельску Падляскім 6 студзеня 1882 года. Іх дом знаходзіўся недалёка ад рэчкі Белай, дзе хлопчык любіў са сваімі равеснікамі купацца і лавіць рыбу. Бацька вельмі хацеў, каб сын атрымаў адукацыю і пачаў займацца камерцыяй. Але Іосіф з маленства любіў маляваць. І маляваў усё, што бачыў. Маляваў усім, што трапляла пад руку, і на чым толькі можна было маляваць. Ён быў здольны не толькі да малявання, але і да вучобы. Пасля заканчэння мясцовай гімназіі, 19-гадовы юнак пакідае родны горад і едзе вучыцца ў Адэскую мастацкае вучылішча. У 1907 годзе ён вытрымлівае конкурсныя экзамены і паступае на архітэктурнае аддзяленне Пецярбургскай акадэміі мастацтваў, пасля якой яму прысвойваецца званне архітэктора-мастака.

Самымі творчымі і плённымі для Іосіфа Лангбарда былі 30-я гада ХХ стагоддзя. Па даручэнню Саўнаркама БССР ён кіруе праектаваннем і будаўніцтвам першай Усебеларускай сельскагаспадарчай і прамысловай выставы ў Мінску. Тэрыторыя была даволі вялікая – ажно 75 гектараў. У кароткі тэрмін на ўскраіне сталіцы было ўзвядзена больш за 40 павільёнаў. Амаль усе яны былі выкананыя з дрэва і, вядома, да сённяшніх дзён не зберагліся. Выставка тады праходзіла з 10 жніўня да 1 лістапада 1930 года.

Поспех нашага земляка не застаўся незаўважаным. Ён прымае самы актыўны ўдзел у распрацоўцы праекту забудовы цэнтра Мінска. У 1930-1934 гадах па праекту Іосіфа Лангбарда ў Мінску ўзводзіцца будынак Дома ўраду Беларусі. Гэта буйнейшае грамадскае збудаванне ў рэспубліцы, аб'ём якога 240 тысяч кубічных метраў. У ім у даваенны час знаходзіліся амаль усе дзяржаўныя органы, якія былі ў той час у Мінску. Дом урада і сёння лічыцца адным з лепшых прыкладаў савецкай архітэктурнай школы.

У 1930-я гады па праектах Іосіфа Лангбарда ў Мінску зводзіцца яшчэ некалькі будынкаў. Арганічна ўваходзіць у забудову цэнтра беларускай сталіцы Дом афіцэраў (1934-1939), будынак Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета (1934-1938). У 1935 годзе нашаму земляку даручаюць праектаванне Акадэміі Навук Беларусі. Будаўніцтва комплексу пачалося па праекту архітэктара Георгія Лаўрова, аднак гэты праект хутка быў адхілены. Іосіф Лангбард захоўвае першапачатковую планіроўку карпусоў і распрацоўвае толькі галоўны фасад. У 1939 годзе будаўніцтва Акадэміі Навук было завершана і беларускіх вучоных павіншавалі з наваселлем.

У гэты ж час Іосіф Лангбард прымае ўдзел у стварэнні грамадска-палітычнага цэнтра ў Магілёве: па яго праекту ў абласным горадзе будуецца Дом Саветаў. Адначасова ў Ленінградзе ён праектуе і па яго праекту будуюцца жылыя дамы і стадыён, будынак абкама кампартиі Украіны ў Кіеве, устанаўліваюцца помнікі Васілю Чапаеву ў Куйбышаве, Тарасу Шаўчэнку ў Харкаве, Зоі Касмадзям'янскай у Тамбове.

У гады Другой сусветнай вайны гаспадарамі Мінска былі немцы. А архітэктар быў эвакуіраваны ў Расію. У Доме ўрада знаходзіліся нямецкі штаб, гестапа і база забеспячэння нямецкіх войскаў. У тэатры оперы і балета немцы зрабілі стайню, а ў Германію вывезлі старую мэблю, люстры, дываны, карціны мастакоў, каштоўны тэатральны рэквізіт. А Дом афіцэраў для немцаў стаў салдацкім клубам. Акупацыйныя часці знаходзіліся падчас вайны таксама і ў Акадэміі Навук. Але будынкі не пацярпелі. Тым не менш, пасля вайны ў каstryчніку 1944 года група архітэктараў разам з Іосіфам Лангбардам склада сваю ідэю адраджэння і планіроўкі Мінска. На працягу пяці гадоў наш зямляк з'яўляўся кіраўніком майстэрні “Белдзяржпраект”, быў адным з аўтараў генеральнага плана аднаўлення Гомеля ў сярэдзіне 40-х гадоў. Але пасля вайны таленавітаму архітэктару так і не ўдалося стварыць у Мінску ніводнага манументальнага будынку. Лангбард быў пад пільным наглядам НКВД, яго пачыналі абвінавачваць у тым, што ён падражае Захаду, вучыцца ў заходніх архітэктараў і г.д. Але па сваім прафесійным поглядам Іосіф Лангбард быў прыхільнікам крытычнага асвяення і выкарыстання традыцый мінулага. У класіцы ён цаніў архітэктурную дысцыпліну і парадак, суразмернасць асноўных формаў. Архітэктар імкнуўся развіваць адну з традыцый беларускай нацыянальнай архітэктурыв – яснасць і прастату кампазіцыйнага рагшэння, лаканізм і стрыманасць у прымяненні дэкаратыўнага ўпрыгожання. Будынкі, пабудаваныя па праектах І.Лангбарда, і яго конкурсныя працы адрозніваюцца выразнасцю і, можна сказаць, нейкай дзелавітасцю. Дойлід напісаў яркую, поўную самабытнасці старонку ў гісторыі станаўлення і развіцця архітэктурыв Беларусі ў першай палове ХХ стагоддзя. Вялікая яго заслуга і ў фармаванні творчага калектыву архітэктараў Беларусі. Вялікую ролю ў гэтым адыграла яго непасрэдная дапамога і асабісты прыклад. У сваёй творчай дзейнасці Іосіф Лангбард стварыў больш за 100 праектаў будынкаў рознага прызначэння, манументальных пабудоў, а таксама архітэктурных фантазій. Шмат разоў ён становіўся пераможцам і лаўрэатам розных конкурсаў. 15 праектаў дойліда былі ўвасоблены ў жыццё, з іх 8 – у Беларусі. Яны і сёння з'яўляюцца прыкладам творчага пошуку і ўпрыгожаннем гарадскога пейзажу. Хаця яго сябрук скульптар Заір Азгур у сваёй кнізе успамінаў “Тое, што памятаеца” (Мінск, 1984. Кніга 2. С. 51) пісаў, што “шмат пабачыўшы ў сваім жыцці Іосіф Лангбард, магчыма вельмі шкадаваў, што не паспеў зрабіць нечага вельмі важнага”.

Славуты архітэктар магчыма і не паспеў зрабіць нечага важнага, але ён вельмі любіў Беларусь, беларускія гарады і мястэчкі, любіў беларускі народ. Хаця пасля вайны яму жылося не вельмі лёгка і спакойна. Ён жыў у Ленінградзе, нават выкладаў у Акадэміі мастацтваў, быў прафесарам, доктарам архітэктурыв. Але яго вельмі цягнула на Беларусь, дадому, да сваіх землякоў, дзе адчуваў ён сябе лепш, спакойней, вольней. Ды вольнасці ў канцы 1940-х – пачатку 1950-х гадоў на Бацькаўшчыне было мала.

З студзеня 1951 года нашага земляка не стала. Ён памёр у Ленінградзе (цяпер Санкт-Пецярбург). Пасля смерці архітэктара, яго жонка Вольга Лангбард перадала архіў мужа мастаку С.Гельбергу, які ў сваю чаргу перадаў яго кафедры архітэктурыв Беларускай палітэхнічнай акадэміі.

Сёлета ў студзені Іосіфу Лангбарду споўнілася 125 гадоў з дня нараджэння. На вялікі жаль, памяць пра яго ў Мінску, Магілёве і ў Гомелі не ўшаноўваецца, а тым больш у самой Беларусі. Хіба ён сам сябе ўшанаваў – пакінуў для нашчадкаў у Мінску будынкі Дома урада, тэатра оперы і балета,

Нацыянальны Акадэміі, Дома афіцэраў і іншыя. Ды і на былых беларускіх грашовых купюрах наміналам 1 рубель і 1000 рублёў, і на цяперашняй 100-рублёвой купюры, як сведкі пра талент дойліда, адлюстраваны Акадэмія Навук і тэатр оперы і балета. А вось сёлета ў Санкт-Пецярбургу да юбілею майстра, была арганізавана выставка ў Петрапаўлаўскай крэпасці. На выставе экспанаваліся больш за 70 лістоў архітэктурнай графікі Лангбарда з фондаў Дзяржаўнага музея гісторыі Санкт-Пецярбурга, асабістыя дакументы і фотаздымкі.

2007

KAMUNIKAT.org

Быў беларускім дзеячам

13 траўня 1956 года адбыўся арганізацыйны з’езд Варшаўскага аддзела БГКТ, які выбраў праўленне аддзела і прыняў пастановы, якія вызначалі напрамак сваёй дзейнасці. На пасяджэнні аддзела старшынёю быў абранны Юры Туранак, а сябрам презідыйума ГП БГКТ – Пятро Ластаўка, які да самай смерці актыўна працаваў на карысць беларускай справы ў Польшчы.

Але беларускімі справамі Пятро Ластаўка захапіўся яшчэ тады, калі яму было толькі 14 гадоў, распаўсюджваючы нелегальныя адозвы, кніжкі, газеты. Ён нарадзіўся 16 лютага 1907 года на Дзісеншчыне ў беднай беларускай сялянскай сям’і. Вельмі рана застаўся без бацькоў, таму яшчэ хлопчыкам зведаў нялёгкую фізічную працу парабка і пастуха.

Калі яму споўнілася 19 гадоў, уступіў у рады Беларускай сялянска-работніцкай Грамады і стаў самым актыўным яе сябрам на Дзісеншчыне. За гэтую дзейнасць маладога Ластаўку польскія ўлады арыштаваюць і сажаюць за краты ў Глыбокім, а пасля перавозяць у Вільню. Праз год Пятра адпускаюць, але яго жыццё і дзейнасць кантралюе паліцыя.

У канцы 1920-х гадоў Пятро Ластаўку забіраюць у польскае войска. Адбыўшы вайсковую павіннасць, ён зноў вяртаецца ў родную вёску і працягвае беларускія справы. Паліцыя строга кантралюе дзейнасць беларускага хлопца. Тады ён вырашае пакінуць родныя мясціны і едзе ў Варшаву, дзе яго чакалі новыя праблемы і выпрабаванні.

Найважнейшым выпрабаваннем у вялікім горадзе быў пошук працы. Але з цягам часу праца знайшлася і дабавіліся грамадская дзейнасць. Пятро Ластаўка знаёміца з многімі беларусамі Варшавы, а пасля арганізуе асветнае таварыства беларусаў у Варшаве. Вакол гэтага таварыства ён аб’ядноўвае беларусаў, якія жылі у польскай сталіцы. Гэтае таварыства дзейнічала да пачатку вайны, а Пятро Ластаўка быў яго самаахвярным кірауніком, які аддаваў усе свае сілы і веды таварыству і сябрам.

Калі пачалася вайна, Пятро Ластаўка пакінуў Варшаву і пераехаў жыць у Забалацце Белападляскай гміны, але сувязі з сябрамі-беларусамі не губляў. Ды і там ён праводзіў розныя цікавыя імпрэзы, сустрэчы.

Калі скончылася вайна, Пятро Ластаўка вяртаецца ў Варшаву і жыве ў Мілянуўцы. Ён па-ранейшаму не пакідае беларускіх спраў, а наадварот, яшчэ актыўней уключаеца ў працу Варшаўскага аддзела БГКТ. Доўгі час з’яўляецца сябрам яго праўлення, а пазней і сябрам Прэзідыйума ГП БГКТ. А калі БГКТ мела права займацца гаспадарчай дзейнасцю, то спадар Ластаўка становіца дырэктарам прамысловага прадпрыемства “Бэтэска” і кіруе гэтым прадпрыемствам ажно пяць гадоў.

Пятро Ластаўка быў яшчэ заядлым калекцыянерам, кнігалюбам, займаўся публіцыстыкай і літаратурай. Юры Туранак згадвае, што пасля яго смерці, “у 1968 годзе мне пашанцавала купіць усю яго калекцыю – блізу 20 беларускіх кніг, выдадзеных у ваенны час у Берліне, Варшаве і Менску”. (Юры Туранак. Мадэрная гісторыя Беларусі. Вільня. 2006. С. 324).

Пры жыцці Пятро Ластаўка вельмі цікавіўся лёсам варшаўскіх беларусаў. Мне прыемна згадваць сёння гэтага чалавека і таму, што ён добра ведаў і шчыра сябраваў у Варшаве з маім земляком Гальшам Леўчыкам. Асабліва спадара Ластаўку цікавіў лёс паэта пасля 1944 года. Ён праводзіў розныя пошуки сярод жыхароў Варшавы і пытаўся: ці хто ведаў і бачыў Гальша Леўчыка? І, дарэчы, шмат цікавых фактаў знайшоў. 10 лютага 1967 года Пятро Ластаўка звярнуўся нават у ЗША да Яна Пятроўскага з просьбаю

напісаць успаміны пра духоўнае жыццё Леўчыка. Ластаўка пісаў Пятроўскаму: “Пішу ўспаміны пра Гальяша Ляўковіча. І дзеля гэтага хацеў бы прыгадаць варшаўскі час такім, якім ён быў у сапраўднасці. Хіба вы не ведаецце, што Леўчык ужо не жыве. Ён памёр у верасні 1944 года на атаку пачані ў цяжкіх абставінах, бо не было ніадкуль ніякае помачы... У наступным лісце перашлю Вам болей звестак пра апошні час жыцця і смерць Ляўковіча” (Ян Пятроўскі. Мэмуары. Слуцак--Гэйнсвіль. 1988. С.161). Далей у пісьме Яну Пятроўскаму Ластаўка пісаў, што ён ужо два гады як цяжка хварэ. “У майм далейшым лісце да Ластаўкі, -- згадваў далей у сваіх “Мэмуарах” Ян Пятроўскі, -- ад 24 чэрвеня 1968 года я пытаўся, як ён маецца і яшчэ раз прасіў падаць мне звесткі, якія адносяцца да апошніх дзён Ляўковіча. Але на гэты мой ліст я ніколі ўжо не атрымаў адказу”.

Ян Пятроўскі звяртаўся з просьбай і да сына Пятра Ластаўкі, але адказу больш ад сям’і Ластаўкаў ніколі не атрымаў. Відаць, яго дзяцей беларускія справы і лёсы беларусаў ужо не цікавілі. Тым больш, што 19 верасня 1968 года беларускага дзеяча ў Варшаве не стала. А сёлета 16 лютага яму спаўняецца 100 гадоў з дня нараджэння.

2007

Разъяр па дрэве

У Дзятаўскім краязнаўчым музеі, што на Гарадзеншчыне, адведзены невялікі куток, прысвечаны творчасці беларускага разъяра па дрэве Уладзіміра Мацюка (1902-1989). Працы яго таксама знаходзяцца ў Расіі ў Дзяржаўным музеі этнографіі ў Санкт-Пецярбургу і ў музеях Рэспублікі Беларусь.

Уладзімір Мацюк нарадзіўся ў Беластоку 105 гадоў таму. У сярэдзіне 1940-х гадоў не па сваёй волі з сям'ёй прыйшлося пакінуць родныя мясціны і пераехаць у Дзятлава, дзе і пражыў ён усё сваё астатнє жыццё. З дзяцінства самадзейны мастак захапіўся разъбой па дрэве, бо ўжо ў 1930-40-х гадах удзельнічаў у мастацкіх выставах. У Беларусі яго творы экспанаваліся на розных абласных і рэспубліканскіх выставах, а таксама выставах былога Савецкага Саюза. Многія з іх былі адзначаны прэміямі і дыпломамі.

Асноўная тэматыка твораў Уладзіміра Мацюка (рэльеф, круглая скульптура) – гэта гісторыя беларускага народа, яго сялянская праца, да якой мастак быў бліжэй і добра ведаў. Сама скульптурная працаўка формы ў работах Уладзіміра Мацюка вылучаеца мноствам дробных парэзаў, якія дапамагалі мастаку выявіць пластыку фігур.

Сярод твораў гэтага таленавітага чалавека, якія захаваліся ў розных музеях, вядомы такія, як напрыклад – “Араты” (1940 г.), “З данясеннем” (1945 г.), “Дудар”, “Тры пакаленні ў барацьбе за Радзіму” (абодва ў 1954 г.), “Скончаны працоўны дзень”, “Начлег”, “Жанчына з граблямі”, “Жывёлавод”, “Стары на прызбе” (усе 1950-я гады) і многія іншыя працы Уладзіміра Мацюка.

Гэтая невялікая нататка няхай нагадае пра нашага земляка. А раптам нехта яго ўспомніць, а можа ў кагосьці і на Беласточчыне зберагліся яго мастацкія творы з дрэва.

2007

Пра айца Яўгена Віхрова і Клаўдзю Бяляеву

У беластоцкім “Czasopise” (2007, № 7-8) быў змешчаны артыкул Марыюша Андрайчука (Mariusz Andrejczuk) “Cerkiew pod lupa bezpieki”. Гэты артыкул узяты з магістарскай працы “Касцёл праваслаўны на тэрыторыі беластоцкага ваяводства ў 1944-1956 гадах”, якая была абаронена аўтарам ў 2005 годзе ў Беластоцкім універсітэце пад кіраўніцтвам прафесара Антона Мірановіча.

У часопісным артыкуле Марыюш Андрайчук згадвае айца Яўгена Віхрова і Клаўдзю Бяляеву. Каб дапоўніць гэты цікавы артыкул, хачу згадаць невялікі, але дужа каштоўны ўспамін пра гэтых людзей майго земляка са Слонімшчыны Барыса Данілюка, які цяпер пражывае ў ЗША. Спадар Данілюк нядаўна мне прыслаў фотаздымкі Віхрова і Бяляевай і згадку пра іх: “У мяне захаваліся здымкі а. Яўгена (на жаль пашкоджаны) і ягонае гаспадыні Бяляевай. Я палічыў, што можа яны табе, Сяргей, прыдадуцца калі”. І, сапраўды, прыдаліся. Далей спадар Барыс Данілюк прыпомніў, што яго бацька Хведар Данілюк і а. Яўген Віхроў былі знаёмыя яшчэ да пачатку Першай сусветнай вайны. У 1931 годзе сям’я Данілюкоў пераехала ў вёску Парэчча Слонімскага павета, а. Яўген у той час працаваў у вёсцы Мяльканавічы. Тады паміж імі завязалася вялікае сяброўства. “Мы два ці тро разы ездзілі ў Мяльканавічы на фэсты і некалькі разоў праста так наведвалі а. Яўгена Віхрова, каб пагутарыць. Час ад часу сустракаліся таксама, калі ездзілі ў Слонім па закупы й затрымліваліся ў “папоўскай” альбо ў “Варшаўскай” гасцёўні ў жыда, якога дражнілі “сучкай”. Айцец Яўген быў удавец і меў, здаецца, толькі аднаго дарослага сына, якому пашчасціла сярод амаль суцэльнага безрабоцця ў Польшчы ў ту пару, уладкавацца на службу паліцыянтам у Варшаве. Для хатняе гаспадаркі а. Яўген трymаў хатнюю гаспадыню Клаўдзю Бяляеву, з якою пасябравала мая маці”, -- успамінае Барыс Данілюк.

У 1934 годзе палякі пачалі сачыць за а. Яўгенам і пасля 1935 года ў Слоніме яго ніхто з Данілюкоў не сустракаў. “Паверыць, што Яўген Віхроў зрабіў нейкія злачынствы падчас нямецкага займа, пэўна ж немагчыма. Што да ягонага выезду ва Ўсходнюю Прусію ўлетку 1944 года, дык мне круціцца ў галаве хісткі згад, што ён спярша рушыў некуды далей у Нямеччыну, адкуль яго перавязлі ў лагер для праваслаўнага духавенства ў Kustrin, на ўсход ад Берліна, які неўзабаве захапілі савецкія войскі. Ехаць у той лагер прапанавалі і майму бацьку з усёй сям’ёй, але мы цвёрда вырашылі ехаць на паўднёвы захад Нямеччыны, таму катэгарычна адмовіліся”, -- згадвае спадар Данілюк.

Больш нічога успомніць пра праваслаўнага святара Яўгена Віхрова і Клаўдзю Бяляеву ён не змог. Спадар Данілюк таксама даслаў і фотаздымкі Віхровай і Бяляевай, якія былі зробленыя ў 1932 годзе.

2007

Піліп Пестрак і Беласточчына

Адзін з папулярных паэтаў і празаікаў былога Заходняй Беларусі Піліп Пестрак (1903-1978) сёння ў Беларусі амаль забыты. А гэта быў таленавіты пісьменнік, мужны і вясёлы чалавек. Ён быў заслужаным дзеячам культуры Беларусі, а ў 1964 годзе за раман “Серадзібор” атрымаў рэспубліканскую Дзяржаўную прэмію імя Якуба Коласа. А яшчэ Піліп Пестрак напісаў і выдаў шмат кніг паэзіі, прозы, раман “Сустрэнемся на барыкадах”, паэму “Слова пра Мінск”. Дарэчы, ці не адзіны гэта быў беларускі літаратар, які пры жыцці тады выдаў свой збор твораў у 4-х тамах.

Піліп Пестрак амаль 11 гадоў за сваю рэвалюцыйную дзейнасць адсядзеў у 1930-х гадах у польскіх турмах. А ў 1939 годзе, калі на заходнія землі Беларусі прыйшлі саветы, яго адразу абраў дэпутатам Народнага сходу Заходняй Беларусі ў Беластоку. На гэтым сходзе была вылучана паўнамоцная камісія на сесію Вярхоўнага Савета СССР у Москву. У складзе гэтай камісіі быў і Піліп Пестрак: “На Народным сходзе ў Беластоку была выбрана паўнамоцная Камісія ў складзе 60 чалавек, якая павезла дэкларацыю Сходу ў Москву на Пятую нечарговую сесію Вярхоўнага Савета СССР. У складзе гэтай Камісіі быў і я.” (Піліп Пестрак. Збор твораў у пяці тамах. Мн., 1986. Т. 5. С. 173).

У 1940 годзе наш зямляк быў абрани ў дэпутатам па Гродзенскай акрузе ў Вярхоўны Савет СССР. Ён прымае ўдзел у пасяджэнні праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, дзе яго прымаюць у Саюз пісьменнікаў. А праз некалькі дзён пісьменнік Піліп Пестрак прыязджает у Беласток, дзе актыўна ўдзельнічае у агульным сходзе пісьменнікаў Беластока, прысвечаным творчым вынікам першага года жыцця і працы на савецкай беларускай зямлі. Ён выступае нават з дакладам на сходзе пад назвай “Аб маральнym вобліку савецкага пісьменніка”, які пасля публікуе беластоцкая абласная газета “Вольная праца”. На сходзе Пестрака выбіраюць старшынёй бюро беластоцкага аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР. Тут, у Доме партасветы ў Беластоку, на вялікім літаратурным вечары ён выступае з чытаннем сваіх вершаў:

Іду...
Па дарожках, па прасёлачках.
У даль прастору гавару:
“Прыхілі мяне, мая долечка,
Барацьбяная Беларусь!”.

У газеце “Вольная праца” Піліп Пестрак пачынае друкавацца часцей. У 1940 годзе ён публікуе верш “З тваім імем у сэрцы”, у траўні — верш “Першы май”, пасля — вершы “Над морам”, “Сасна” і іншыя. Верш “Сасна” аўтар прысвяціў Янку Купале.

У лютым 1941 года ў “Вольнай працы” быў надрукаваны верш Пестрака “Даклад”. Пасля ў сакавіку — артыкул “Дзяржаўныя прэміі”. А ўжо ў красавіку ў беластоцкім Доме Чырвонай Арміі адбываецца яго асабісты літаратурны вечар, які адкрыў і вёў Максім Танк. А праз месяц Піліп Пестрак арганізоўвае літаратурны вечар-сустрэчу Максіма Танка з беларускай моладдзю Беластока.

Планай тады і задумак у Піліпа Пестрака ў Беластоку было шмат. Але збыцца ім перашкодзіла вайна. Тым не менш з Беласточчынай паэт сувязей

не парываў. У “Белостокской правде” 29 лістапада 1943 года ён упершыню друкую свой новы верш “Слухайце, пушчы, паляны...”, хаця напісаны ён быў ажно ў Маскве. Верш, прысвечаны беларускім партызанам, якія ўзняліся на барацьбу з фашызмам:

Слухайце, пушчы, паляны, —
Тупаты ног паплылі;
Гэта ідуць партызаны,
Сыны беларускай зямлі.

Пасля вайны Піліп Пестрак на Беласточчыне гасцяваў радзей. Ён быў вельмі ўзрадаваны, калі ў 1956 годзе ў Беластоку пачала выходзіць беларуская “Ніва”. На яе старонках ужо ў каstryчніку друкуюцца вершы Піліпа Пестрака “Дзівасіл” і “Дарожка”, прысвечаны памяці Якуба Коласа. Верш “Дзівасіл” паэт прысвяціў лекавай расліне дзівасіл, прэпараты з якога ўжываюць у медыцыне. Аўтар у вершы распавядае пра тое, як дзве бабкі гутараць паміж сабой. І адна з іх распавядае пра сына, якому паны моцна пабілі грудзі. І толькі дзякуючы дзівасілу, сын застаўся жыць. А ў канцы верша паэт сцвярджае:

“Калі вам на сэрцы цяжка стане,
Адбярэ вам немач рэшту сіл,
Не сумуйце, дзеткі... — Бабка ўсталала. —
Дам вам на дарогу дзівасіл”.

Верш “Дзівасіл” у 1973 годзе апублікаваў і “Беларускі каляндар”.

Праз чатыры гады “Ніва” друкую два апавяданні Піліпа Пестрака “Прынцыпы” і “Путавод”. А ў 1958 годзе на старонках беларускага тыднёвіка друкуюцца ўрывак з рамана пісьменніка “Сустрэнемся на барыкадах”. Літаратар пастаянна чытае “Ніву”, “Беларускі каляндар”, кнігі беларускіх пісьменнікаў з Польшчы. Ён перапісваецца з імі, сочыць за творчасцю Сакрата Яновіча, Алеся Барскага, Георгія Валкавыцкага, Віктора Шведа, Яна Чыквіна, Яшы Бурша, Дзмітрыя Шатыловіча.

У 1956 годзе разам з Янкам Брылём Піліп Пестрак наведвае Беласток, гасцюе ў “Ніве”, дзе гутарыць з калектывам рэдакцыі і з кірауніцтвам ГПБГКТ. Пасля розных літаратурных узаемасувязей на старонках беларускага мінскага тыднёвіка “Літаратура і мастацтва” друкую свой артыкул “Пазія на старонках “Нівы” (25 снежня 1959 года).

Да апошніх дзён жыцця Піліп Пестрак падтрымліваў сувязі з Беласточчынай. Яго тут любілі і паважалі. Пра яго творчасць пісалі ў “Беларускім календары” Георгій Валкавыцкі, Мацей Канапацкі, Мікола Гайдук і іншыя літаратары і журналісты.

2006

Расстряляныя беларусы Беласточчыны на Бутаўскім палігоне

70 гадоў таму пачалася шырокамаштабная акцыя па ажыццяўленню рэпрэсій на Беларусі, Расіі, Украіне і ў іншых дзяржавах, якія ўваходзілі ў СССР. На працягу 1930-х--1950-х гадоў былі знішчаны мільёны ні ў чым не віноўных людзей розных нацыянальнасцей, у тым ліку сотні тысяч беларусаў.

Нядайна мне трапіў спіс расстряляных людзей на Бутаўскім палігоне пад Маскоўю ў 1937-38-х гадах. Калі я азнаёміўся з гэтым спісам, быў у шоку. Толькі за перыяд з 7 жніўня 1937 года да 19 кастрычніка 1938 года там было расстрэлена 20765 чалавек (гэты спіс цяпер кожны месяц папаўняецца). Асноўная частка расстряляных у Бутаве – жыхары Масквы і Маскоўскай вобласці. Але гэта не толькі рускія, а людзі іншых розных нацыянальнасцей, якія ў той час праражывалі недалёка ад Масквы ці ў Маскве і там працавалі. У спісе расстряляных на Бутаўскім палігоне я ўбачыў, што найбольш было расстряляна яўрэеў, беларусаў, палякаў і латышоў. Усіх іх арыштоўвала Камісія НКВД і Прокуратура СССР і абвінавачвала ў шпіянажы на карысць Польшчы, Германіі і Японіі. З некаторымі прозвішчамі беларусаў Беласточчыны і іншых рэгіёнаў Польшчы, якія былі расстряляныя на Бутаўскім палігоне, хочацца пазнаёміць чытачоў "Нівы". А раптам нехта ўпершыню даведаеца пра трагічны лёс свайго сваяка, суседа, земляка. Ці можа яшчэ жывуць людзі на Беласточчыне і на Гарадзеншчыне, якія ведалі гэтых ахвяр сталінізму, адгукнуцца і мы пра іх даведаемся яшчэ больш: што гэта былі за людзі, як яны трапілі ў Маскву ці Маскоўскую вобласць у 30-я гады XX стагоддзя, якія ў іх былі сем' і г.д. Вядома, гэты спіс далёкі не поўны. Але мы будзем шукаць беларусаў паўсюды, наколькі ў нас хопіць сіл і жыцця. Лёсы нашых суайчыннікаў павінны нас хваляваць заўсёды. Гэта наша гісторыя, гісторыя нашага народа – нялёгкая і трагічная, таму забываць яе нельга. Галоўнае, каб ніколі больш не здарылася тое, што адбылося на Бутаўскім палігоне ў Расіі і на іншых падобных месцах.

Спіс расстряляных беларусаў:

1. Антон Бурс. Нарадзіўся ў вёсцы Навасёлкі Беластоцкага павета ў 1907 годзе. З сялян. Працаваў слесарам на заводзе № 1 імя Авіяхіма Наркамбаронпрама. Жыў у Маскве на вуліцы Пятніцкая. Арыштаваны 5 лістапада 1937 года, расстряляны 4 снежня 1937 года. Рэабілітаваны 15 верасня 1989 года.
2. Сцяпан Андрушкевіч. Нарадзіўся ў мястэчку Лукава Сядлецкага раёна ў 1884 годзе. Адукацыя вышэйшая. Працаваў начальнікам раённага стралковага ціра. Жыў у Маскве на Вялікай Паштовай вуліцы. Арыштаваны 5 верасня 1937 года, расстряляны 21 кастрычніка 1937 года. Рэабілітаваны 4 верасня 1989 года.
3. Васіль Ануфрынюк. Нарадзіўся ў вёсцы Навасёлкі Бельскага павета ў 1904 годзе. З сялян, адукацыя сярэдняя, студэнт Педагагічнага інстытута імя Карла Лібкнэхта. Жыў у Маскве на вуліцы Стромынка. Арыштаваны 9 лютага 1938 года, расстряляны 8 сакавіка 1938 года. Рэабілітаваны 7 красавіка 1956 года.
4. Сцяпан Банькоўскі. Нарадзіўся ў Беластоку ў 1904 годзе. Адукацыя сярэдняя. Працаваў кансультантам Галоўнага ўпраўлення Наркамхарчпрама СССР. Жыў у Маскве на вуліцы Дамнікоўской.

Арыштаваны 17 лютага 1938 года, расстряляны 11 красавіка 1938 года. Рэабілітаваны 4 кастрычніка 1989 года.

5. Іван Безюк. Нарадзіўся ў г. Ловічэ Варшаўскай губерні ў 1902 годзе. Адукацыя вышэйшая. Працаваў начальнікам планавага аддзелу Нара-Фамінскай фабрыкі. Жыў у Маскоўскай вобласці ў горадзе Нара-Фамінск на Піянерскім завулку. Арыштаваны 9 лютага 1938 года, расстряляны 28 мая 1938 года. Рэабілітаваны 10 верасня 1957 года.

6. Віктар Бельц. Нарадзіўся ў Плоцку ў 1887 годзе. Адукацыя вышэйшая. Працаваў рэдактарам Ваенвыдавецтва. Жыў у Маскве на Стэльнінскім завулку. Арыштаваны 16 верасня 1937 года, расстряляны 4 снежня 1937 года. Рэабілітаваны 14 верасня 1989 года.

7. Адам Бяльчынскі. Нарадзіўся ў вёсцы Новікі Сувальскай губерні ў 1887 года. З рабочых. Кіраваў духавым аркестрам завода “Спецгаутамашына”. Жыў у Маскве на завулку Цесляроў. Арыштаваны 10 сакавіка 1938 года. Расстряляны 9 жніўня 1938 года. Рэабілітаваны 22 кастрычніка 1957 года.

8. Мечыслаў Бенашэўскі. Нарадзіўся ў Аўгустове ў 1901 годзе. Адукацыя вышэйшая. Працаваў начальнікам аддзела аўтазавода імя Сталіна. Жыў у Маскве на праспекце Цюфелеў. Арыштаваны 25 кастрычніка 1937 года. Расстряляны 9 снежня 1937 года. Рэабілітаваны 4 красавіка 1957 года.

9. Васіль Герман. Нарадзіўся ў вёсцы Старасельцы Беластоцкага ваявоцтва ў 1911 годзе. Працаваў гандляром піва піўнага склада МСПО. Жыў у г. Сярпухаў Маскоўскай вобласці на вуліцы Парыжскай Камуны. Арыштаваны 9 верасня 1937 года, расстряляны 2 студзеня 1938 года. Рэабілітаваны 24 лютага 1958 года.

10. Павел Герман – родны брат Васіля Германа. Нарадзіўся ў вёсцы Старасельцы Беластоцкага ваявоцтва ў 1910 годзе. Працаваў майстрам Інструментальнага завода імя Сольца. Жыў у г. Сярпухаў Маскоўскай вобласці на вуліцы Парыжскай Камуны. Арыштаваны 9 верасня 1937 года, расстряляны 2 студзеня 1938 года. Рэабілітаваны 27 лютага 1958 года.

11. Вольга Горніна. Нарадзілася ў Беластоку ў 1906 годзе. Мела вышэйшую адукацыю, працавала малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута дзяржавы і права. Жыла ў Маскве на вуліцы Горкага. Арыштавана 3 верасня 1937 года, расстрялана 21 кастрычніка 1937 года. Рэабілітавана 19 мая 1956 года.

12. Іван Дубатаў. Нарадзіўся ў вёсцы Тапільцы на Беласточыне ў 1888 годзе. Працаваў дзяжурным у пажарнай ахове. Жыў у вёсцы Орлава Кунцавіцкага раёна Маскоўскай вобласці. Арыштаваны 23 верасня 1937 года, расстряляны 21 кастрычніка 1937 года. Рэабілітаваны 19 сакавіка 1956 года.

13. Аляксей Кайданоўскі. Нарадзіўся ў Аўгустове ў 1903 годзе. Часова нідзе не працаваў. Жыў у Маскоўскай вобласці ў пасёлку Падольскага Цэмзавода, д. 34, кв. 5. Арыштаваны 31 жніўня 1937 года, расстряляны 25 снежня 1937 года. Рэабілітаваны 26 сакавіка 1959 года.

14. Антон Лаўрэнюк. Нарадзіўся ў вёсцы Копкено Бельскага павета ў 1899 годзе. Меў сярэднюю адукацыю. Працаваў намеснікам загадчыка харчовага склада Маскоўскага малочнага завода № 1. Жыў у Маскве на вуліцы Нова-Басманнай. Арыштаваны 15 сакавіка 1938 года, расстряляны 7 чэрвеня 1938 года. Рэабілітаваны 26 верасня 1956 года.

15. Васіль Лазараў. Нарадзіўся ў пасёлку пры станцыі Старасельцава Беластоцкага павета ў 1900 годзе. Працаваў бухгалтарам-рэвізорам ЦК саюза “Севморпуть”. Жыў у Маскве на Спрыдонаўскай вуліцы. Арыштаваны 7 лютага 1938 года, расстраляны 28 мая 1938 года. Рэабілітаваны 19 верасня 1957 года.

16. Ульян Сідаровіч (Сідаровіч-Тэадаровіч). Нарадзіўся ў вёсцы Горы Сакольскага павета ў 1887 годзе ў сялянскай сям'і. Працаваў пажарным вартаўніком Шаліковскага Дзяржхімзавода. Жыў у пасёлку Шалікова Мажайскага раёна Маскоўскай вобласці. Арыштаваны 25 сакавіка 1938 года, расстраляны 16 жніўня 1938 года. Рэабілітаваны 2 кастрычніка 1989 года.

Калі каму нешта вядома пра гэтых людзей, просьба адгукнуцца ці напісаць у тыднёвік “Ніва” (Беласток), а таксама дапоўніць звесткі пра гэтых людзей новымі біяграфічнымі матэрыяламі і фотаздымкамі.

2007

Браты Куклінскія – рэпрэсаваныя бежанцы з Заблудава

Кніга “Бежанства 1915 года”, якая выйшла з друку ў Беластоку ў 2000 годзе з'яўлецца сёння вельмі каштоўным беларускім дакументам не толькі Беласточчыны, але і ўсёй Беларусі. Кніга сама па сабе ўнікальная, хаця з боку гісторыкаў і літаратуразнаўцаў, яна сёння яшчэ не вельмі ацэнена і не дужа сур'ёзна прачытана, вывучана, заўважана. А кніга ўнікальная тым, што яе склалі успаміны жыхароў Беласточчыны, якія ў 1915 годзе пакінулі месца свайго жыхарства і падаліся ў бежанства ў глыб Расіі. А тады, як сцвярджае ва ўступе да кнігі Яўген Мірановіч, эвакуіравалася амаль паўтара мільёны заходнебеларускай грамадскасці ў глыб Расіі. Гэта вельмі многа. “Нават спецыялісты па дэмографічных пытаннях Беларусі XX стагоддзя не заўважаюць гэтага факта, хаця ён рапчувае паўплываў на гісторыю беларуска-польскага памежжа”, -- піша Яўген Мірановіч.

Дзякую журналістам Беласточчыны, якія паспелі запісаць успаміны тых людзей, што зведалі “смак” бежанства, альбо людзей, якія расказалі пра сваіх бацькоў і дзядоў, што пабывалі на чужбіне. Некаторым беларусам з глыбіні Расіі пасля ўдалося вярнуцца дамоў, але тысячы людзей на Бацькаўшчыну так і не вярнуліся. Хто ж калі сёння ў пачатку ХХІ стагоддзя, вандруючы па Расіі, збярэ пра іх звесткі, успаміны, фотаздымкі?.. Магчыма ўжо ніхто і ніколі. Тым не менш, хоць па крупінцы мы павінны шукаць сляды нашых людзей і ў далёкай расійскай глыбінцы, у той самай сярэдняй частцы Расіі, у Сібіры, Забайкаллі і г.д.

Пра адных беларусаў Аляксея і Міхася Куклінскіх, якія былі родам з Заблудава хочацца расказаць. Звесткі пра іх захаваў і перадаў расійскаму таварыству ахвяраў сталінскіх рэпрэсіяў “Мемарыял” іх унук Уладзімір Куклінскі, які жыве цяпер у Мінусінску (Расія).

Аляксей і Міхась Куклінскія нарадзіліся ў Заблудаве: Аляксей у 1903 годзе, Міхась – у 1910. Па дакументах, якія захоўваюцца ў архівах ФСБ Расіі, Аляксей па нацыянальнасці быў беларус-паляк, Міхась – беларус. У 1915 годзе сям'я Куклінскіх пакінула родную Беласточчыну і выехала ў пошуках “лепшай” долі ажно ў Марыінск (Расія). Выехала, вядома, не па свайму ўласнаму жаданню.

У 1918 годзе Аляксей Куклінскі прыехаў на станцыю Чарнарэчанская недалёка ад Краснайрска. Там ён пачаў працаваць у пущвой брыгадзе на чыгуначы, а з 1925 года – рамонтным рабочым на станцыі Шыра (Хакасія).

У канцы 1920-х гадоў Аляксей перасяліўся ў пасёлак Ужур (паміж Ачынскам і станцыяй Шыра), дзе працаваў на чыгуначы канторшчыкам таварнага двара. 5 траўня 1931 года да яго з'явіўся ўпраўнаважаны ОГПУ(усе абрывіятуры падаю па-расейску – С.Ч.) Барцянёў, зрабіў вобыск, забраў усе пісьмы з Бацькаўшчыны і дакументы. А праз некалькі дзён Аляксея Куклінскага адправілі ў Краснайрск і пасадзілі за краты. Цяпер архіўная следчая справа нашага земляка пад № 26832 ДТО ОГПУ Томскай чыгункі знаходзіцца ў УФСК па Краснайрскаму краю (№ 022968). Дарэчы, у ёй запісана ўжо, што Аляксей Міхайлавіч Куклінскі – беларус з Беласточчыны, а ні беларус-паляк). У гэтай справе маюцца вельмі цікавыя дакументы. Найперш, цікавасць уяўляюць пісьмы Куклінскага. Гэта скарга ў ОГПУ. Адно пісьмо наш зямляк пачынае так: “Ва ўсіх газетах пішуць пра шкодніцтва і шукаюць гэтых шкоднікаў сярод “стрэлочников”. Але я лічу, што самае галоўнае шкодніцтва – гэта палітыка ЦК УКП(б): ... а што без абуцку мы тут жывем – гэта не шкодніцтва? А што да канца пяцігодкі не толькі коней, а

сабак усіх паядзім – гэта не шкодніцтва..." і г. д. Другое пісьмо ў ЦК, яно рэзкае і абвінаваўчае: "Вы не ўрад, а капиталістычныя палачы над працоўным людам...". Вось які быў смелы спадар Куклінскі. Але яму гэтую смеласць не даравалі. Беларуса шмат разоў дапытвалі, а таксама вялі допыт сярод сведкаў. Пыталі сястру Марыю, суседзяў, знаёмых. Усе яны казалі, што Міхась шмат чытаў кніг і газет і многа ведаў, але быў маўклівы. Праўда, ніхто дрэннага слова пра Аляксея Куклінскага так і не прамовіў. Толькі начальнік станцыі Ужур Чырыкін, нарадчык Заруба і старшыня мясцкама Памазан заявілі: "Заўсёды ён маўчаў, але па погляду было бачна, што ён быў не савецкі чалавек".

20 сакавіка 1931 года транспартны суд Томскай чыгуункі ў Краснаярску асуздзіў нашага земляка на 5 гадоў. 18 траўня 1931 года транспортная калегія Вярхоўнага суда СССР разгляdzела касацыйную скаргу і пакінула прысуд у сіле. Аляксей Куклінскі ў гэты час сядзеў у Томскай турме. Яго вызвалілі толькі ў 1940 годзе. Далі пашпарт і ён паехаў на станцыю Чарнарэчанская, дзе ўладкаваўся на працу на чыгуунку.

18 жніўня 1941 года нашага земляка мабілізавалі і 1 верасня накіравалі на фронт у Карэлію на захад ад Мядзвеж'ягорску. Служыў радавым салдатам у 5 роце 2 батальёна 52 стралковага палка 37 стралковай дывізіі. Некалькі разоў нават удзельнічаў у баях.

Аднойчы Аляксей Куклінскі адпраздніў ў медыцынскую часць. Але туды ён не пайшоў, а пайшоў праста на Мядзвеж'ягорск. Па дарозе ён закапаў віントуюку ў снег. А на наступны дзень ён раскладаў вогнішча, дзе яго хутка скапіў пагранічны дазор. Яго адвялі ў Мядзвеж'ягорск, а пасля пасадзілі ў КПЗ 37-й стралковай дывізіі ў сяле Піндушы. Архіўная справа 37-й стралковай дывізіі сёння знаходзіцца на храненні ў УФСК па Краснаярскому краю, № 022849. З тых дакументаў, якія ёсць у гэтай справе, бачна, што пры вобыску ў Куклінскага знайшлі даведку аб вызвалені яго з ссылкі, і нямецкую лістоўку, якую ён знайшоў яшчэ ў пачатку верасня 1941 года. Гэтага і хапіла, каб супраць беларуса ўзбудзілі крымінальную справу, бо "захоўванне нямецкай лістоўкі з'яўлялася контрарэвалюцыйнай агітацыяй". На допыце Аляксей Куклінскі сказаў, што хацеў уцячы да сям'і ў Сібір, а пасля вайны вярнуцца на родную Беласточчыну.

Трыбунал прызнаў А.М.Куклінскага вінаватым па артыкулу 193-14 "д" і 193-22, а таксама па артыкулу 58-10, і прысудзіў яго па артыкулу 58-10 ч.2 з санкцыяй артыкула 58-2 да вышэйшай меры пакарання. 16 лістапада 1941 года нашага земляка расстралялі на с. Гіндушы (Карэлія). І толькі 11 жніўня 1995 года ён пасмяротна быў рэабілітаваны.

Малодшы брат Аляксея Куклінскага -- Міхась, пра якога я згадаў у пачатку гэтага матэрыялу, працаваў дзяжурным на станцыі Камала Краснаярскай чыгуункі. 16 снежня 1937 года яго паклікалі ў аддзяленне дарогі на станцыю Клюквенная і там доўга дапытвалі энкэвэдэшнікі, а пасля арыштавалі і прывязлі ў Канск. Сябры па працы дапамаглі ўсё ж жонцы сустрэцца з Міхасём. Падчас сустрэчы, ён зняў са сваіх плячэй паліто і сказаў: "Вазьмі, калі ласка, яно мне ўжо больш не спатрэбіцца...".

Міхася Куклінскага асуздзілі "двойкай" 2 лютага 1938 года і 20 лютага расстралялі ў Канску.

14 жніўня 1989 года прокуратурай Краснаярскага краю Расіі наш зямляк быў пасмяротна рэабілітаваны.

Вось такі трагічны лёс братоў-беларусаў Аляксея і Міхася Куклінскіх з Беласточчыны. І такіх лёсаў -- тысячы. Таму меў рацыю беларускі паэт Тодар Лебядз, які напісаў:

Ой, пралягла
Чыгунка за Байкалам
Паміж узгор'яў
Роўна, бы абрус!
Цяпер на ёй
Амаль пад кожнай шпалай
Ляжыць замучаны
Ў выгнанні беларус.
2007

KAMUNIKAT.org

Маленькая згадка пра Станіслава Грынкевіча (малодшага)

У прадмове да кнігі “Вяртанне да сваіх” (Беласток, 1999) я пісаў аб тым, што Заходняя Беларусь мела двух Станіслава Грынкевічаў. Абодва былі медыкамі і паходзілі з Сакольшчыны. Малодшы Станіслаў Грынкевіч быў пляменнікам старэйшага Грынкевіча, якога органы НКУС расстралялі ў 1945 годзе пад Магілёвам.

Вядома, старэйшы Станіслаў Грынкевіч быў яшчэ выдатным літаратарам і грамадскім дзеячам. А малодшы Грынкевіч сваё жыццё звязаў толькі з медыцынай, ён працаваў у адной з клінік Кліўленда, што ў ЗША.

Нарадзіўся доктар Грынкевіч 23 лютага 1913 года. Атрымаў вышэйшую медыцынскую адукацыю. Жывучы на эміграцыі, Станіслаў быў шчырым беларусам, веруючым каталіком. Ён прымаў актыўны ўдзел у беларускім жыцці ў ЗША, меў адкрытыя характеристики, быў добрым аратаром і заўсёды абараняў беларусаў.

Раптоўная смерць (памёр 18 красавіка 1966 года) была проста нечаканасцю для ўсіх беларусаў ЗША, Канады і Англіі. Прэзідэнт БНР Мікола Абрамчык у сваім развітанні пісаў: “Вестка аб смерці доктара Станіслава Грынкевіча мяне ашаламіла сваёй неспадзянкасцю, што не могу ўраўнаважыць сваіх думак, пішучы гэтыя слова апошняга развітання з ім”. А айцец Пётр Татарыновіч на старонках часопіса “Znic” (1966 год) казаў: “З вялікай радасцю ды трапнасцю Станіслаў Грынкевіч выклікаў у сваім асяроддзі павагу ды давер да беларускіх духоўных дзеячаў”.

Сапраўды, Станіслаў Грынкевіч (малодшы) не раз браў на сябе адказнасць за справу, за розныя сустрэчы, за арганізацыю беларускіх фэстаў...

Сёлета ў лютым Станіславу Грынкевічу споўнілася б 90 гадоў з дня нараджэння. Гэтая маленькая згадка пра яго няхай папоўніць геаграфію пошукаў пра ўсіх беларускіх Грынкевічаў. Тым больш што дзесяці пражываюць трое ягоных сыноў, некалькі ўнукаў і праўнукаў. А раптам — хтосьці з іх адгукнецца.

2003

Віленскія дапаўненні да біяграфіі Станіслава Грынкевіча (старэйшага)

У 1997 годзе не стала выдатнага сына нашай Бацькаўшчыны Лявона Луцкевіча. Самым гарачым захапленнем Лявона Антонавіча была Вільня. Ён ведаў яе дасканала, ведаў усіх шчырых беларусаў-віленчукоў, якія жылі з ім побач.

Лявон Луцкевіч браў актыўны ўдзел ва ўсіх віленскіх беларускіх мерапрыемствах, падтрымліваў сувязь з многімі беларусамі свету. Шчыра сябраваў з ім і я. Бываў у хатцы Зоські Верас, блукаў з Лявонам Антонавічам па Вільні. Ён шмат дапамагаў мне ў пошуках звестак пра Гальша Лейчыка, Ігната Дварчаніна і многіх іншых дзеячаў Заходняй Беларусі. Дапамагаў таксама ў пошуках твораў да кнігі „Вяртанне да сваіх” (Беласток 1999), куды ўвайшла літаратурная спадчына Франука Грышкевіча, Станіслава Грынкевіча і Уладыслава Казлоўшчыка. На вялікі жаль, дачакацца маёй кнігі ён не паспей. З аўтографам я даслаў зборнік „Вяртанне да сваіх” жонцы Лявона Луцкевіча — Галіне Войцік. Праз пэўны час атрымаў ад яе пісьмо — водгук на маю кнігу: „Паважаны спадар Сяргей! Дзякую Вам за ліст і асабліва за кніжку „Вяртанне да сваіх”. З некаторымі аўтарамі я была асабіста знаёмая. Франук Грышкевіч быў апошнім дырэктарам Віленскай Беларускай гімназіі, у якой я вучылася і выкладаў у нас беларускую літаратуру. Ён быў таленавіты педагог, выдатны аратар і публіцыст, вельмі сціплы і талерантны чалавек.

Станіслаў Грынкевіч паходзіў з сям'і, якая мела сувязі з сям'ёй маёй маці. Старэйшы брат Станіслава — святар Грынкевіч — быў апекуном Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі, у які ўваходзіла і Людвіка Сівіцкая (Зоська Верас), тады яшчэ вучаніца гімназіі. А малодшая сястра Юзэфа выхоўвалася ў фальварку дзеда Зоські Верас — Людвіка Садоўскага. Яна выйшла замуж за паляка Фалькоўскага і страціла ўсякія сувязі з беларусамі. Але яе сын Генрых Фалькоўскі, які жыў у Варшаве, прыязджаў некалькі разоў у Вільню, наведваў Зоську Верас і нас з Лявонам, цікавіўся беларускімі справамі. Апрача таго родная цётка маёй маці Антаніна Садоўская была выхавацелькай дзяцей Станіслава Грынкевіча, жыла з імі ў Харошчы, а пасля і ў Вільні.

У Вашым кароценъкім нарысе жыцця д-ра Грынкевіча ёсьць пару недакладнасцей: 1. У Вільні ніколі не было медыцынскага універсітэта, а толькі медыцынскі факультэт пры універсітэце С. Баторыя. 2. Д-р Грынкевіч не мог пераехаць у Вільню ў 1927 годзе, бо да 1935 (як Вы самі пішаце) працаваў у Харошчы.

Яго дом у Ерусалімцы, цяпер гэта ўжо горад Вільня, я добра помню, бо бывала там шмат разоў. Драўляны дом з мансардай, на мансардзе былі пакоі дзяцей (Вітаўта, Вольгі, Ганны і Багдана), быў сад і агарод. Цяпер гэтага дома ўжо няма.

Дома гаварылі па-польску. Дзіўна, што такі шчыры беларус як д-р Грынкевіч нават не стараўся навучыць сваіх дзяцей гаварыць на яго роднай мове. Але, відаць, галавой сям'і была яго жонка.

У кніжцы вельмі цікавая публіцыстыка д-ра Грынкевіча, ясна, але далёка не ўсе і вершы Ф. Грышкевіча і Ул. Казлоўшчыка... Гэта першае сапраўднае вяртанне да сваіх...Дзякую Вам за гэта”.

У Вільні да сённяшняга дня, дзякаваць Богу, жыве яшчэ адзін шчыры беларус Андрэй Чэмэр (памёр у 2007 годзе — С.Ч.). Ён выдаў ужо восем сваіх

кніг, апошняя з іх выйшла нядайна і называецца „Партрэты”. Яе склалі гістарычна-біяграфічныя нарысы, апавяданні, лірыка, фальклор і шмат фотаздымкаў. Андрэй Чэмэр прыслаў мне ў Слонім свае „Партрэты”. Уважліва іх прачытаўшы, я знайшоў радкі-ўспаміны і пра Станіслава Грынкевіча. Аўтар кнігі піша: „Пазнаёмліся мы з Грынкевічам у Познані, старажытным польскім горадзе, які пад доўгім нямецкім панаваннем здабыў (зрэшты — нядрэнныя) рысы нямецкага выгляду. Строга забудаваныя вуліцы і дамы, акуратныя і чыстыя агароды, паркі і скверы, чысціня і акуратнасць адразу кідаліся ў очы кожнаму, прыбыламу сюды з Усходу.

У вялізным (у цэнтры гораду) „Коллегіум Мэдыкум”, з харектарыстычным выглядам і круглым зялёнім дахам, працаваў асістэнт гэтага ж універсітета — Станіслаў Грынкевіч. Не сказаць, што ўсе, але многія працаўнікі факультета ведалі, што гэта беларус. Аднак нават у шавіністичным асяроддзі тагачаснага польскага акружэння, ніхто не меў да Грынкевіча ніякіх прычын да зачэпак ці сваркі. Ён належаў да такіх, якіх немагчыма было не любіць, альбо прынамсі шанаваць, шчыра паважаць.

І я, маючы сярод медыкаў-студэнтаў нямала добрых сяброў, непазбежна мусіў сустрэцца з Грынкевічам. Гэта адбылося ўжо на першым курсе мае навукі.

Бадай, пасля першага знаёмства я атрымаў запросіны наведаць яго дома. Паколькі ў Познані вельмі мала было беларускіх студэнтаў (П. Русецкі з-пад Міра, Васіль Івашка з Гродзеншчыны, Валя Тычына з Наваградскай гімназіі і яшчэ двое ці троє землякоў), я шчыра ўсцешыўся гэтымі запросінамі і ці не ў першую нядзельку з'явіўся, калі не мылюся — на Ежыцах (такі квартал горада), дзе жыла сямейка Станіслава.

Яго спадарожніца была сімпатычнай палячкай, калі не сказаць абаяльнай і гасцінай. Хоць у іх было ўжо двое дзяцей (хлапчукоў), пані Ядвіга заставалася прыгожай і вельмі павабнай маладзіцай. Калі ня мылюся — стаматолагам. Мы разгаварыліся, а гаспадыня цудоўна размаўляла пабеларуску, пазналіся бліжэй і зайшлі, пасля смачнага абеду, у суседні пакой. Гаспадар пахваліўся сваімі сынамі, з якіх яшчэ ніводзін не хадзіў у школу.

Яны нават співаць умеюць! — дабавіў з задавальненнем бацька. — Не верыце? — звярнуўся да мяне, заўважыўшы мой сумніўны выраз твару. — А ну, Ядвіся, заакампануй ім што-небудзь...

Зграбная, чароўная гаспадыня не стала аднеквацца і падышла да піяніна. К майму вялікаму здзіўленню, пры дасканалым акампанеменце (я гэта як музыкант, хоць дамарослы, гаварыў смела) хлопчыкі чотка і зладжана заспявалі на два галасы... „Не пагаснуць зоркі ў небе” — наш прыняты ў тыя часы нацыянальны гімн!

Выходзячы з гэтага гасцінага, стаўшага родным для мяне дому, я быў упэўнены, што гэтае сяброўства будзе для мяне вечным. І не памыліўся.

Пакуль я вучыўся, а гэта трывала чатыры „з гакам” гады, амаль кожны тыдзень наведваў стаўшых роднымі мне Грынкевічаў. У нашых ажыўленых гутарках не было сакрэтаў. Ні яны, ні тым больш я, нават маленъкага „каменъчыка” за пазухай не мелі. Абменьваліся думкамі і меркаваннямі без задумы і стрыманасці, робячы амаль заўсёды згодныя вывады. Распачатая ў першыя дні познанскіх контактатаў дружба не пахіснулася ні на сантиметр ва ўсе наступныя гады».

Віленскія дапаўненні Галіны Войцік і Андрэя Чэмера да біяграфіі Станіслава Грынкевіча раскрываюць новыя факты з жыцця гэтага таленавітага чалавека. Пошукі звестак пра яго працягваюцца.

Якаў Бранштэйн

Пра Якава Бранштэйна ў пасляваенны час нашы пісьменнікі стараліся не згадваць. Трохі напісаў пра яго Міхась Лынъкоў у 1962 годзе. Вось бадай і ўсё. Больш добра га слоўца ў адрас Якава Бранштэйна я не чытаў і не чуў. А калі пра яго і ўспаміналі, дык толькі ў сувязі з рэпрэсіямі, у хвалю якіх трапіў і гэтыя яўрэйскі пісьменнікі.

На днях пазваніў Міхасю Казлоўскуму — гісторыку беларускай літаратуры і заўзятаму бібліяфілу ў Маладзечна. “Што ты ведаеш пра Якава Бранштэйна?” — запытаўся ў сябра. “Ведаю толькі тое, — сказаў Міхась, — што Бранштэйн быў “праваю рукою” Лукаша Бэндэ. Але калі Лукаш Бэндэ быў вельмі кволым і малаадукаваным літаратарам-сталіністам, дык Якаў Бранштэйн, наадварот, добра ведаў літаратуру, пісьменнікаў, прафесійна займаўся літаратуразнаўствам і пісаў файныя даносы ў НКВД на творчую інтэлігенцыю”.

Усё гэта так. Пацвярджэннем сказанага могуць служыць ўспаміны Юркі Віцьбіча, змешчаныя ў “Беларускай мэмуарыстыцы на эміграцыі” (укладальнік Лявон Юрэвіч, Нью-Ёрк, 1999. С.138-139): “Савецкая ўлада мела на мэце зынішчыць нашу нацыянальную інтэлігенцыю. Адзін за адным зынікалі за турэмнай брамай беларускія пісьменнікі. З дапамогай катаўаньяня, падробленых дакумэнтаў, крывасъведкаў съледчыя НКВД фабрыковалі акты абвінавачваньняў. Ім шчыра дапамагалі ў гэтым пісьменнікі-камуністыя. І асабліва вылучаўся ў гэтай галіне крытык Якаў Бранштэйн. Па даручэнню НКВД ён пісаў такія “рэцэнзіі” на творчасць арыштаваных пісьменнікаў, што нават пратаколы съледстваў здаваліся больш гуманнымі ў параўнанні зь імі. За гэтую сваю подлую працу невук Бранштэйн атрымаў годнасць прафэсара. Але усё-ж няма “пад сонцам Сталінскай Канстытуцыі” ні адной устойліве кар'еры.

“Аднойчы ўначы, — расказвае адзін малады паэта, — выклікалі мяне зь Менскае турмы ў будынак НКВД на допыт. Звычайна нас перавозіла туды адна з тых страшных і пашыраных у СССР аўтамашынаў, якім народ даў красамоўнае імя “чорны воран”. Жудасная, без вакенцаў, яна і ў сярэдзіне падзялялася на рад катухоў, каб абвінавачаныя ня зносліся паміж сабой. Усё-ж пераборкі не даходзілі да столі машыны, і звычайна ў час кароткага пераезду абвінавачаныя перагаворваліся, называўшы сыпярша сваё імя. І вось толькі я назваў сваё прозвішча, як пачуў із суседняга катуха адказ:

Бранштэйн.

Не даючы веры сваім вушам, я перапытаў:

Які Бранштэйн?

Якаў Бранштэйн, крытык.

Тут я ня вытрымаў і, успомніўшы ягоныя рэцэнзіі, пачаў лаяцца, а ў адказ чуў толькі адзінае:

Дык я-ж цяпер таксама з вамі. Я — з вамі!

Не, ніколі Якаў Бранштэйн ня будзе разам з гаротнымі песьнярамі беларускага народу. Ягоныя больш-менш аб'ектыўныя артыкулы пра творчасць нашых паасобных пісьменнікаў ніколі не пераважаць сабой ягоных ганебных “рэцэнзіяў”-пашквіляў”.

Тым не менш хочацца прыгадаць пра гэтага чалавека і ўспомніць яго хаця б за тое, што ён пісаў “больш-менш аб'ектыўныя артыкулы”.

Нарадзіўся Якаў Бранштэйн у 1897 годзе ў сям'і яўрэйскага служачага ў Бельску – Падляшскім на Беласточчыне. Тут на радзіме прайшлі яго дзіцячыя

і юначыя гады, а пасля разам з бацькамі ў 1914 годзе Якаў пераехаў у Варшаву, а праз пяць гадоў — у горад Арол у Расію. З Арла дабраахвотнікам пайшоў у Чырвоную Армію і нават ваяваў на Заходнім і Туркменскім франтах. Пасля дэмабілізацыі ўладкаваўся на працу карэспандэнтам у газету “Орловская правда”, а ў 1925 годзе скончыў Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт. Пасля вучыўся ў Камуністычнай акадэміі, скончыў таксама аспірантуру пры БДУ. У 1930 годзе пачаў працаўца выкладчыкам Мінскага педагогічнага інстытута і адначасова з’яўляўся навуковым супрацоўнікам Інстытута літаратуры і мастацтва Акадэміі Навук Беларусі. Працуючы на педагогічнай ніве ён стаў членам-карэспандэнтам Акадэміі Навук Беларусі, прафесарам, яго прынялі ў Саюз пісьменнікаў Беларусі.

Якаў Бранштэйн ведаў і пісаў на ідыш, беларускай і рускай мовах. Часцей за ўсё яго артыкулы друкаваліся ў яўрэйскім часопісе “Штэрн” і ў беларускім часопісе “Полымя рэвалюцыі”. У 1930 годзе з друку выходзіць яго першая кніга літаратурна-крытычных артыкуалаў “Атака”. Пасля свет пабачылі шэраг іншых зборнікаў, сярод якіх — “Аб стане яўрэйскай літаратуры ў перыяд рэканструкцыі” (1932г.), “На замацаваных пазіцыях” (1934г.), “Літаратурная вучоба” (1935 г.), “Творчыя праblemsы ў яўрэйскай савецкай паэзіі” (1936 г.) і іншыя.

У сваёй творчасці крытык Бранштэйн, як піша Ірына Багдановіч “беспадстаўна атаясамліваў метад са светапоглядам, супрацьпастаўляў рэалізм усім іншым “антырэалістычным кірункам”. Памылкова лічыў, што уздым мастацкай літаратуры непасрэдна залежыць ад уздыму палітычнай свядомасці творцы, а значыць, ад палітычнай накіраванасці мастацкай літаратуры” (Беларускія пісьменнікі, Т.1. Мн., 1992. С.303).

Прыгрымліваючыся на той час вульгарна-сацыялагічных пазіцый у ацэнцы творчасці беларускіх пісьменнікаў Якаў Бранштэйн быў проста памешаны на барацьбе за марксізм-ленізм-сталізм у літаратуразнаўстве. Гэтая барацьба праходзіла скразнаю лініяй амаль праз усе яго літаратурно-крытычныя артыкуулы, пасля якіх многія пісьменнікі траплялі ў полымя рэпрэсій. Найбольш ад Бранштэйна даставалася сябрам “Маладняка” і “Узвышша”, а таксама Янку Маўру, Барысу Мікулічу і Сымону Баранавых.

У 1934 годзе ён піша і публікуе артыкулы, дзе ўжо ў саміх загалоўках было ўсё сказана — “Сымон Баранавых на раздарожжы”, “Пра старыя галёшы і пра наватарскія балеткі”, “Узмоцнім пільнасць на фронце мастацкай мовы”, “Партыя канкрэтна кіруе” і іншыя. З друку выходзяць яго артыкулы асобнымі кнігамі “Вынікі 15-гадовай барацьбы за марксізм-ленізм у літаратуразнаўстве”, “Проблемы ленінскага этапа ў літаратуразнаўстве”.

Вядома, у друку тады з’яўляліся і нядрэнныя артыкулы Яакава Бранштэйна пра творчасць З.Аксельрода, Я.Купалы, Я.Коласа, А.Аляксандровіча, М.Лынькова, І.Харыка і іншых пісьменнікаў. Але акрамя артыкуалаў былі і даносы на пісьменнікаў у НКВД. Аб чым і прыгадвае вышэй Юрка Віцьбіч. Тым не менш усё гэта не выратавала самога Бранштэйна. Летам 1937 года ён быў арыштаваны, а восенню гэтага ж года — расстрэляны. І толькі 27 чэрвеня 1956 года Ваенны калегія Вярхоўнага суда СССР Яакав Бранштэйн быў рэабілітованы.

Беларускія генералы з Беласточчыны

Старэйшыя жыхары Беласточчыны магчыма ведаюць ці чулі пра сваіх землякоў – генералаў Аляксандра Вашкевіча і Мікіту Казачука. Калі пра генерала-маёра Аляксандра Вашкевіча згадваецца ў Беларускай энцыклапедыі і зрэд часу ў іншых выданнях, то пра генерала Мікіту Казачука звестак амаль няма. Ды і фотаздымак яго знайсці таксама не ўдалося. Вядома толькі, што ён нарадзіўся ў 1898 годзе ў Трасцянцы Гайнайскага павета ў шматдзетнай беларускай сям'і. Сям'я Казачукоў налічвала восьмёра дзяцей. Пяцёра з іх памерла ад розных хваробаў. Але сын Мікіта застаўся жыць і нават ніколі не хварэў. Быў фізічна моцны і жывавы хлопчык, а пасля – прыгожы і дужы юнак.

Як і многіх беларусаў у 1914 годзе сям'ю Казачукоў напаткаў нялёгкі лёс развітання з Радзімай. Ехаць сям'я ў бежанства вельмі не хацела, хаця там, на чужбіне, абыцалі ім “рай”. І ўсё ж яны пакінулі родныя Трасцянцы і выехалі ажно ў Сярэднюю Азію. Жылося там цяжка. А калі Мікіту споўнілася 18 гадоў, царскія ўлады мабілізавалі яго ў Петраград. Там ён быў удзельнікам усіх рэвалюцыйна-бальшавіцкіх пераваротаў і падзеяў. Але ўдалося не загінуць, вытрымаць і зберагчы сябе.

Малады Мікіта Казачук вельмі сумаваў па Бацькаўшчыне. Ён вырашыў закончыць ваенную школу, каб пасля быць накіраваным у Мінск. А з Мінску перад Другой сусветнай вайною яму далі накіраванне на вучобу ў Москву, дзе ён атрымаў спецыяльнасць ваеннага лётчыка, а таксама інжынера.

Калі пачалася вайна, наш зямляк у 1941-1942 гадах, як лётчык, бараніў Москву ад немецкіх самалётаў. Ён добра ведаў лётную справу, інжынерную, ваенную. Поспехі і перамогі ў ваенных спраўах былі ў яго навідавоку. Пасля некалькі ўдалых перамог, яму прысвойваюць званне палкоўніка і ўключаюць у склад інспекцыйнай групы. Група пад яго камандаваннем вельмі ўдала арганізоўвала і будавала палявыя аэрадромы ў тыле Савецкай Арміі. За што наш зямляк атрымаў званне генерала і быў узнагароджаны многімі савецкімі ордэнамі і медалямі.

Пасля вайны генерал Мікіта Казачук жыў у Москве, дзе і памёр. Некалькі разоў ён наведваў родную Беласточчыну: побываў у Беластоку, Дабрынёўцы і ў Бельску, а таксама ў роднай вёсцы. Тут ён сустракаўся са сваімі сваякамі, сябрамі, якіх ведаў у маленстве, з якімі сябраваў і жыў некалі па-суседству.

Другі генерал з Беласточчыны – Аляксандр Вашкевіч – асоба больш вядомая і мужная. Нарадзіўся ён 11 ліпеня (па іншых звестках 28 жніўня) 1901 года ў Белавежы ў беларускай сялянскай сям'і. Паспей дома яшчэ навучыцца чытаць і пісаць. Бо калі хлопчыку споўнілася 13 гадоў, яго бацькі разам з восьмю малодшымі сёстрамі і братамі, пакінулі родную Белавежу і падаліся ў бежанства. Іх сям'ю дарогі прывялі ажно на Урал у горад Чэлябінск. Але там шчасця не было. Ад нялёгкага жыцця Аляксандр Вашкевіч у 1918 годзе дабрахвотна ўступіў у Чырвоную Армію і быў накіраваны ў саставе 237 Мінскага пяхотнага палка на Заходні фронт. А ў 1920 годзе нашага земляка прынялі ў падафіцэрскую школу, а пасля – у Смаленскую афіцэрскую школу, якую ён скончыў праз пяць гадоў. Пасля заканчэння школы, малады беларускі афіцэр Вацкевіч служыў камандзірам узвода, а пасля даслужыўся ажно да начальніка штаба 211 пяхотнага палка 71 дывізіі Чырвонай Арміі.

У 1938 годзе Аляксандр Вацкевіч скончыў Ваенную Акадэмію імя Фрунзе ў Москве і ў гэтай акадэміі атрымаў пасаду начальніка аддзела навучання.

Такім чынам наш зямляк з гадамі прайшоў усе ступені салдацкага лёсу. Ён добра разумеў салдат і маладых афіцэраў і сярод іх заўсёды найлепш адчуваў сябе і карыстаўся аўтарытэтам. Аднак хутка педагогічна-навуковую дзейнасць падпалкоўніка Вашкевіча спыніла Другая сусветная вайна. У студзені 1942 года яго прызначаюць камандзірам палка, а потым намеснікам камандзіра 116 пяхотнай дывізіі. І першую баявую закалку ён атрымлівае ў 1943 годзе пад Курскам. За гэта яго ўзнагароджваюць ордэнам Чырвонага Сцяга. А летам 1943 года наш зямляк вызначыўся ў пераправе праз Днепр. Пад вёскай Перавалочная недалёка ад Днепрапяцроўска яму першаму ўдалося адбіць у немцаў кавалак зямлі на заходнім беразе Дняпра. Пакуль паспелі галоўныя сілы арміі, пад камандаваннем Вашкевіча засталося ў жывых усяго 13 салдат. Так пісаў у сваёй кнізе “Генерал Аляксандр Вашкевіч, 1901-1945” польскі гісторык Ян Лемпкоўскі. Кніга пабачыла свет у серыі “БКД” выдавецтвам Міністэрства нацыянальнай абароны яшчэ Польскай Народнай Рэспублікі. А вось пра гэты факт беларуская энцыклапедыя “Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне 1941-1945” (Мн., 1990. С.118) падае інакш: “Камандзір стралковага палка падпалкоўнік Вашкевіч вызначыўся пры фарсіраванні Дняпра. У ноч на 27 верасня 1943 года ўмелая арганізація пераправы палка каля вёскі Перавалочная Кішэнъкаўскага раёна Палтаўскай вобласці; без страт у жывой сіле і тэхніцы полк замацаваўся на плацдарме і паспяхова працягваў наступленне”. Цяжка сказаць, як там і што было, але за гэты ўчынок Прэзідым Вярхоўнага Савета СССР прысвоіў Аляксандру Вашкевічу (ужо палкоўніку) званне Героя Савецкага Саюза і ўзнагародзіў яго Залатай Зоркай Героя і ордэнам Леніна.

З верасня 1944 года наш зямляк ваюе ўжо ў складзе Другой Арміі Войска Польскага. Ён камандуе пяхотнай дывізіяй і атрымлівае званне генерала брыгады. Са сваёй дывізіяй беларускі генерал ідзе на Берлін праз Варшаву, Лодзь і Познань і трапляе на фронт на Нысе Лужыцкай, а пасля ў раён Будзішына і Дрэздэна. Па версіі таго ж польскага гісторыка Яна Лемпкоўскага, цела Аляксандра Вашкевіча польскія салдаты знайшлі ў лесе 4 траўня 1945 года. Да перамогі 9 траўня генерал не дажыў усяго 5 дзён. Лекарская камісія тады падцвердзіла, што генерала Вашкевіча немцы схапілі параненым і моцна над ім здзекваліся. Прычынай гэтаму было тое, што штаб Вашкевіча адстаў ад асноўных сіл Савецкай Арміі і Войска Польскага і трапіў у акружэнне немцаў, якія пррабіваліся на дапамогу Берліну...

Беларускі генерал з Белавежы Аляксандр Вашкевіч пасмяротна быў узнагароджаны крыжком Вітуці Мілітары і ордэнам Адраджэння Польшчы. Ён пахаваны ў Варшаве ў Алеі Заслужаных. У горадзе Пружаны Брасцкай вобласці яго імем сёння названа адна з гарадскіх вуліц.

2007

Гартаючы часопіс „Баявая Ўскалось”

У кнізе Ляўона Юрэвіча „Літаратурны рух на эміграцыі” (Мінск, 2002) прачытаў я некалькі радкоў пра паэта з Беласточчыны Анатоля Сумнага (нарадзіўся ў 1912 годзе). З канца 40-х гадоў жыў у Сіднеі (Аўстралія), займаўся грамадскай працаю, быў прыхільнікам Беларускай Цэнтральнай Рады і сябрам літаратурнай сутані „Баявая Ўскалось”.

Сапраўды, сяды-тады пра Анатоля Сумнага згадваеца і на старонках часопіса „Баявая Ўскалось”. Выдаваўся некалі такі часопіс у Заходняй Германіі (1949-1950), рэдактарам быў Міхась Панькоў. А пасля часопіс выходзіў у г. Таронта (Канада), дзе рэдагаваў яго ўжо Сяргей Хмара. Выйшла ўсяго 18 нумароў.

Дык вось, вельмі сціплыя звесткі пра Анатоля Сумнага з дапамогай „Баявой Ускалосі” удалося сабраць. У 1944 годзе беластоцкі паэт знаходзіўся ў Берліне. Ён разам з Сяргеем Хмарам, Васілём Вярбінам, Васілём Вірам спрабуе аб'яднаць беларускіх паэтаў у Нямеччыне. Найперш Анатоль Сумны і яго сябры-паэты падрыхтавалі і вясною 1945 года выдалі літаратурны альманах „Ускалось”. Але англійскія самалёты знішчылі гэтае выданне разам з друкарняю. А паэты раз'ехаліся па розных краінах свету. Так Анатоль Сумны апынуўся аж у Аўстраліі. Ён шчыра сябраваў з Сяргеем Хмарам, нягледзячы на тое, што жылі яны далёка ад аднаго: Хмара — у Таронта, а Сумны — у Сіднеі.

Анатоль Сумны ўваходзіў у рэдкалегію часопіса „Баявая Ўскалось”, перапісваўся з Сяргеем Хмарам. Праўда, сваіх вершаў Сумны друкаваў мала. Мне ўдалося адшукаць толькі адзін, які быў апублікованы ў № 10 часопіса „Баявая Ўскалось” за 1970 год. Верш мае назыву „Маліцьва”, але гэта даволі кволы літаратурны твор-настальгія, твор-просьба і самотны адчай, найперш, па Радзіме. Больш удалай атрымалася першая страфа верша:

Маці съятая, заступніца шчырая,
Я Табе душу сваю адчыняю.
Граець у сэрцы цудоўная ліра,
З ёй гэту песньню я сёньня складаю...

Як склаўся лёс Анатоля Сумнага ў Аўстраліі — застаецца загадкай.

Гартаючы часопіс „Баявая Ўскалось” натрапіў я і яшчэ на аднаго малавядомага беластоцкага паэта. Гэта Станіслаў Янушка. Вось што пішацца пра яго ў вышэйзгаданым часопісе: „Беларус з Беласточчыны — Янушка. Маладым ён выпісвае беларускую каталіцкую прэсу, цікавіцца беларусізацыяй. Але кон пакіраваў іначай. Вайна, польская армія Андэрса, польскае, у тым і сямейнае, асяродзьдзе на эміграцыі зрабілі сваё. А тут яшчэ тагачаснае цкаваныне з боку «ультрапатрыётаў» адсунулі чалавека яшчэ далей. І Янушка замест стацца беларускім паэтам, стае польскім. Выйшла ўжо 2 зборнікі ягоных твораў, падобна гатуецца і трэці. Але паэт не выракаецца, што ён беларускага паходжанья, не забывае свае мовы і роднае Беласточчыны” („Баявая Ўскалось”, № 14, 1974. С. 8-9).

Станіслаў Янушка пісаў не толькі па-польску, але і на роднай мове. Яго вершы друкаваліся на старонках „Баявой Ускалосі”. Яны былі прысвечаны Канадзе, дзе жыў паэт, а таксама пісаў філософскія вершы-роздумы. Арыгінальнымі атрымліваліся ў паэта і сатырычныя вершы на розныя тэммы:

Жывёлку можна, як вядома:
Карміць і плевай, і саломай,
Бязкарна біць, сячы бічоўцам,
Вясьці, дзе хочам на вяроўцы.
Бо з быдлам хто ж размовы мае?
Найвыжай рыкаць пазвалюяць...

У беларускай прэсе ніколі пра Станіслава Янушку не згадвалася раней.
Таму звестак пра яго творчасць і жыццё дужа мала.

Адзін раз напісаў у сваім часопісе Сяргей Хмара яшчэ пра аднаго паэта з Беласточчыны — Віктара Варашыльскага. Але гэты аўтар пісаў па-польску, хоць быў беларусам. Жыў Віктар Варашыльскі ў Гродне. Шмат у яго з'явілася вершаў пра родную Беласточчыну. Урывак аднаго з іх — „Родны Беластоцкі край” быў апублікованы ў № 7 за 1962 год на старонцы „Баявой Ўскалосі”:

Мой родны Беластоцкі край,
Мур цемры і бяспраўя.
Хоць лоб вось разбівай.
А голад, як абух над чалавекам.
Мізэрныя хаты...
І ўспомніш:
Няма старонкі безнадзейней
На 20 тысяч сялян
Адзін у статыстыцы — ёсьць лекар!..

Верш, відаць, пісаўся па-польску, а гэта, найхутчэй за ўсё пераклад самога Сяргея Хмары.

З 1981 года ўжо не выходзіць часопіс „Баявая Ўскалось”. Тым не менш, на яго старонках захавалася спадчына літаратаў Беласточчыны. Нагадаю яшчэ, што вельмі часта тут друкаваў Сяргей Хмара вершы і празаічныя творы Віктара Шведа, Уладзіміра Гайдука, Сакрата Яновіча, Пятруся Макаля, Алеся Барскага і іншых аўтараў.

2003

На паштоўках – беларуская моладзь Сакольшчыны

Гарадзенскія краязнаўцы і гісторыкі падрыхтавалі і выдалі набор з 13 паштовак пад назовам -- “Горадня – другая сталіца БНР”. Гэтае выданне прымеркавана да 90-годдзя Беларускай Народнай Рэспублікі.

Дзве паштоўкі з гэтай серыі маюць непасрэднае дачыненне да гісторыі Сакольшчыны. А справа ў тым, што восеньскім вечарам 1909 года ў цеснай кватэры ксяндза Францішка Грынкевіча ў Гарадзенскім Бернардыскім касцёле быў створаны Гарадзенскі гуртак беларускай моладзі.

На адным вялікім групавым фотаздымку можна пазнаць ксяндза Францішка Грынкевіча (1884-1933), які паходзіў з вёскі Новы Двор Сакольскага павета. У свой час ён скончыў Віленскую духоўную семінарыю і Пецярбургскую духоўную акадэмію.

Ёсць на здымку і Адам Бычкоўскі (1889-1937) – першы старшыня Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі. Родам ён быў з маёнтка Талочки Сакольскага павета. У гуртку Адам выступаў з рэфэратаў, пісаў п'ескі, ставіў спектаклі, чытаў сцэны вершы. Ён быў даволі адукаваным хлопцам, скончыў у свой час юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта. Сярод беларускай моладзі Адам Бычкоўскі карыстаўся вельмі вялікай павагай і аўтарытэтам. Пэўны час наш зямляк працаваў суддзёй у Саколцы, а ў 1930-х гадах – адвакатам у Варшаве. Там ён прымаў актыўны ўдзел у арганізацыі асветнага таварыства беларусаў. Сам распрацаваў статут таварыства і стараўся яго зацвердзіць праз камісарыят ураду Варшавы, Міністэрства унутраных спраў. Ён даваў усім беларусам Заходнай Беларусі бясплатныя юрыдычныя кансультацыі і парады. Але жыццё Адама Бычкоўскага, на жаль, рана абарвалася. Гэта здарылася, як піша Аляксей Пяткевіч у сваёй кнізе “Старонкі спадчыны” (Мінск, 2006) у ягоным службовымя кабінечце, дзе ён памёр ад інфаркту.

Сярод беларусаў Сакольшчыны магчыма на гэтым калектыўным здымку ёсць Язэп Лявіцкі, Вінцук Семяновіч, Фэлька Лабенец, Антон Спявак, Станіслава і Эдзюк Кунды, Пранук Эйсмант і іншыя хлопцы і дзяўчата. На іх дзейнасці трymаўся Гарадзенскі гуртак беларускай моладзі.

Язэп Лявіцкі (1893-1916) паходзіў з Сухаволі (па іншых звестках з хутара Горны Хлеўск) Сакольскага павета. Скончыў Гарадзенскую гімназію, вучыўся ў Пецярбургской медыцынскай акадэміі. У гуртку беларускай моладзі Язэп Лявіцкі быў артыстам, мастаком дэкарацый, співаў у хоры. Друкаваўся з гродзенскім часопісем “Педагагічная справа” пад псеўданімам Юрка Снапко. Выдаваў у 1913 годзе на шапіографе літаратурны альманах “Колас беларускай нівы”. Загінуў падчас Першай сусветнай вайны.

Вінцук Семяновіч нарадзіўся ў Новым Двары. У Гарадзенскім гуртку выступаў як акцёр. Загінуў у гады Другой сусветнай вайны.

У вайну загінуў Антон Спявак, у Расіі ў 1918 годзе працаў Фэлька Лабенец. Трагічным быў лёс і многіх іншых сяброў Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі.

На другім здымку з 6 асобаў можна пазнаць у першым радзе (злева направа) Зоську Верас, Марысю Бобрык і Юзю Грынкевіч (Грынкевічанку). За імі стаяць (злева направа) Язэп Раманскі, Адольф Зянюк і нехта Янік. Актыўнасцю ў гуртку найболыш вылучаліся Адольф Зянюк і Зоська Верас.

Адольф Зянюк (1894(?) – 1938) паходзіў з Сухаволі Сакольскага павета. Вучыўся на юрыдычным факультэце Пецярбургскага ўніверсітэта, скончыў адну з ваенных вучэльняў у Кіеве. У гуртку актыўна ўдзельнічаў у спектаклях,

пісаў апавяданні. З 1925 года рэдагаваў часопіс “Студэнцкая думка” у Вільні, дзе і памёр.

Зоська Верас (1892-1991) нарадзілася на Украіне. Бацька быў родам з Гародні, а маці -- з маёнтку Крыштапарова Сакольскага павета. У 1909 годзе Зоська Верас паступіла ў прыватную жаночую гімназію Баркоўскай ў Гародні, дзе прычынілася да арганізацыі і дзейнасці Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі, які ставіў сваёй мэтай развіццё нацыянальна-патрыятычнай самасвядомасці народных мас. Зоська Верас збирала кнігі для бібліятэкі гуртка, дзеля чаго наладзіла сувязі з віленскай беларускай кнігарняй, рэдакцыяй “Нашай нівы”, суполкай “Загляне сонца і ў наша аконца”. Іграла ў спектаклях, перакладала з польскай мовы аднаактоўкі для драматычнага гуртка, удзельнічала ў падрыхтоўцы і выданні альманаха гурткоўцаў “Колас беларускай нівы”.

2008

Беларускі тэатральны кааператыв “Полымя” ТБШ у Беластоку і Язэп Драздовіч

У 1927 годзе ў Беластоку быў створаны гуртак Таварыства беларускай школы (ТБШ). Як згадвае Кастьс Сідаровіч (зборнік “Лёс аднаго пакалення”, Беласток, 1996. С.10-13), першы сход ТБШ адбыўся ў прыватным памяшканні Язэпа Грагарчука, дзе дэкларацыю аб прынадлежнасці да ТБШ падпісалі 23 чалавекі.

На першым арганізацыйным сходзе, як згадвае Кастьс Сідаровіч, быў выбраны прэзідым гуртка і сакратарыят. Старшынёю прэзідыму гуртка стаў Федарчук, сакратаром Конкалъ. Знайшлося і памяшканне для ТБШ, дзе хутка быў зроблены рамонт і паціху наладжвалася праца. Актыўна запрацавалі ў ТБШ драматычная, харавая, дэкламатарская і літаратурная секцыі. “Праз нейкі час пачалі ставіць беларускія п’есы – ва ўласным памяшканні па суботах, нядзелях і ў святы, а таксама ў Беластоку і ў цэлай акрузе. Беларускае насельніцтва выдатна падтрымала ініцыятыву Таварыства”, -- успамінае Кастьс Сідаровіч.

Калі верыць усё ж таму спадару Сідаровічу, то за сём гадоў дзейнасці ТБШ было пастаўлена 167 спектакляў і беларускіх сцэнічных твораў, у якіх удзельнічаў і хор. Драматычная секцыя налічвала 13 пастаянных актёраў-аматараў, харавы калектыв – 38 харыстаў. За сямігадовы час існавання ТБШ былі арганізаваны два з’езды Акруговай управы.

Сапраўды, дзейнасць ТБШ у Беластоку ў 1927-1935 гадах была даволі актыўнай. У 1933 годзе ў сакавіку беластоцкія тэбэшоўцы запрашаюць да сябе слыннага беларускага мастака Язэпа Драздовіча, абязцаючы яму заробак за афармлення стэндаў, плакатаў, тэатральных дэкарацый. “Учора з вечара я атрымаў запросіны паехаць у Беласток на працу. Сягодня большую палавіну дня патраціў на хадню – на агледзіны Лукішскага кірмашу – “Казюка” (Кірмаш у Вільні, прымеркаваны да дня святога Казіміра. – С.Ч.), -- піша ў сваіх “Дзённіках” Язэп Драздовіч (часопіс “Маладосць”, 1991. № 5. С.122-123).

6 сакавіка 1933 года Язэп Драздовіч прыязджае ў Беласток. “Ураджанне ад горада такое: вялікае старадаўнє сяло, не надта даўно перашоўшае ў стан багацеючага горада, у якім адразу кідаецца ў вочы розніца між старымі і новымі будынкамі. Старыя аднастольныя хаты ў перамежку з новымі мнагастольнымі камяніцамі. Па свайму месцу распалажэння Беласток нічым не розніца ад новаўзбудаваных Барапавіч – ні ракі, ні возера, ні прыгожых узгор’яў ці даліны. Найпрыгажэйшая часць Беластоку – гэта каля гатыцкага касцёлу. Ад т.зв. ратушы да брамы палацу Браніцкіх...”, -- згадвае далей у “Дзённіках” Язэп Драздовіч.

8 сакавіка Язэп Драздовіч ужо малюе шыльду на памяшканне акружной управы ТБШ. “Усё добра, ды холад, работа з рук валіцца”, -- адзін з першых дзённікаў запісаў Язэпа Драздовіча на новым месцы. Праз пару дзён мастак закончыў вітражныя шыльды для кааператыўна-выдавецкага таварыства “Сяўба”. Затым пачаў па заказу Беластоцкай акружной управы ТБШ маліваць дэкарацыі для спектакляў, якія рыхтавала драматычная секцыя Таварыства. “Вясковую вуліцу” – для прадстаўлення паводле камедыі Уладзіслава Галубка “Суд”, дэкарацыю “Пушча” і яшчэ краявід “марэнна-лясістага характеристу: наводдалі лес, узгор’е, рэчка, а па іх бярозавыя гай. На ўзбліжжу – узмёт з альшынкамі і дубамі”. Непадалёк у Супраслі ўжо ставіўся спектакль паводле п’есы Марка Крапіўніцкага “Пашыліся ў дурні” пры дэкарацыях, выкананых Язэпам Драздовічам. Гледачоў на спектаклі было

шмат. Дарэчы, як піша Язэп Драздовіч, “супрасляне аказаліся нашмат тэатральнейшымі за беластаччан, якія ідуць на спектаклі толькі дзеля танцаў”.

16 красавіка мастак з радасцю дапамагаў усталёўваць дэкарацыі ў арэндаваным на спектакль памяшканні на вуліцы Ружанскай у Беластоку. “Ставілася п’еса М.Крапіўніцкага “Пашыліся ў дурні”. Сыгралі як найлепей. Сама сцэна з маймі дэкарацыямі, -- цешыўся мастак, -- мела выгляд надта прыстойны. Ды на вялікі жаль, цаніцеляў на ўсё гэта не хапала. Публікі было шмат. Моладзь уборная, франтавая, ды эстэтычна слаба развітая”.

У 1933-35 гадах Беластоцкая акружная ўправа ТБШ пачала адчуваць фінансавыя праблемы. Адзінай крыніцай папаўнення бюджету была выручка ад спектакляў. Але аматарскія спектаклі рэдка давалі добрыя касавыя зборы. Неўзабаве Язэп Драздовіч зразумеў, што ў Таварыстве не толькі на ганаар, але нават на фарбы няма грошай: “Прыйшоў на Купецкую, 44 у ТБШ, каб закончыць абраз-дэкарацыю “Пушча”, ды на вялікі жаль прыходзіцца сядзець і нічога не рабіць – пакосту, клею і некаторых фарбаў не хапіла, а ў Таварыстве, аказалася, няма грошай на дакупку”.

Праз пэўны час ТБШ у Беластоку знайшло дваццаць пяць залатовак для Язэпа Драздовіча, за якія радасны мастак паехаў у Вільню. З таго часу сама дзейнасць ТБШ у Беластоку пачала паціху патухаць. І ў 1935 годзе пастановай гарадскога стараства Таварыства беларускай школы было забаронена, а ўсе яго дакументы канфіскавалі.

Як разгараўлася і патухала “Полымя”

Пасля ліквідацыі ў Беластоку ТБШ, мясцовая беластоцкая моладзь у 1937 годзе спрабуе заснаваць Беларускі тэатральны кааператыв “Полымя”. Як успамінае ўсё той жа Кастусь Сідаровіч, за арганізацыю кааператыва ўзяліся 12 чалавек – Ігнат Бакуновіч, Аляксандр Андрайчук, Лявон Богуш, Сяргей Крывец, Антон Кавальчук, Кацуста Сідаровіч, Базыль Лукашык, Пятро Дзямідовіч, Ганна Абуховіч, Уладзімір Маеўскі, Іван Гургэнбэнай. Хлопцы і дзяўчатаы сабраліся на маёўцы ў Юраўцах. Там яны разам падрыхтавалі статут кааператыва, абгаварылі пытанні наконт стварэння хору, драмгуртка і аркестра народных інструментуў. Сядзіба кааператыва павінна была месціцца ў Беластоку на вуліцы Надрэчнай, 9.

Але перш, чым тэатральны кааператыв “Полымя” пачаў сваю дзейнасць, яго неабходна было зарэгістраваць. Дакументы на рэгістрацыю хутка былі падрыхтаваныя. Як паведамляе часопіс “Беларускі летапіс” № 5 за 1937 год, “акружны суд у Беластоку падаў да публічнага ведама ў органы польскай кооперацыі „Spolnota pracy” № 7 з дня 1.IV.1937 году аб зарэгістраваныні 5 лютага г.г. беларускага коопэратыву пад назовам „Аб’яднаныне Працаўнікоў Беларускага Тэатру „Полымя”, Коопэратыву Працы з адказнасцю паямі”.

У Статуте кааператыва паведамлялася, што сябры ў кааператывным аб’яднанні тэатральных працаўнікоў будуць мець заробак, будуць пашыраць тэатральную культуру сярод беларускага насельніцтва, наладжваць тэатральныя мерапрыемствы, плаціць за аренду памяшкання, пропагандаваць тэатральнае мастацтва і г.д. Старшынёю Управы тэатральнага кааператыву “Полымя” была абрана Ганна Абуховіч.

Але не так ўсё проста складвалася ў тэатра “Полымя” пасля яго рэгістрацыі. Бо адной рэгістрацыі для дзейнасці гэтага творчага калектыва

было мала. Як паведамляла беластоцкая прэса, у прыватнасці, "Dziennik Białostocki" № 107 ад 19 красавіка 1937 года, старшыня Управы таварыства "Полымя" Ганна Абуховіч была пакарана штрафам 200 злотых за арганізаванае таварыства працаўнікоў беларускага тэатру "Полымя" без адпаведнага паведамлення адміністрацыйных уладаў. З гэтай прычыны беластоцкі гарадскі стараста не даў дазволу на канцэрт, які таварыства мелася наладзіць у Беластоку ў зале тэатра "Palace" 4 траўня 1937 года.

Сябры "Полымя" палічылі несправядлівым тое, што Ганну Абуховіч аштрафавалі. Яны пачалі пратэставаць супраць гэтага і даказалі ў судзе, што "Полымя" мае права на сваю дзейнасць, бо яно зарэгістраванае. І свайго дабіліся. Часопіс "Беларускі летапіс" за 1937 год (№ 6-7) надрукаваў такую зацемку: "Беластоцкі суд зволыніў ад штрафу, якім пакарана была гарадскім судом у Беластоку старшыня Беларускага тэатральнага кааператыву гр. Абуховіч".

І хоць "Полымю" было нялёгка, усё ж яго дзейнасць разгаралася на ўсю Беласточыну. Сябры тэатра ставілі п'есы, выступалі з канцэртамі, а таксама самі наладжвалі розныя вечары, сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі, артыстамі, спевакамі. Пра ўсе добрыя справы і праблемы "Полымя" паведамляў у заходнебеларускім друку сябра тэатральнага кааператыву паэт Сяргей Крывец.

Сяргей Крывец (1909-1945) у Беласток прыехаў з Мастоўшчыны ў 1933 годзе. Ён адразу далучыўся да сяброў ТБШ, а потым быў адным з арганізатораў "Полымя". І хоць ён не меў адукцыі (паступіў на першы курс Беластоцкага педінстытута толькі летам 1940 года), Сяргей Крывец мог гадзінамі распавядаць усім пра рускую, польскую, беларускую літаратуру. Як згадвае Рыгор Шырма, Сяргей Крывец ведаў літаратуру і любіў яе. Прыемна было весці з ім гутаркі на літаратурныя тэмы, чытаць жывыя, вострасатырычныя яго апавяданні. Бывала, цэлымі начамі хлопцы хадзілі па ўскраінах Беластока і ў гутарках пра Горкага і Чэхава, пра Пушкіна і Міцкевіча, пра Купалу і Коласа, пра савецкую і заходненеўрапейскую літаратуры не зауважалі, калі "ўсход разгараўся пурпурнай палоскай". Просты вясковы хлопец з адукцыяй два класы пачатковай школы меў багатую літаратурную эрудыцыю.

У тэатральным кааператыве "Полымя" Сяргей Крывец быў, мяркуючы з сённяшняга пункту гледжання, загадчыкам літаратурнай часткі тэатра. Ён рэдагаваў сцэнарыі, пісаў сам шмат для тэатра вершаў, прадмоў, выступленні, тэксты афіш, прарапандаваў тэатр у беларускай прэсе, распавядаў пра ўсе поспехі і праблемы "Полымя".

6 чэрвеня 1937 года, дзякуючы тэатру "Полымя" у Беластоку, быў наладжаны канцэрт Міхася Забэйды-Суміцкага. Вось як успрымалі беларусы Беластока канцэрт Міхася Забэйды-Суміцкага: „Трэба было бачыць на канцэрце, як публіка рэагуе на кожны паварот, на кожны пераход чароўнага голасу нашага мастака, які з першых тонаў апаноўвае душою публікі і з асаблівай лёгкасцю вядзе яе праз лабірынты далікатных перажыванняў. Іменна, трэба бачыць і адчуць, як саля замірае з журбой «Маладога дубочкі», як дрыжыць, згарает агнём юнацтва з песняй «Ці грэх цябе любіць?» У людзей старых, адарваных ад народнага грунту, у каторых усякая сувязь з нашым жыццём здаецца занікла, мы бачылі слёзы. Гэта былі слёзы шчасця і радасці. Так было на канцэрце ў Беластоку 6 чэрвеня...". Акампаніраваў у Беластоку спеваку прафесар Урштэйн з Варшавы.

Вось так апісваў Сяргей Крывец у сваім допісе канцэрт Міхася Забэйды-Суміцкага. Гэты допіс быў змешчаны ў часопісе “Беларускі летапіс”, № 6-7 за 1937 год.

Беларускі тэатральны кааператыв “Полымя” у канцы 30-х гадоў мінулага стагоддзя быў на Беласточыне даволі вядомым сваёй беларускай нацыянальнай дзейнасцю і актыўнасцю калектывам. Іншая справа, што мясцовыя ўлады пастаянна перашкаджалі яму. Напрыклад, 16 і 17 кастрычніка 1937 года ў Гарадку “палымянцы” хацелі паказаць дзве пастаноўкі -- «Пакой у наймы» і «На вёсцы», а таксама канцэрты струннага аркестра і хора. Падалі просьбу аб дазволе на выступленне, але беластоцкі павятовы стараста прыслалі адмову, матывуючы тым, што ў гэты час і ў тым жа месцы «прамышляюць» ужо іншыя арганізацыі”.

Каля двух гадоў працаваў у Беластоку гэты творчы калектыв. А ў лютым 1938 года прадстаўнікі мясцовых уладаў уварваліся ў памяшканне “Полымя” і забралі ўсю яго дакументацыю – акты, архівы, фотаздымкі, творы. Далейшая праца была часова спынена. А ў 1945 годзе беластоцкія ўлады поўнасцю забаранілі дзейнасць “Полымя”.

Тэатральныя ўзаемадносіны

Беларускія тэатральныя традыцыі і сувязі Беластока і Беларусі, закладзеныя ў ХХ стагоддзі, працягваюцца і сёння. Дарэчы, яшчэ ў 1929 годзе ў Беластоку выступаў аматарскі драматычны гурток Віленскай беларускай гімназіі, які паказаў спектакль “Апошнє спатканне” па п'есе Уладзіслава Галубка. А праз 10 гадоў у Беласток прыехаў на гастролі Беларускі драматычны тэатр-1, які паказаў беластаччанам спектаклі “Партызаны” па п'есе Кандрата Крапівы і “Падзъ Сярэбраная” па п'есе М.Пагодзіна.

У 1955-м і 1975-м гадах у Днях беларускай культуры ў Беластоку прымаеў удзел і Беларускі тэатр імя Янкі Купалы (цяпер Беларускі Нацыянальны Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы). У Беластоку беларускія артысты паказалі спектаклі “Канстанцін Заслонаў” А.Маўзона, “Пяць жаваранкі” Кандрата Крапівы, “Раскіданае гняздо” Янкі Купалы, “Зацюканы апостал” і “Трыбунал” Андрэя Макаёнка і іншыя.

З 1967 года наладжаны контакты паміж Беластоцкім драматычным тэатрам імя А.Венгеркі і Гродзенскім абласным драмтэатрам, якія актывізироваліся ў другой палове 1980-х гадах, калі кіраўніцтвы тэатраў заключылі ўзаемавыгаднае творчае пагадненне. З таго часу існуюць пастановы аблігаторычнага гастролі тэатраў, двухбаковае запрашэнне пастановачных груп і г.д. У 1987 годзе быў здзейснены першы эксперымент, калі польскія і беларускія акцёры ўдзельнічалі ў спектаклі “Выбар” па п'есе рускага драматурга Юрія Бондарава на гродзенскай і беластоцкай сцэнах.

Выступаў шмат разоў у Беластоку і Брэсцкі абласны драматычны тэатр. У 1958 годзе тэатр з Брэста ўпершыню прывёз у Беласток спектакль “Брэсцкая крэпасць” па п'есе Кастуся Губарэвіча.

У 1993 годзе абмяняліся пастановачнымі групамі Беларускі Нацыянальны Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы і Беластоцкі драмтэатр імя Венгеркі. Яны паставілі “Рэвізор” М.Гогаля і “Дом на мяжы” С.Мрожака. У 1991 годзе купалаўцы гастролявалі ў Беластоку са сваім новым рэпертуарам. Найбольш спрэчак выклікаў у беластоцкіх гледачоў спектакль “Страсці па Аўдзею” па

п'есе Уладзіміра Бутрамеева ў пастаноўцы Валерыя Раеўскага. Нехта В.Хрысцінін 21 ліпеня ў “Ніве” пісаў, што “драма пастаўлена з размахам і быць можа на высокім мастацкім узроўні, але падзеі на сцэне ствараюць вобразы недакладнай алегорыі”.

У 2000 годзе была падпісаны дамова аб узаемным супрацоўніцтве паміж Гродзенскім і Беластоцкім тэатрамі лялек. Гродзенскі тэатр паказаў у Беластоку спектаклі “Тутэйшыя” па п'есе Янкі Купалы, “Трагедыя аб Макбеце” У.Шэкспіра, “Неверагодны ілюзён” А.Жугжды. А артысты з Беластока ў 2001 годзе парадавалі гарадзенцаў пастаноўкай “Сям'я Файнацкіх” Ф.Шаляхоўскага, прымалі ўдзел у сумеснім тэатральным капусніку. Наогул, пра тэатральнае супрацоўніцтва беластоцкіх тэатраў з беларускімі, можна распавядаць доўга. І галоўнае, што яны ёсць і будуць доўга працягвацца.

2008

Драмгурткі пачыналіся са сцэнічных твораў

У сярэдзіне 1950-х гадоў Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Беластоку актыўна ўзялося за арганізацыю драматычных гурткоў. “Моладзь! Калі хочаш жыць культурна – арганізуй драматычныя гурткі”, “Моладзь! Арганізуй у сваёй вёсцы гурток БГКТ, праз што прычынішся да пашырэння культуры і роднай”, -- такія лозунгі былі ўсюду. І заклікі кіраўніцтва БГКТ тады далі пэўны плён. Паўсюль на Беласточчыне пачалі арганізоўвацца і дзейнічаць драматычныя і розныя іншыя гурткі мастацкай самадзейнасці. А Мікола Матэйчук 19 мая 1957 года ў “Ніве” апублікаваў артыкул аб tym, што беларусам у Польшчы неабходна яшчэ арганізаваць Беларускі драматычны тэатр. “Рускі тэатр існуе і працуе, арганізуецца ўкраінскі тэатр у Перамышлю. А беларускі? Пакуль няма”, -- паведамляе аўтар гэтага допісу. Далей спадар Матэйчук спыняеца на “малых формах” беларускай драматургіі. Ён піша, што не трэба абмяжоўвацца толькі аднаактоўкамі, бо беларуская драматургія мае багатыя традыцыі і сур'ёзныя драматычныя творы.

Пазней, у 1960 годзе, на Трэцім з'ездзе БГКТ таксама вялася гутарка пра беларускі тэатр. А Вера Леўчук у артыкуле “Аб тэатры” (“Ніва”, 14 ліпеня 1963 г.) выказала сваю думку аб беларускім тэатральным рэпертуары, на якім на той час трываліся тэатральныя калектывы. “Бо тое, -- пісала Вера Леўчук, -- што драмгурткі на вёсках, неяк радзяць з рэпертуарам (усё іграюць “Мікітавага лапаця” ды “Пярэстую красулю”) абсолютна не сведчаць аб базе для працы прафесійнага тэатра. Нават прапанаваны гурток ГП не зможа працеваць з такім рэпертуаром, які цяпер маем. А п'есы з БССР зноў мала падыходзяць для нашых умоў”.

Але ў тыя гады на Беласточчыне беларускі тэатр адкрыць так і не ўдалося. А шкада! Бо калі б ён быў адкрыты і працеваў да сённяшніх дзён, у ім змаглі б працеваць прафесійныя і таленавітыя рэжысёры і акцёры з Беларусі, якія даўно знаходзяцца без працы з-за таго, што не дуюць у дудку існуючай беларускай уладзе.

Але вернемся да беластоцкіх беларускіх драмгурткоў 50-гадовай дауніны. Сапраўды, як пісала Вера Леўчук, з беларускім сцэнічным рэпертуарам тады было сціпла. У сельскай мясцовасці не хапала беларускіх п'ес. Iх перапісвалі ад рукі, перадавалі з вёскі ў вёску. Таму Галоўнае Праўленне БГКТ вырашыла пашырыць рэпертуар беларускамоўных п'ес друкаваным спосабам.

У 1956 годзе асобным выданнем выдаецца “Паўлінка” Янкі Купалы. Наклад кнігі быў 2500 паасонікаў. На вокладцы кнігі выдаўцы змясцілі партрэт песьніара, а на апошній старонцы вокладкі была надрукавана рэклама тыднёвіка “Ніва” і ўмовы яе падпіскі.

“Паўлінку” адразу атрымалі многія самадзейныя тэатральныя калектывы. Артыстам спадабалася такая ідэя, таму праз два гады выдавецтвам ГП БГКТ асобнымі выданнямі былі выдадзеныя “Прымакі” Янкі Купалы, п'еса “Суд” Уладзіслава Галубка, “Пінская шляхта” В.Дуніна-Марцінкевіча. Наклад гэтых кніжак быў па 3000 асобнікаў кожная. Дарэчы, ў канцы кніжачкі “Пінская шляхта” была надрукавана нават біяграфія Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча.

У 1957 годзе Галоўным Праўленнем БГКТ у Польшчы па ініцыятыве беларускай моладзі асобным выданнем выйшла калектыўная кніжка п'ес на роднай мове “Зборнік сцэнічных твораў”. Выдавецтва падабрала ў кніжку тыя п'есы, якія не цяжка было падрыхтаваць і паставіць на любой вясковай сцэне. Сюды ўвайшлі п'есы – “Пярэстая красуля” А.Чужыніна, “Боты” М.

Крапіўніцкага, “Мікітаў лапаць” М.Кудзелькі і п’еска “Міхалка”, з польскага пераапрацавана Далецкімі. Так было сказана ва ўступным слове кніжкі. Але тут павінен быць невялікі каментар. Сапраўды, М.Крапіўніцкі – украінскі аўтар. А хто такі А.Чужынін? Па словах аўтара слоўніка беларускіх псеўданімаў Янкі Саламевіча, гэта таксама ўкраінскі аўтар. Але чаму аб гэтым не згадваецца ў зборніку сцэнічных твораў?.. І ці мог украінскі драматург мець такі рускі псеўданім – Чужынін?.. А што датычыць п’ескі Чужыніна “Пярэстая красуля”, дык яна вельмі арыгінальная, смешная і сцэнічная.

“Мікітаў лапаць” напісаў беларускі драматург Міхась Чарот (сапраўднае прозвішча Міхась Кудзелька). Упершыню яна была апублікавана і паставлена ў 1923 годзе.

П’еска “Міхалка”, якая “з польскага пераапрацавана Далецкімі”, да сённяшняга дня выклікае спрэчкі наконт свайго аўтарства. Янка Саламевіч сказаў, што п’есу напісаў Вацлаў Іваноўскі і яшчэ нехта брат з сястрой. Аб tym, што аўтарам “Міхалкі” з’яўляецца Вацлаў Іваноўскі піша і Юры Туранак: “Вялікім поспехам карысталася яго (маецца на ўвазе Вацлава Іваноўскага – С.Ч.) камедыя са шляхецкага жыцця “Міхалка”, пасля першай публікацыі 1911 года ў Пецярбургу яна вытрымала некалькі перавыданняў, апошняе выйшла ў 1957 годзе ў Беластоку” (“Мадэрная гісторыя Беларусі”, Вільня, 2006. С.190). Прыйгодаўся мне і артыкул Зянона Пазыняка “Хто такія Далецкія?”, які быў апублікаваны ў часопісе “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі” № 1 за 1975 год. Зянон Пазыняк адзначае, што сярод незаслужана забытых п’ес, якімі пачынаўся новы прафесійны беларускі тэатр XX стагоддзя, адной з першых трэба называць камедыю “Міхалка”. Прозвішча яе аўтара невядомае. На тытульным лісце першага выдання п’есы (1911, суполка “Заглянені сонца і ў наша аконца”) пазначана “З польскага на беларускі лад перарабілі Далецкія”.

Камедыя “Міхалка” у свой час карысталася вялікай папулярнасцю ў беларускіх гледачоў. Яе ставілі ва ўсіх аматарскіх гуртках і прафесійных беларускіх тэатрах, у tym ліку і на Беласточчыне. Гартаючы беларускі друк за 1911-1912 гады, трапляючы паведамленні аб дзейнасці тэатральнага аматарскага калектыву ў двары Дольцы былога Барысаўскага павета. “У спектаклях у Дольцах удзельнічала беларуская шляхецкая моладзь, -- піша Зянон Пазыняк. – Далецкія аматары вялі асветніцкую, культурную працу сярод сялян. Непасрэдным арганізаторам самадзейнасці быў тутэйшы малады шляхціч Эдвард Сушынскі. Дзякуючы яму ў шматлюдныя фэсты і святы ў Дольцах рэгулярна ставіліся беларускія спектаклі. 29 жніўня 1911 года, напрыклад, на вялікі фэст, калі сабралася шмат народу, шляхты і сялян з усёй ваколіцы, у двары ў Дольцах група тутэйшай моладзі паказала спектаклі “Міхалка” і “Модны шляхцюк” К.Каганца. “Міхалку” тут ставілі ўжо другі раз. Як паведамляе карэспандэнт, п’есу “Міхалка” перарабілі самі аматары і ўпершыню паставілі яе ў 1910 годзе. З 1911 года спектакль ідзе ўжо ў Віленскім беларускім музычна-драматычным гуртку і ў тэатры Іgnата Буйніцкага”. “Па-моему, -- піша далей Зянон Пазыняк, -- ёсьць падставы лічыць Далецкіх не перакладчыкамі, а аўтарамі п’есы “Міхалка”, якую, нароўні з “Модным шляхцюком” К.Каганца і “Паўлінкай” Янкі Купалы, трэба залічыць у актыў ранніх нацыянальных камедый маладога беларускага тэатра”.

“Зборнік сцэнічных твораў” саслужыў добрую службу. Змешчаныя ў ім п’есы ставіліся на Беласточчыне дзесяткі разоў. Іх паказвалі на многіх

аглядах аматарскіх тэатральных калектываў, якія праводзілі БГКТ супольна з павятовымі аддзеламі культуры і асветы.

Пазней Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Польшчы, эксперыментуючы, выдавала асобныя п'ескі рознымі спосабамі. Напрыклад, тыднёвік "Ніва", у 1960-х гадах спецыяльным рэпертуарным дадаткам надрукаваў лірычную камедыю ў адной дзеі Васіля Шчогалева "Бярозка" у перакладзе з украінскай мовы Міколы Татура. Як рэпертуарны дадатак да "Нівы" выйшлі з друку камедыя "Суседка" Алеся Пальчэўскага і "Мараль Наталлі Зотавай" Іды Эвалд і іншыя. Наклады іх былі, як і "Нівы", каля 5 тысяч паасобнікаў.

Пра выход гэтых і ўсіх іншых кніжачак п'ес паведамляла на сваіх старонках "Ніва". Беларусы Беласточчыны самі нават пачалі пісаць п'ескі і прыносіць на пасяджэнні літаб'яднання пры рэдакцыі "Нівы". Так 17 ліпеня 1958 года ў рэдакцыі "Нівы" была абмеркавана п'еса "Ануфры авансуе" сябра аб'яднання Сяргея Кручка. П'еса складалася з 3 актаў. А падзеі ў ёй адбываліся ў першыя гады пасля вайны. Падчас абмеркавання было адзначана, што аўтар мае здольнасці, але ў п'есе яшчэ ёсць шмат недахопаў.

У 1969 годзе БГКТ выдае новы другі па ліку "Зборнік сцэнічных твораў". Бо ранейшых выпускаў кніг п'ес было недастаткова. Таму ў новы зборнік увайшлі п'есы – "Злавацца не трэба" В.Зуба, "Цудоўная дудка" В.Вольскага, "Урок танца" У.Адаеўскага, "вываражыла" Ю.Геніюша, "Люцынка-інжынерка" С.Яновіча. А таксама для школьнай сцэны – п'есы "У ліхадзеевым палоне", "Не на tym коніку" В.Зуба, "Як я быў доктарам" М.Алтухова, "Пасля ўрокаў" Х.Мальцінскага, "Першы ўрок самастойнасці" М.Скрыпкі. П'еса "Злавацца не трэба" Валянціна Зуба працавалася больш вопытным гурткам, якія працавалі на Беласточчыне не адзін год і мелі даволі сур'ёзную практику. Усе астатнія прасцейшыя п'ескі адрасаваліся пачынаючым драмгурткам. Упершыню ў гэтым зборніку свет пабачылі п'есы беластоцкіх аўтараў – Сакрата Яновіча і Юркі Геніюша. Дарэчы, асобным выданнем у 1978 годзе выходзіла п'еска Сакрата Яновіча "Не пашанцавала". А ГП БГКТ у 1976 годзе таксама выдала "Зборнік сцэнічных твораў" Сакрата Яновіча і Юркі Геніюша. У гэтым зборніку, як пісалі аўтары ў невялікай прадмоўцы да свайго выдання, чытачы змаглі знайсці тое, што магло развесяліць людзей. Але гэта была праўда аб жыцці-быцці, аздобленая смехам. У зборніку Сакрат Яновіч выносиў на суд чытачоў тры свае п'есы – "Сто хвароб на аднаго чалавека", "Старыя" і "Сынок", а Юрка Геніюш – п'есы "Хто каго?" і "Прыгоды белага грыба".

Цяпер беларускім гурткам Беласточчыны было што ставіць. Тым больш, што зрэд часу п'есы друкаваў і "Беларускі каляндар".

Згадваецца мне і яшчэ адно файнае беластоцкае выданне, якое называецца "Ад абрааднасці да тоеснасці" (2004). У гэтае выданне ўвайшлі восем сцэнарыяў абраадавых пастановак для беларускіх дзіцячых садкоў Беласточчыны. Сцэнарыі гэтых напісалі Аліна Ваўранюк, Барbara Пякарская, Ганна Кандрацюк, Аляксандр Максімюк і Тамара Карнілюк.

2008

“Творы” Хведара Ільяшэвіча

У Маладзечне выйшлі з друку асобнаю кніжкай творы Хведара Ільяшэвіча. Вялікая заслуга ў гэтым Міхася Казлоўскага — бібліяфіла, літаратуразнаўцы і калекцыянера. Гэта Міхась парупіўся сабраць лепшыя паэтычныя творы Хведара Ільяшэвіча пад адну вокладку. У кніжку складальнік уключыў таксама і апавяданне „Танго «Нактурно»”.

Папулярны заходнебеларускі паэт 30-х гадоў Хведар Ільяшэвіч меў Божы дар. Ён скончыў Віленскую беларускую гімназію і гістарычны факультэт Віленскага універсітэта. У 26 гадоў стаў магістром філасофіі за дысертацию „Друкарня дома Мамонічаў у Вільні”. Вершы і празаічныя абрэзкі пачаў пісаць рана. Друкаваў іх у „Студэнцкай думцы”, „Беларускай ніве”, „Крыніцы”. У 1922 годзе ў Вільні выходитці яго першы паэтычны зборнік „Веснапесні”. Пасля свет пабачылі яшчэ два — „Зорным шляхам” (1932) і „Захварбаваныя вершы” (1936). Прый жыцці ў Хведара Ільяшэвіча выйшла яшчэ адна кніжачка пра жыццё і літаратурную творчасць Ядвігіна Ш. Вось і ўсё, што паспей зрабіць за свае 38 гадоў (загінуў у аўтамабільнай катастрофе ў Германіі ў 1948 годзе). Я, вядома, не лічу ягоных шматлікіх апавяданняў, крытычных артыкулаў, рэцензій і перакладаў.

Шэсцьдзесят гадоў у Беларусі не выдаваліся творы Хведара Ільяшэвіча, асабліва яго паэзія. А гэта быў здольны паэт, шчыры лірык:

Шырыня-прастор!
Добры вечар!
Я твой сын-арол,
Буйны вецер.
Шыбану да зор
Ўбесканечнасць!
Шырыня-прастор,
Добры вечар!

У кнігу „Творы” Хведара Ільяшэвіча, што выйшла ў Маладзечне, складальнік яе Міхась Казлоўскі ўключыў лепшыя вершы паэта з трох паэтычных зборнікаў, а таксама некалькі твораў другой паловы 30-х гадоў і эміграцыйных вершаў. Эміграцыйны цыкл — вельмі сумны, у ім адчуваецца туга, якую перадаў паэт вершамі аб прыродзе, аб раскіданай маладосці, аб сябрах і сваяках:

Усё часьцей я цябе ўспамінаю,
мой родны, мой мілы браце.
Ці і мне не пара ў вырай,
ў краі светлыя выбірацца.
Як жывы, устаеш ты часта —
і ў дажджлівай асеньняй вуліцы
Каплялюша крыло намоклае
і ўсмешка нейкая сумная.
Мне цяпер яна так зразумелая,
я і сам усьміхаюся гэтак.
Можа мы былі нешчасльвыя,
Што сталіся інтэлігентамі.
Усё часьцей я цябе ўспамінаю,

мой родны, мой любы браце.
Ці ня знак гэта мне, што болей
Я з табой не змагу спаткаца.

Адначасова ў эміграцыйных вершах ёсьць іскрынкі надзеі на светлую будучыню, надзея, што ў Беларусі „зацвіце заўтра новая маладосць”. Дарэчы, роднай Беларусі Хведар Ільяшэвіч прысвяціў шмат сваіх паэтычных радкоў. У адным паэт не баіцца за сваю Радзіму, бо „яна, працоўная, прачнулася”, у другім — „зноў, Беларусь, у тваіх безъбярэжжах восень элегію ціха складае”, у трэцім — „з-над палёў, дзе дым сыцелюць Беласток і Супрасль, аж да слуцкіх пшаніцаў калосьсе шуміць”, у чацвёртым — „жніўнёвая ўжо Беларусь адцвіла у кустох счырванелых”, а ў пятым ужо — „доля твая — недацьветы, Беларусь дарагая мая!”

У гады вайны Хведар Ільяшэвіч узначальваў Беларускае аб'яднанне ў Беластоку, супрацоўнічаў з газетай „Новая дарога”. Але пісаў ён значна менш, чым у 20-30-я гады. У „Новай дарозе” з'яўляліся сяды-тады яго артыкулы пра М. Забэйду-Суміцкага, Ф. Аляхновіча, Ул. Жылку і іншых беларусіх дзеячаў культуры. Але і пад імі ён не ставіў свайго прозвішча, а падпісваў крыптанімам М. Д. У 1944 годзе Хведар Ільяшэвіч назаўсёды развітаўся са сваёй Радзімай, пераехаўшы жыць у Заходнюю Германію, дзе праз чатыры гады яго не стала.

Выход у Маладзечне маленькой кніжачкі „Твораў” Хведара Ільяшэвіча — гэта даніна яго светлай памяці.

2000

“Галасы разбуджаных птушак” Беласточчыны

Новая кніга гісторыка-біяграфічных нарыйсаў, роздумаў і літаратурных партрэтаў майго сябра з Маладзечна гісторыка літаратуры, краязнаўца і выдаўца Міхася Казлоўскага мае назоў “Галасы разбуджаных птушак”. У ёй 330 старонак і 76 фотаздымкаў, многія з якіх друкуюцца ўпершыню.

“Галасы разбуджаных птушак” — плён працы Міхася Казлоўскага за апошнія пяць гадоў. Як сказана ў анатацыі кнігі, у ёй аўтар распавядае пра навучальныя ўстановы Маладзечна, Радашковіч, Вілейкі, расказвае пра лёсы слáуных, але забытых дзеячаў былой Заходняй Беларусі, змяшчаеца іх ліставанне, даецца разгорнуты малюнак змагання за нацыянальныя права беларускага народа.

І гэта сапраўды так. Аўтар вельмі цікава, далікатна, шчыра, на падставе новых знаходак, знаёміць тых, хто цікавіцца гісторыяй і каго хвалюе лёс нашай Бацькаўшчыны і яе знакамітых людзей з жыццём і творчасцю Аляксандра Уласава, Янкі Быліны, Адама Більдзюкевіча, Браніслава Туронка, Івана Козела, Адольфа Клімовіча, Вольгі Таполі, Рамана Семашкевіча, Генадзя Каханоўскага, Пётры Мірановіча і многіх іншых невядомых і малавядомых людзей нашай зямлі..

Апісваючы лёсы знакамітых беларусаў Заходняй Беларусі, аўтар не мог абыйсці і тых, хто нарадзіўся ці звязаў свой лёс з Беласточчынай. “Настаўнік” — так назваў адзін з артыкулаў кнігі Міхась Казлоўскі. І прысвечаны ён памяці Віктара Піліпавіча Казлоўскага, які быў для аўтара кнігі дзядзькам Віцем ці праста Піліпавічам. Але гэта быў надзвычайна разумны, адукаваны і чулы чалавек. У свой час ён скончыў Маладзечанскую гімназію імя Тамаша Зана, вучыўся ў Віленскай беларускай семінарыі. Яго настаўнікамі былі Франук Грышкевіч і Станіслаў Грынкевіч (абодва нарадзіліся на Беласточчыне). У канцы 1944 года Віктара Казлоўскага арыштавалі органы НКВД. І сядзеў ён у Мінску на Валадарцы не абы з кім, а са сваімі настаўнікамі Франуком Грышкевічам і Станіславам Грынкевічам. Вось як апісвае пра гэта Міхась Казлоўскі: “Аднойчы, як вялі на чарговы допыт, Франук Грышкевіч выскачыў у лесвічную пралётку. Так закончылася жыццё гэтага славутага паэта, вучонага, настаўніка. А было яму крыху больш за сорак. Перад адступленнем немцаў сябры параілі яму паехаць за мяжу. Адмовіўся. “Перад сваім народам я ні ў чым не вінаваты”, — быў адказ. Памыляўся. Віна яго была ў тым, што празмерна любіў Беларусь і свой народ, а такое не даравалі. Вельмі мужна вёў сябе ў турме Станіславу Грынкевічу, адзін з лідэраў Беларускай хрысціянской дэмакратыі, аўтар шматлікіх літаратуразнаўчых, філасофскіх і медыцынскіх кніг, доктар — псіхіятар, які ў час вайны працаваў у Віленскай беларускай настаўніцкай семінарыі. Яго дапытваў сам міністр Дзяржбяспекі БССР Цанава. Кожны раз, вяртаючыся ў камеру, Грынкевіч гаварыў Віктару Казлоўскаму: “Мне, як спецыялісту, было б вельмі цікава назіраць, як паводзіць сябе чалавек у экстрымальных сітуацыях, каб не было так страшна”. Рэч у тым, што ў час допытаў яму выдзіралі жмутамі бараду, якая паспела адрасці ў турме, ставілі на доўгія гадзіны па стойцы “Зважай!”, садзілі на ножку табурэткі, змяшчалі ў карцэр, білі, тапталі, адным словам, здзекваліся, як маглі. А недзе ў пачатку 1945 года выклікалі на чарговы допыт, і назад у камеру ён ужо не вярнуўся”.

У кнізе Міхася Казлоўскага змешчаны таксама некаторыя запісы семінарыста Віктара Казлоўскага. У запісах ад 28 лістапада 1942 года чытаю:

“Сёньня вельмі важная зьява ў нашым школьнім жыцці, а гэта ні больш ні

меныш, як зьмена дырэктара. Нашага мілага, найлепшага із беларусаў Грышкевіча ад нас забіраюць, а даюць нам нейкага, на жыда падобнага, із гутаркай непрыемнай Карнюка. Калі апошня словы гаварыў да нас Франук Грышкевіч як дырэктар, дык нейкі смутак агарнуў душу і цяжка зрабілася на сэрцы. Вось красамоўца дык красамоўца! Так шкода, ох, як шкода аддаваць такія каштоўнасці, такі ідэал, але што зробіш, бо людзі ёсьць злыя і зараз вырвуць з рук тое, што саладзіла жыцьцё іншым”.

Дарэчы, Франук Грышкевіч быў не толькі дырэктарам, але і выкладчыкам беларускай літаратуры ў семінарыі. А яму на змену на пасаду дырэктара прыйшоў Антон Карнюк.

Ці не ўпершыню ў сваёй кнізе Міхась Казлоўскі ў артыкуле “Недаспяваная песня” згадаў пра Міколу Ільяшэвіча — роднага брата паэта Хведара Ільяшэвіча. Мікола Ільяшэвіч — скончыў Пражскі юніверсітэт, працаваў выкладчыкам у Віленскай беларускай гімназіі, выдаў кнігу “Кароткі нарыс псіхалогіі”, падрыхтаваў і хацеў выдаць асобнаю кнігу сваю грунтоўную працу “Беларусь як антрапагеаграфічная адзінка” (застаецца пакуль невядомай).

Мікола Ільяшэвіч у 1933 годзе сустрэў прыгожую і разумную дзяўчыну Ніну Александровічну з Тапалян, што каля Міхалова з Беласточчыны, якая тады вучылася ў рускай гімназіі. Яны хацелі ўзяць шлюб, але здарылася бяды: 2 верасня 1934 года ва ўзросце 31 года Міколы не стала. На паховінах брата Хведар Ільяшэвіч знаёміца з гэтай дзяўчынай і праз пэўны час яны пажаніліся. Як сцвярджае Алена Глагоўская, у іх было двое дзяцей — Марыя і Юрка. Цяпер дачка жыве ў Шчэціне і працуе неўролагам. Магчыма ў яе захоўваецца архіў бацькі і дзядзькі Міколы.

Нашчадкамі слаўных крывічоў назваў у сваёй кнізе Міхась Казлоўскі слыннага сына зямлі беларускай Адольфа Клімовіча (1900-1970). Адольф Клімовіч — выдатны беларускі інжынер, журналіст, рэдактар, выдавец, лідэр Беларускай хрысціянскай дэмакратыі. Перад пачаткам Другой сусветнай вайны жыў у мястэчку Харошчы на Беласточчыне. А сюды з сям'ёй ён завітаў таму, што святаром тут служыў а. Віктар Шутовіч, родны дзядзька ягонай жонкі. У канцы 1939 годзе пераехаў у Вільню, дзе аднаўляў беларускае грамадскае і культурнае жыццё, разам з Адамам Станкевічам быў на прыёме ў презідэнта Літвы Смятоны.

14 жніўня 1952 Адольф Клімовіч быў арыштаваны савецкімі спецслужбамі і прыгавораны да расстрэлу. Але смерць Сталіна яго выратавала і расстрэл замянілі 25 гадамі. 20 верасня 1957 года з Інты ён вярнуўся на Беларусь. Спачатку жыў у Барысаве, пасля ў Вільні. Шмат рабіў дзеля беларускай справы, як сказала Ларыса Геніюш: “А ён да апошняга дня думаў пра свой народ, нешта ўсё хацеў зрабіць для культуры і нешта рабіў”.

Прачытаўшы кнігу Міхася Казлоўскага адкрыў для сябе яшчэ адно імя — Тодара Куніцкага. Аўтар з вялікім замілаваннем піша пра тое, як ён шукаў звесткі разам з Ленай Глагоўскай і, наогул, які гэта быў шчыры і здольны чалавек, юрист, медык, гісторык, адзін з арганізатораў Беларускага студэнцкага саюза пры Віленскім юніверсітэце ў 1921 годзе. Памёр Тодар Куніцкі ў 1985 годзе ў Гданьску, дзе і пахаваны...

Разважаць над кнігай Міхася Казлоўскага можна доўга. Ды і ён мае рацыю, калі адзін з раздзелаў кнігі назваў “Забытае рэха вяртаю”. Аўтар стварыў цэлую энцыклапедыю забытых беларускіх імёнаў, пра якіх мы павінны ведаць і шанаваць іх. Тому рэха, дзякуючы аўтару, днесла да нас

дзесяткі новых імёнаў нашых суайчыннікаў, якія шчыра і самаадданана служылі

Беларусі і яе людзям. Пра кожнага героя кнігі Міхася Казлоўскага можна пісаць асобныя манаграфіі, выдаваць іх творы, ставіць ім помнікі. Але верыцца, што іх галасы бясследна не знікнуть з рэхам у нашай гісторыі. Тыя беларусы, пра якіх напісаў Міхась Казлоўскі, як птушкі, баранілі сваё гняздо. Яны — гонар нашай Айчыны! І добра, што знайшоўся даследчык, які пра іх сабраў звесткі і выдаў такую каштоўную кнігу.

2006

KAMUNIKAT.org

Краса і сіла беларускай паэзіі

Такой унікальной кнігі ў гісторыі беларускай літаратуры яшчэ не было. Унікальнасць яе заключаецца ў тым, што пад адну вокладку трапілі самыя лепшыя вершы беларускіх паэтаў ХХ стагоддзя. Я маю на ўвазе антalogію беларускай паэзіі ХХ стагоддзя „Краса і сіла”, якая выйшла з друку ў Мінску. Яе складальнікам і аўтарам слоў пра кожнага паэта з'яўляецца Міхась Скобла.

У антalogіі друкуюцца 358 паэтаў розных узростаў, пачынаючы ад Старога Уласа і заканчваючы дваццацігадовай Вольгай Гапеевай. Прыйтым, складальнік выбраў самыя моцныя вершы ва ўсіх мастацкіх адносінах. Дарэчы, многіх паэтаў і, нават, членоў Саюза беларускіх пісьменнікаў, вершы ў антalogію не ўвайшлі, бо па словах Міхася Скоблы, яны для антalogіі слабыя. Не трапілі ў кнігу вершы П. Шукайлы, Я. Бобрыка, З. Бандарынай, А. Мілюця, П. Граніта, В. Аколавай, М. Шабовіча і многіх іншых вядомых і малавядомых паэтаў.

„Сваю антalogію я склаў на свой густ, са сваім адчуваннем красы і сілы”, — гаворыць ва ўступным слове Міхась Скобла. Сапраўды, у гісторыі Беларусі — гэта першая грунтоўная аўтарская антalogія беларускай паэзіі. Менавіта — аўтарская. І, вядома, не ўсім яна будзе даспадобы, асабліва пакрыўдзяцца тыя, чые вершы сюды не трапілі. Але крыўда ваць не трэба, бо Міхась Скобла ведае толк у паэзіі, і ў літаратуры ў цэлым: калі вершы не трапілі ў антalogію — значыць, яны кволыя. Моцныя, арыгінальныя і вартыя ўвагі чытачоў паэтычныя радкі Міхася Скоблы не праміне, як бы ён асабіста да таго ці іншага аўтара не адносіўся і не адносіцца.

Антalogія „Краса і сіла” вялікая не толькі паэзіяй, але і сваімі выдавецкімі маштабамі: у кнізе 880 старонак, а памер яе — 17x27 см. „Складаючы антalogію, я зразумеў, што беларусы — нацыя паэтаў”, — гаворыць Міхась Скобла. Таму, акрамя тых беларускіх паэтаў, якія жывуць на Бацькаўшчыне, у антalogіі прадстаўлены і нашы паэты з іншых краін свету. І, вядома ж, з Польшчы, найперш з Беласточчыны. Цікава, якія вершы Міхась Скобла адобраў для антalogіі і якіх паэтаў уключыў? І што складальнік пра кожнага напісаў?

Адзін са старэйшых беластоцкіх паэтаў М. Арол (Сцяпан Пятэльскі) прадстаўлены ў антalogіі вершам „Арфа”, які ён напісаў у 1913 годзе. З уступнага слоўца пра М. Арла я даведаўся цікавы факт: „Разам з вершамі дасылаў (М. Арол — С.Ч.) у газету жывыя замалёўкі тагачаснага школьнага жыцця ў Заходній Беларусі. Напрыклад: «Прачытаў дзецям беларускую казку, верш і кажу: „Будзе на сягоння ўжо”. — „Не, яшчэ пачытайце, яшчэ, яшчэ...”. Чытаю яшчэ, і мусіць, каб чытаў усю ноч, то не перасталі б слухаць. А возьмеш чытаць па-расейску — не тое: хлопцы — адзін спіць, другі штоўхае таварыша ў бок, трэці смяеца...».

У антalogію ўвайшоў верш „Пяльгрым” Францішка (Франука) Грышкевіча, які быў родам з мястэчка Сухаволя.

Вершам „Яднанне з прыродай” выступае ў антalogіі Віктар Швед. Пра яго складальнік піша: „Памятаю, як у рэдакцыі „ЛіMa”, прыехаўшы з Беластока ў Мінск на сваё 75-годдзе, В. Швед захоплены расказваў у колькіх школах, гімназіях і ліцэях на Беласточчыне ён выступіў у свой юбілейны год. Мінчукі ажно зайдросцілі — і творчаму доўгажыярству, і колькасці беларускіх навучальных установ у суседній Польшчы”.

Надрукаваны ў антalogіі і арыгінальны верш Дзмітры Шатыловіча „Сабор святой Сафii”. Аўтар жыве ў Варшаве, а нарадзіўся ў Чаромсе Гайнаўскага павета.

Хоць і пакінуў беларускую паэзію на карысць польскаму жывапісу Яша Бурш, тым не менш чатыры яго вершы ўвайшлі ў антalogію беларускай паэзіі XX стагоддзя.

Столькі вершаў па колькасці апублікована і Алеся Барскага. Добрая вершы, светлыя і шчырыя:

Трывогу нашу я ў сэрцы:
Зрабіў для Айчыны так мала
І ёння гатоў памерці,
Каб толькі яна існавала.

Пятрусь Макаль (1932-1996) жыў у Мінску, але родам быў з вёскі Крушыняны Беластоцкага ваяводства. Ён пісаў добрая і моцныя вершы. Гэта можна заўважыць і па той падборцы, што ўвайшла ў антalogію. Мае рацыю Міхась Скобла, напісашы ва ўступным да Макалёвых вершаў слове: „А радок яго быў часам проста непаўторна інструментаваны і нешматслоўны, як рэха: «— Вы адкуль? — Мы — ад куль. Мы — з вайны. Мы — званы. Мы — дамы. Мы — дымы. Каміны. Камяні».

Сціпла прадстаўлены ў антalogіі Юрка Геніуш — адным вершам „Афрыка”. Што не скажаш, напрыклад, пра Яна Чыквіна, аднаго з самых таленавітых паэтаў Беласточчыны. З тых вершаў, якія ўвайшлі ў кнігу „Краса і сіла”, адзін адразу запомніўся:

Хацеў зрабіць крэсла —
Элегантны прадмет
Для вольнага чалавека.
Але выйшла шыбеніца.

„Першую сур'ёзную спробу прачытаць паэзію Н. Артымовіч зрабіў А. Разанаў, калі яна ўжо была аўтаркай чатырох зборнікаў, выдадзеных у Беластоку і Менску. У 1994 годзе выйшла кніга «Дзверы: тэкст і кантэкст» — вершы Надзеі Артымовіч з герменеўтычнымі каментарыямі Разанава...», — так напісаў пра бельскую паэтку Міхась Скобла, прадставіўшы ў антalogіі пяць ейных вершаў.

„Смерць валошкі” — такую назvu мае вершаваны твор Міхася Шаховіча. Ён увайшоў у антalogію і апублікованы на ст. 665 з невялічкаю прадмоўкаю пра паэта.

Беларуская літаратурная ніва Беласточчыны прадстаўлена яшчэ Зояй Сачко, Юркам Баенам і Мірай Лукшай. Іх вершаваныя радкі вартыя антагічнай публікацыі.

2003

Арсень Лабовіч

Дзесьці ў 70-х гадах мінулага стагоддзя, калі быў яшчэ школьнікам, трапіла аднойчы мне ў рукі невялікая кніжачка, вокладка якой была напалову чырвонай, напалову белай. На вокладцы стаяла прозвішча — А.Лабовіч. Называлася кніжачка “Тэатр змагання”. Думалася, што яна будзе пра вайну, бо тады ваенная тэматыка была самаю папуляранаю і сярод дарослых чытачоў і гледачоў, і сярод падлеткаў і моладзі.

Прачытаўшы некалькі старонак кнігі, зауважыў, што яна зусім не пра вайну, а пра Заходнюю Беларусь, пра тыя мясціны, дзе нарадзіўся і жыў. А яшчэ, аўтар хораша апісваў дзейнасць заходнебеларускага аматарскага тэатра, гурткоў мастацкай самадзейнасці. Ды і назвы спектакляў былі нам усім вясковым хлопчыкам і дзяўчынкам вядомыя, бо ў вёсцы іх ставілі мясцовыя артысты, а таксама прывозілі прафесійныя артысты са Слоніма, Гродна і Мінска. Гэта найперш пастаноўкі па п'есах “Збянятэжаны Саўка” Л.Родзевіча, “Модны шляхцюк” К.Каганца, “Пінская шляхта” В.Дуніна-Марцінкевіча, “Прымакі” і “Паўлінка” Я.Купалы і іншыя. Арсень Лабовіч таксама пісаў і пра тэатральнае самадзейнае жыццё сваёй роднай Беласточчыны, дзе ён 28 верасня 1923 года нарадзіўся ў вёсцы Студзянкі Падляскага ваяводства. З яго кнігі можна даведацца цікавыя факты, напрыклад, што ў 1937 годзе ў Беластоку было арганізавана Таварыства працаўнікоў беларускага тэатра “Полымя”. Каля двух гадоў працаваў гэты творчы калектыв. А ў лютым 1938 года прадстаўнікі мясцовых улад уварваліся ў яго памяшканне і забралі ўсю дакументацыю — акты, архівы...

Аўтар “Тэатра змагання” апісвае і актыўную дзейнасць студэнтаў з мястэчка Гарадок. У 1933 годзе яны прачыталі болей 20 лекцый аб беларускім тэатры, літаратуры, гісторыі, геаграфіі. Кожная лекцыя суправаджалася дэкламацыямі ці спектаклем. “Так, у Гарадку 8 студзеня 1933 года студэнтка М.Мілючанка прачытала лекцыю “Беларускі тэатр і яго грамадскае значэнне”. Гэта мела не толькі пазнавальнае, але і выхаваўчае значэнне”, — піша даследчык.

У 1971 годзе Арсень Лабовіч выдае яшчэ адну сур'ёзную працу “П'есы А.М.Астроўскага на беларускай сцэне”. Аўтар яе сцвярджвае, што творчасць рускага драматурга Астроўскага зрабіла значны ўплыў на развіццё тэатральнага мастацтва Беларусі. Пачынаючы з XIX стагоддзя, п'есы Астроўскага былі вельмі папулярнымі ў нашых беларускіх тэатрах. Іх шырока ставілі мясцовыя і паказвалі гастрольныя тэатральныя калектывы. Так, напрыклад, у 1874 годзе ў Гродне былі паставлены ажно дзесяць яго п'ес...

Акрамя даследавання тэатральнага жыцця Заходняй Беларусі і творчасці Астроўскага на беларускай сцэне, Арсень Лабовіч шмат напісаў і апублікаваў матэрыялаў аб праблемах сцэнічнага ўласаблення драматургіі Максіма Горкага ў тэатрах Беларусі, пра польска-беларускія тэатральныя ўзаемаадносіны і на розныя іншыя тэмы, звязаныя з нашым нацыянальным тэатральным мастацтвам. 28 верасня 2003 года Арсеню Аляксандравічу Лабовічу спаўніецца 80 гадоў з дня нараджэння. Але яму ніколі столькі не дасі, ён заўсёды быў і застаецца маладым, апантана-улюбёным у беларускі тэатр. Можа гэта любоў да ўсяго цудоўнага і зберагла яго, і беражэ надалей.

А шлях да тэатральнага мастацтва ў беластоцкага хлопца быў прости. У 1949 годзе ён скончыў Беларускі тэатральны інстытут, пасля заканчэння якога працаваў у культасветустанавах Гродна, Стоўбцаў, Навагрудка. З 1959 года — у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнографіі і фальклору АН Беларусі,

абараніў кандыдацкую дысертацыю. Пасля працаўаў загадчыкам рэдакцыі мастацтва і архітэктуры выдавецтва БелСЭ, быў загадчыкам кафедры рэжысурсы і майстэрства акцёра Мінскага інстытута культуры.

З 1991 года да сённяшніх дзён Арсен Аляксандравіч працуе ў Дзяржаўным музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі. Дарэчы, музей гэты толькі ў мінульм 2002 годзе адкрыў сваю першую экспазіцыю, якая называецца “Вытокі тэатральнай і музычнай культуры на беларускіх землях”. Акрамя гэтай у музеі дзеянічаюць для наведвалнікаў яшчэ тры выстаўкі: “Вобразы памяці” (да 60-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашистскіх захопнікаў) і мемарыяльныя экспазіцыі, прысвечаныя творчасці нашых выдатных майстроў тэатральнай сцэны: Л.Александроўскай, С.Станюты, М.Яроменкі і яго сям'і.

Напярэдадні юбілею, я задаў некалькі пытанняў Арсену Лабовічу, на якія ён пагадзіўся адказаць.

-- Арсен Аляксандравіч, як гэта вы, беластоцкі юнак з глыбінкі, надумаліся стаць тэатральным крытывкам?

-- Тэатразнаўцам я стаў найперш таму, што адчуў у сабе патрэбу выказаць думкі, пачуцці аб тэатры, да якога мяне прыцягвала патрэба душы, патрэба, так бы мовіць, натуры. А калі канкрэтна казаць, дык першыя крокі ў гэтым кірунку я зрабіў, калі быў студэнтам і па заданні выкладчыка гісторыі тэатра Уладзіміра Іванавіча Няфёда пісаў тэматычныя рефераты. Затым, калі працаўаў акцёрам у Гродзенскім тэатры, абласным Доме народнай творчасці, выкладчыкам Гродзенскага культасветвучылішча, пісаў розныя рэцэнзіі на спектаклі. Адначасова адчуў, што такім акцёрам, як разумеў з тэатразнаўчага пункту гледжання, я быць не змагу, таму і перакліфіковаўся ў тэатразнаўцу.

-- Чым вы займаецесь цяпер?

-- У сучасны момант асноўны мой занятак — гэта стварэнне навуковых канцэпцый, творчых распрацовак для раскрыцця дзеяніасці майстроў беларускай сцэны і музычнага мастацтва ў экспазіцыях музея, дзе я працую, адлюстравання іх дзеяніасці на радыё, тэлебачанні і радыё.

--Што вы скажаце пра сучасны стан тэатральнага мастацтва Беларусі? Што вас радуе і турбуе?

-- Пра стан беларускага сучаснага тэатральнага мастацтва гаварыць цяжка, даруйце за каламбур, таму, што яно ў цяжкім стане. Традыцыйная, рэалістычная драматургія нібы адыйшла ў мінулае, а новая не з'явілася. Асобныя творы як бы з'яўляюцца, але яны другасныя, у іх нехапае арыгінальнасці і навізны, не кожучы ўжо пра нацыянальны каларыт і сутнасць. Галоўны напрамак разлічаны на эпапаж публікі, а не на пранікненне ў сэнс, псіхалогію сучаснага чалавека з яго турботамі, канфліктамі і роздумамі.

Турбуе страта народных каранёў у мастацтве, не столькі ў літаральным сэнсе, колькі ў іх трансформацыі на сучаснасць, на пераасэнсаванне мастацкіх каштоўнасцей. Радуе? З'яўленне і развіццё інтэлектуальнага патэнцыялу сярод моладзі ў розных галінах грамадскага жыцця, прадчуванне надзеі.

-- Ці падтрымліваеце сувязі са сваёй маленъкай радзімай — Беласточчынай?

-- Родная вёска Студзянкі ніколі не забываеца. Я там, хоць і не так часта, але бываю. Там жывуць мой пляменнік Аляксандр Лабовіч — сын брата Сяргея, Арсен Гаўрылёк — сын сястры Любі, а таксама яго родная

сястра Ірына Шутко. У Беластоку ж жыве пляменніца Марыя, па мужу Харытон. А ў Варшаве пражывае яшчэ адзін пляменнік — Яўген Лабовіч (палкоўнік у адстаўцы, аўтаінжынер) і шмат іншых бліzkіх і далёkіх сваякоў.

На развітанне Арсенъ Аляксандравіч Лабовіч, карыстаючыся нагодаю, запрасіў усіх наведаць музей, дзе ён працуе.

2003

Генеалагічнае дрэва Прытыцкіх

Роднай сястры беларускага дзеяча рэвалюцыйнага руху ў Заходній Беларусі Сяргея Прытыцкага — Іраідзе Царук (Прытыцкай) сёлета споўнілася 80 гадоў з дня нараджэння. Іраіда Царук — доктар гістарычных навук, прафесар, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі, аўтар некалькіх кніг па гісторыі Беларусі.

Іраіда Царук нарадзілася ў вёсцы Гаркавічы Сакольскага павета. Цяпер жыве ў Мінску.

-- Спадарыня Іраіда, давайце напачатку згадаем вашу родную вёску Гаркавічы і пра той час, калі Вы з бацькамі там жылі. А таксама раскажыце пра сваю сям'ю.

-- Бацькі мае былі простыя вясковыя сяляне, жылі ў Гаркавічах і мелі 1,5 г зямлі. І 1,5 г зямлі апрацоўвалі яшчэ брата бацькі, які жыў у Беластоку. Бацька Іосіф Рыгоравіч Прытыцкі нарадзіўся ў Гаркавічах. Маці Наталля Ігнацьеўна таксама родам з Гаркавічаў. Мой дзед — бацькаў бацька -- пражыў ажно 105 гадоў. І што цікава, што ён памёр у полі, калі працеваў. Дзед Ігнат, мамін бацька, быў рэктрам, адслужыў 25 гадоў. У руска-турэцкую вайну ён быў узнагароджаны Георгіеўскім крыжам.

У бацькоў маіх было шмат дзяцей, але многія паўміралі. Выжылі толькі шасцёра. Я была самая малая. Таму на сённяшні дзень у жывых нікога не засталося. Адзін мой брат Аляксандр быў расстрэляны немцамі ў 1942 годзе і ён пахаваны ў Юраўлянах. Другі брат Віктар загінуў пад Смоленскам на фронце. Таксама ў 1942 годзе. Маці памерла ў Гаркавічах у 1937 годзе і пахавана ў Юраўлянах. І калі сястра ставіла ім помнік, то туды ўпісала і прозвішча Віктара Прытыцкага. Бо мы шмат гадоў не ведалі, дзе ён загінуў і дзе пахаваны. У мінулым годзе я была ў Гаркавічах і ў Юраўлянах, наведала іх магілы, нашых сваякоў і знаёмых.

-- Сяргей Прытыцкі — гэта таксама Ваш родны брат?

-- Так. Ён быў старэйшы за мяне на 15 гадоў. Але памёр рана -- ва ўзросце 58 гадоў. Сяргей быў дзяржаўным і палітычным дзеячам Беларусі. З 1968 года ён з'яўляўся старшынёй Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і намеснікам старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР. Пра яго напісаны кнігі і нават зняты кінафільм “Чырвонае лісце” на кінастудыі “Беларусьфільм”.

-- У Гаркавічах, здаецца, некалі быў музей Сяргея Прытыцкага. Ці ёсць ён цяпер?

-- Такі музей у Гаркавічах сапраўды быў. Я нават прымала ўдзел у яго адкрыцці. Здаецца гэта было ў 1973 годзе. Для музея я перадавала розныя матэрыялы і фотаздымкі брата. Але цяпер музея Прытыцкага там няма. Калі я наведала Гаркавічы, то пыталася ў вяскоўцаў: а дзе музей? “Даўно ўжо няма музея”, -- казалі мае землякі.

-- А куды падзеліся музейныя экспанаты?

-- Мне сказали, што музейныя экспанаты забралі ў Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Беласток.

-- З Гаркавічаў родам быў і Павел Валошын. Ці чулі пра такога?

-- Вядома ж. Павел Валошын быў дзеячам нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходній Беларусі. Спачатку працаваў у Крынкаўскай паштова-тэлеграфнай канторы, а пасля Першай сусветнай вайны – у сельскай гаспадарцы. Быў адным з заснавальнікаў Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) і сябрам яе ЦК у 1926-27 гадах. Восенню 1933 года быў арыштаваны органамі НКВД па сфабрыкованай справе “Беларускага нацыянальнага цэнтра”. Расстряляны ў 1937 годзе. Павел Валошын сябраваў з майстарэйшым братам Аляксандрам. Валошын яго далучыў да палітыкі, да беларускіх спраў. Разам з Паўлам Аляксандрам стварыў у Гаркавічах гурток ТБШ. А крыху пазней да іх далучыўся і Сяргей.

-- Спадарыня Іраіда, а як Вы трапілі ў Мінск?

-- Калі мой брат Сяргей быў намеснікам старшыні Беластроцкага аблвыканкама, ён мяне ў кастрычніку 1939 года з вёскі забраў у Беластроц. Ён мне замяніў маму і вельмі турбаваўся пра мой лёс. А калі пачалася вайна, я з братам Віктарам хацелі вярнуцца з Беластроцка ў Гаркавічы, але нас не пусцілі, таму мы далучыліся да бежанцаў і заехалі ажно ў Саратаўскую вобласць Расіі. Там я апынулася ў дзіцячым доме ў Саратаўскай вобласці, а Віктар -- у Саратаўскім рамесленым вучылішчы. З вучылішча ён уцёк і пайшоў дабраахвотнікам на фронт, дзе і загінуў пад Смоленскам. Брат Сяргей не ведаў, дзе я і дзе Віктар. Нас ён пастаянна шукаў. І аднойчы ўбачыў у спісках эвакуіраваных. А калі знайшоў, прыехаў да нас на Саратаўшчыну. Пасля Сяргей зноў вярнуўся на Радзіму і пастаянна мне пісаў пісьмы. Гэта былі вельмі цёплыя і шчырыя лісты, якія дапамагалі мне жыць і адначасова выхоўвалі мяне.

-- А пасля вайны Вы вярнуліся ў Мінск. Так?

-- Калі скончылася вайна, бацька жаніўся другі раз і прыехаў з Гаркавічай у Мінск, а пасля жыў у Клецкім раёне. Мяне Сяргей з Саратаўскай вобласці забраў у Москву, дзе я паступіла ў рамесленое вучылішча. Скончыла яго і атрымала спецыяльнасць токара-фрэзероўшчыка. Але хутка захварэла на брушны тыф і прыехала да бацькі. Пасля вылечылася. Закончыла Нясвіжскае педвучылішча і ў ліку 5 % навучэнцаў-выдатнікаў была накіравана на вучобу на гістарычны факультэт Белдзяржуніверсітэта, які скончыла ў 1953 годзе. Тут пазнаёмілася са сваім будучым мужем Аляксандрам Царуком, які таксама быў студэнтам гістарычнага факультэта.

-- А чым Ваш муж займаўся і дзе працаваў пасля Белдзяржуніверсітэта?

-- Мой муж родам з Карэліцкага раёна. Кандыдат гістарычных навук. Працаваў намеснікам дэкана завочнага аддзялення Белдзяржуніверсітэта. Даследаваў у свой час пытанні гісторыі КПЗБ. Яму сёлета ў верасні споўніцца 85 гадоў. А бацька мужа – Уладзімір Царук -- быў адным з арганізатораў і кіраўніком падполля і партызанскага руху на тэрыторыі былога Баранавіцкай вобласці ў гады Другой сусветнай вайны, Герой Савецкага Саюза. У вёсцы Ярэмічы Карэліцкага раёна яму стаіць помнік. Дачка Наталля таксама гісторык, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, жыве ў Мінску, працуе на гістарычным факультэце Белдзяржуніверсітэта. Як бачыце, уся мая радня сваё жыццё звязала з беларускай гісторыяй.

-- Але найбольш яркая асоба ў нашай гістарычнай навуцы – гэта Вы. Расскажыце пра сваю працоўную і творчую дзейнасць.

-- Пасля таго, як скончыла гістарычны факультэт БДУ, я ў 1957 годзе закончыла яшчэ аспірантуру. У 1965 годзе абараніла кандыдацкую дысертацию, а ў 1976 – доктарскую. Кандыдацкая і доктарская дысертациі

былі прысвечаны даследаванням эканомікі, гісторы і культуры Заходняй Беларусі. У 1973 годзе я была выбрана на пасаду дэканана гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта і на гэтай пасадзе адпрацавала ажно да верасня 1986 года.

-- **Ці лёгка было жанчыне ў той час узначальваць гістарычны факультэт лепшай навучальнай установы Беларусі?**

-- Я узначальвала факультэт 13 гадоў. Час той быў нялёгкі, але цікавы. Мы шмат праводзілі навуковых канферэнцый, сустрэч, спартыўных спаборніцтваў, культмасавых мерапрыемстваў і г. д. Я наладжвала сувязі паміж сваім факультэтам і гістарычнымі факультэтамі прыбалтыйскіх вышэйшых навучальных установ, расійскіх, украінскіх, узбекскіх і іншых. Мы часта сустракаліся, абменьваліся педагогічным і навуковым вопытамі. Гэта было карысным для нас і для ўсіх гісторыкаў. Памятаю, сустрэліся ў Новасібірску з дэканам гістфаку мясцовага універсітэта Маламётавым, які быў беларусам. Наогул, у Новасібірскай вобласці Расіі шмат жыве і тады жыло беларусаў, продкі якіх былі сасланыя яшчэ ў 1863-1964 гады. Маламётав прыязджаў да нас на Беларусь і знайшоў сваіх продкаў тут, даведаўся дзе жылі і дзе пахаваныя. Гэта было цікава, як з боку знаёмстваў, так і з навуковага боку. А цяжка было працаваць таму, што факультэт наш быў даволі вялікі: сюды ўваходзілі аддзяленні гісторыі, філасофіі, палітэканоміі, навуковага камунізму, гісторыі КПСС. Было пяць накірункаў працы. І за ўсім трэба было сачыць, наладжваць вучэбны працэс, бо студэнтаў было на факультэце каля 2 тысяч, а выкладчыкаў -- больш за 100. І ніякіх не было сварак, непрыемнасцей, зайдрасці. Усе дружна працавалі і вучыліся.

-- **Пасля таго, як Вы пакінулі пасаду дэканана, кім працавалі?**

-- Пасля ўзначальвала кафедру гісторыі Беларусі да 1991 года. Маю шмат публікаций і кніг на гістарычную тэматыку. Падрыхтавала 30 кандыдатаў і 6 дактароў навук. Цяпер на пенсіі.

-- **А чым Вы займаецца на пенсіі?**

-- Займаюся выхаваннем праўнукаў. А яшчэ, скажу па сакрэту, пішу ўспаміны. Але ўспаміны даюцца даволі цяжка. Таму што не ўсё памятаеца, згадваеца. Хачу таксама скласці генеалагічную дрэва Прытыцкіх. Патрэбны мне запісы з Юраўлянскай царквы. Толькі вось не ведаю дзе іх шукаць: ці ў Гародні, ці ў Беластоку. Але гэта толькі планы. Ці ажыццяўляюцца яны -- цяжка сказаць, бо мне ўжо нямала гадоў.

2008

Культурна-літаратурная Гродзеншчына на старонках тыднёвіка “Ніва”

У пачатку 1980-х гадоў я ўпершыню трymаў у руках беларускі тыднёвік “Ніва”, які 50 гадоў ужо выдаецца ў Беластоку. А справа была вось як. Неяк я, студэнт-першакурснік Белдзяржуніверсітэта, прыехаў у родны Слонім і завітаў да мясцовага, але вядомага ў свой час у Захадняй Беларусі паэта Анатоля Іверса (Івана Дарафеевіча Міско). Сядзім, гутарым, а пасля Анатоль Іверс пытае: “А цi ведаеш ты пра беларускую газету “Ніва”, якая выдаецца ў Беластоку? Ты такой цікавай і дэмакратычнай газеты яшчэ не чытаў. Я яе перачытваю ўсю”. Паэт дастаў з шуфляткі свайго стала некалькі нумароў дзвюхколернай “Нівы” і даў мне на некалькі дзён пачытаць. А пасля парай: “Ты паспрабуй сваю падборачку вершаў даслаць у гэту газету, адрас там знайдзеш”. Я паслухаўся старэйшага слонімскага сябра і даслаў у “Ніву” свае паэтычныя радкі. Яны хутка былі апублікованыя, нават са здымкам. І мне з рэдакцыі прыслалі нават газету. Гэта была вялікая радасць.

Па словах Анатоля Іверса, як яе памятаю, у 1980-х гадах у Слоніме 8 чалавек выпісвалі тыднёвік з Беластока. Пасля з падпісヵю былі праblemsы: то газету не ўносілі ў падпісны каталог Беларусі, то калі яна там была — выкresslivali, то газета дастаўлялася нерэгулярна, то зусім не даходзіла да адрасатаў у Слоніме. Анатоль Іверс хадзіў альбо тэлефанаваў на пошту, сварыўся, высвятляў. І ўсе слонімскія паштальёны пра “Ніву” добра ведалі, бо калі яна з’яўлялася, яе адразу няслі на вуліцу Дабрыяна, 8, каб толькі паэт ім не дакучаў.

Але Анатоль Іверс не толькі чытаў “Ніву”, як кажуць, ад коркі да коркі, ён у тыднёвіку друкаваў і свае вершы. У асноўным гэта былі творы, якія прысвячаліся Польшчы, Беласточыне, сябрам. Напрыклад, у сакавіку і ў жніўні 1977 года ён апубліковаў вершы “Зацесна Нарве ў берагах”, “У Плоцку”, “Успамінаю Беласток”, “Дзе тыя Пясчанікі?”, у 1978 — “На братнай зямлі” і іншыя. Вось некалькі радкоў з верша “Дзе тыя Пясчанікі?”:

Вёска ёсьць Пясчанікі —
Так цi мо не так?
Запрашаў на дранікі
Беларус-зямляк:
— Запытай Лісоўскага,
Кожны скажа дзе.
Вельмі была коўзкая
Сцежка для людзей...
Так мы разляцеліся
З Плоцка ў свой куток:
Я — дзе Шчара сцелецца,
Ён — пад Беласток...
Дзе ж тыя Пясчанікі
Сябрука майго?
Недзе пахнуць дранікі.
А ўжо сорак год!

Згадваў Анатоль Іверс на старонках “Нівы” і пра свайго земляка-паэта Галъяша Леўчыка. Пра Леўчыка на старонках тыднёвіка цікавы артыкул-успамін надрукаваў у 1980 годзе Сяргей Новік-Пяюн (“Ніва”, 20.07.1980). А

калі Янка Саламеўіч падрыхтаваў і выдаў кніжку выбраных твораў Гальяша Леўчыка “Доля і хлеб”, Міхаць Шаховіч надрукаваў невялікую зацемку ў газэце пра кнігу. У прыватнасці аўтар падкрэсліў, што творчасць Гальяша Леўчыка “ішла следам купалаўскай рамантычнай музыкі. Безупынныя заломы — нечаканая змена радасці ў сум, эмоцыя і меланхолія, пастанная сувязь з вёскай і фальклорам з’яўляюцца галоўнымі рысамі творчасці Гальяша Леўчыка”.

“Ніва” вельмі часта друкавала вершы Гальяша Леўчыка. У 1980 годзе ў ліпені на яе старонках былі апублікованы некалькі твораў паэта са Слоніма, сярод якіх і верш “Хто адрокся сваіх...”:

Хто адрокся сваіх,
Хто стыдацца нас стаў
І прыліп да чужых, —
Каб ён свету не знаў.
Мову родную хто
Пазабыў, асмяяў,
Загубіў за нішто, —
Каб ён свету не знаў... і г.д.

Для людзей літаратуры і культуры зямлі слонімскай заўсёды знаходзілася месца на старонках “Нівы”. Вельмі цікавыя знаходкі пра слонімскага грамадскага і рэлігійнага дзеяча Лукаша Дзекуць-Малея апубліковала найвыдатнейшая беларуская даследчыца нашай літаратуры і гісторыі ў Польшчы Лена Глагоўская. Лукаш Дзекуць-Малей у 1920-х гадах пераклаў на беларускую мову 17 рэлігійных брашур з польскай і рускай моў. У 1942 годзе выдаў на беларускай мове малітоўнік.

На старонках “Нівы” толькі на працягу апошніх трыццаці гадоў былі апублікованыя творы слонімскіх літаратаў Уладзіміра Ягоўдзіка, Сяргея Хмары, Алега Бембеля (Зыніча), Алега Лойкі і многіх іншых маіх землякоў. Ці асобныя артыкулы пра іх дзеяцельнасць і творчасць. 12 красавіка 1987 года Аляксандр Баршчэўскі апубліковаў інтэрв’ю з прафесарам Алегам Лойкам. На пытанне: што вы думаеце аб нашай “Ніве”, Алег Лойка сказаў: “Зразумела, што найбольш мяне цікавяць матэрыялы фальклоразнаўчыя і літаратурныя, асабліва паэтычныя і крытычна-літаратурныя. Цікавяць мяне таксама фатаграфіі, якія ілюструюць гісторыю Беласточчыны і яе сённяшні дзень. З цікавасцю чытаю апошнюю старонку, запоўненую, як вядома, гумарам. Хацелася б на старонках “Нівы” бачыць большую колькасць прадстаўнікоў маладой паэзіі. У цэлым “Ніву” успрымаю як жывы водгалац народнага беларускага жыцця. Цешуся, што на старонках з’яўляюцца матэрыялы, звязаныя з Беларуссю”.

На працягу 50-гадовага свайго існавання, “Ніва” надрукавала на сваіх старонках творы амаль усіх літаратаў Гродзеншчыны, а таксама інтэрв’ю з імі, артыкулы пра іх творчасць. Найперш гэта вершы Цёткі, Ларысы Геніюш, Дануты Бічэль, Міхася Васілька, Зянона Пазыняка, Міхася Скоблы, Пятра Ламана, Мар’яна Дуксы, Юры Гуменюка, Алеся Чобата, Юркі Голуба, Аляксея Пяткевіча, Станіслава Валодзькі, Язэпа Палубяткі, Аўгінні Кавалюк, Антаніны Хатэнка і дзесяткі іншых таленавітых людзей Гродзеншчыны, якія нарадзіліся тут, жылі ці жывуць цяпер. “Ніва” заўсёды была, а тым больш сёння, яна з’яўляецца не толькі тыднёвікам беларусаў у Польшчы, але і нашым гарадзенскім грамадска-культурным выданнем. Сёння на

Гродзеншчыне засталася толькі адна незалежная газета — гэта “Газета Слонімская” у Слоніме і ў Лідзе — “Наша слова” — рэспубліканская газета ТБМ. Усё! Больш выданняў няма, дзе свае творы могуць друкаваць літаратары Гродзенскай вобласці. Нядаўна “Гродзенскую праўду” узначаліла новы рэдактар, нехта Берэнсева. Гэта рэдактарка вельмі хутка знішчыла тое, што на працягу дзесяцігоддзяў мела месца на старонках абласной газеты. Я маю на ўвазе рэгулярны штогодечны выпуск літаратурных старонак, старонак, прысвечаных гісторыі роднага краю, яе знакамітым людзям. Паэт Юрка Голуб і былы рэдактар “Гродзенской праўды” Іосіф Багіна ў 2003 годзе пры газете пачалі выдаваць штогоднік “Галасы”, дзе друкаваліся творы гродзенскіх літаратарап. Пра гэтае выданне зычлівы водгук быў надрукаваны і ў “Ніве” (6.10.2002). “Цешыць тое, што выхад новай кнігі падтрымалі ў Гродне дзяржструктуры...”, — пісала “Ніва”. Але з прыходам у “Гродзенскую праўду” спадарыні Берэнсевай, выданне ўжо не выходзіць. Аказваецца, што і дзяржструктуры не дапамаглі. А можа наадварот?..

Так што цяпер увесь спадзеў у творцаў беларускай літаратуры і культуры Гродзеншчыны толькі на “Ніве”. Ды і на працягу 50 гадоў тыднёвік у Беластоку быў і застаецца прапагандыстам літаратурных твораў пісьменнікаў прынёманскага краю. Найбольш сваіх старонак “Ніва” прысвяціла творчасці Ларысы Геніуш. Асабліва ў апошнія два дзесяцігоддзі. Вельмі часта друкуюцца ў “Ніве” вершы паэткі, артыкулы пра яе кнігі і жыццё. 17 жніўня 2003 года ў “Ніве” была апублікована невялікая інфармацыя аб tym, як Вярхоўны суд Беларусі адмовіўся рэабілітаваць Ларысу Геніуш. Суд, дарэчы, пастановіў, што паэтка ўвогуле не падлягае рэабілітацыі. 21 снежня 2003 года “Ніва” паведаміла аб tym, як мясцовыя зэльвенскія ўлады хочуць дэмантаваць помнік Ларысе Геніуш у Зэльве каля Троіцкай царквы. Дзякаваць Богу, помнік удалося адстаяць і ён па-ранейшаму займае належнае месца ў Зэльве.

Распавядала “Ніва” і пра штогадовыя ўшанаванні ўгодкаў паэткі, што адбываюцца ў Зэльве, а таксама пра яе сына Юрку Геніуша і яго кнігі.

Пісьменнік Аляксей Карпюк хоць і нарадзіўся на Беласточчыне, але ўсё жыццё пражыў у Гародні. “Ніва” шчыра пісала і пра яго, хоць можа і не так часта. Мне запомніліся два вялікіх артыкула-згадкі пра Аляксея Карпюка — гэта Алеся Чобата і Дануты Бічэль, якія былі апублікованыя ў “Ніве” у 1992 годзе. Калі артыкул Алеся Чобата пра Аляксея Карпюка быў чыста суб'ектыўны і крыху іранічны, то Данута Бічэль пісала вельмі шчыра. “Аляксей Карпюк быў і такі самы, і абсолютна другі. Гэта быў чалавек іншага пакалення. Пакалення мужыкоў, якія хадзілі да навукі, да культуры — і абагаўлялі яе... Мужыцкі народ ужо ведаў, што кніга нясе добро. Ён яшчэ не ведаў, што і кніга можа гэтаксама хлусіць, як чалавек...”, — пісаў Алеся Чобат. (“Ніва”, 9.08.1992 г.). А Данута Бічэль у сваіх успамінах, якія яна назвала “Каго помню і люблю” (“Ніва”, 23.08.1992 г.) згадала імгненні жыцця Аляксея Нічыпаравіча. Гэтыя імгненні былі розныя: то светлыя, то радасныя, то маркотныя: “Ужо перад смерцю Аляксей Карпюк папрасіў дзяцей і жонку, каб памаглі яму сесці ў ложку, потым сказаў, што адсюль трэба ехаць... Куды?.. У Англію. У Лондан. Тут дрэнна...”. Хаця мы ведаем, што ніколі Карпюк у tym Лондане не быў...

Успаміны Алеся Чобата пра Аляксея Карпюка — гэта не адзіны ягоны матэрыйял, які пабычыў свет на старонках “Нівы”, бо было публікацый шмат. І тое, пра што напісаў гарадзенскі паэт і публіцыст, запомнілася. Найперш ягоныя добрыя пераклады на родную мову вершаў Іосіфа Бродскага і

Чэслава Мілаша. Вось як гучаць радкі Іосіфа Бродскага па-беларуску з цыкла “Літоўскі дывертысмент”:

Пакінь смурод і грукат месца —
Завулкам ціхім час ступаць
Між дворыкаў, глухіх і цесных,
Зайдзі ў касцёл, на лайку сядзь
І там, ад пылу залатога,
Калі падступіць горлам плач,
Ўздыхні свято ад Пана Бога
І ціха выдыхні: — Прабач.

Піша ў “Ніву” не толькі Алеся Чобат, але пішуць і пра яго. Сакрат Яновіч аналізуючы кнігу “Год” Алеся Чобат сказаў: “Гэты марудны акулярнік у гадах майго большага сына здзівіў мяне не майстэрствам формы — яна ў яго беспрэтэнцыёзна — а пранікнёнасцю думкі. Не купалаўскімі снамі аб Беларусі, а бязлітасным аналізам яе... Трымайся, Алеся, свайго прыгожага адкрыцця, што “бацькі зямля вялікая, маці зямля вялікая” (“Ніва”, 23. 08.1992 г.). І Алеся трymаеца, як трymаюцца яго землякі Юры Гумянюк, Віктар Шалкевіч і Лявон Вашко, творчая дзейнасць якіх таксама мела адлюстрраванне на старонках “Нівы”. Пра вялікі канцэрт Віктара Шалкевіча ў памяшканні БГКТ пісаў тыднёвік у красавіку 1995 года. “Шалкевіч на Беластоцкім радыё” — матэрыял пад такім назовам з’явіўся ў “Ніве” летам 1998 года. Гэты канцэрт, як пісала газета, стаў “нагодай для прамоцыі новага альбома Віктара Шалкевіча “Балады і рамансы”, загаловак якога ўпісваецца ў святкаванні юбілейнага года Міцкевіча, але і добра паказвае харектар творчасці апошняга грамадзяніна Вялікага Княства Літоўскага, пеюна правінцыі і малых беларускіх мястечак, пільнага назіральніка, з’едлівага сатырыка і заадно лірычнага рамантыка”. Так пісаў тады пра Шалкевіча Мікола Ваўрынюк.

Наогул, які б беларускі калектыв з Гарадзеншчыны не выступаў са сваімі канцэртнымі праграмамі на Беласточыне, пра яго заўсёды пісала і піша “Ніва”, знаёмячы беларусаў Польшчы і палякаў з песеннай творчасцю сваіх суседзяў. Гартаючы “Ніву” мінулых гадоў, можна пазнаёміцца з цікавымі калектывамі, найперш, беларускай народнай творчасці з Гродзенскай вобласці, з фотаздымкамі гэтых калектываў, з іх песеннымі рэпертуарамі.

Аўтары ніўскіх публікацый не даюць грунтоўных аналізаў выступленняў народных калектываў з Гродзеншчыны, яны проста знаёмяць з беларускімі калектывамі. Знаёмствы гэтыя шчырыя, добрыя, светлыя, як і сама беларуская песня. Толькі за апошнія 10 гадоў на Беласточыне былі наладжаны сотні шматлікіх беларускіх музычных фэстаў, аглядаў, конкурсай, канцэртаў асобных выкананіц з прынёманскага краю. Амаль пра ўсіх пісала “Ніва”. Вось як сказаў Міхась Хмялеўскі пра гродзенскі мастацкі калектыв “Гарадніца”: “Хто прысутнічаў на канцэрце калектыву “Гарадніца” з Гродна, той значыць, пабываў на шыкоўным, беларускім духоўным банкеце. Выступленне “Гарадніцы” — высокое майстэрства, дасканаласць” (“Ніва”, 27.10.2002 г.). Пра калектыв песні і танца “Вяселле” з Ваўкавыска, які выступаў на адным з фэстаў у Нараўцы, Янка Целушэцкі падкрэсліў, што “гваздом мастацкай праграмы быў канцэрт калектыву песні і танца “Вяселле” з Ваўкавыска” (“Ніва”, 10.06.2001 г.). Пісала газета і пра частыя гастролі ансамбля народнай песні і музыкі са Слоніма “Грымата”, ансамбля народнай

песні “Бераставіцкія музыкі”, мужчынскі гурт “Лявоны” з Воранава і пра іншыя калектывы. Заўсёды шырока асвятляюцца на старонках “Нівы” маастацкія сустрэчы Беласток — Гродна, фэсты ў Гайнаўцы, дні Беласточчыны на Гродзеншчыне. Не ведаю толькі, ці праводзяцца гэтыя дні цяпер, а вось у 1990-х гадах такія дні сустрэч адбываюцца.

У 1970 — 80-х гадах у “Ніве” бала цікавая рубрыка “Беларускія кнігі”. У ёй паведамлялася пра кнігі на беларускай мове, якія можна было купіць тады ў “кнігарні імпартных выданняў” у Беластоку. Друкаваліся не толькі назвы кніг, але і кароткія анатацыі да іх. У кнігарні прадаваліся і кнігі гродзенскіх літаратараў, пра якія шмат пісала “Ніва”.

Добра, што пачатое Аляксандрай Бергман, напісанне нарысаў пра знакамітых людзей Гродзеншчыны на старонках “Нівы”, працягваецца і сёння. Але гэта не проста вялікія артыкулы, а гэта новыя факты з жыцця і творчасці той ці іншай знатнай асобы. Дзякуючы такім матэрыялам, “Ніва” была і застаецца сваесаблівой энцыклапедыяй не толькі беларусаў Польшчы, але і ўсёй Гродзеншчыны. Пра Казіміра Свяяка ў 1990-2005 гадах на старонках “Нівы” цікавыя матэрыялы пісалі Аляксей Пяткевіч і Лена Глагоўская. Пра Апанаса Цыхуна публіковалі артыкулы Зміцер Кісель і Уладзімір Хільмановіч, пра кампазітара Аляксандра Шыдлоўскага — Віталь Луба і Ада Чачуга, пра Адама Станкевіча — Яўгенія Шымянчук, пра Вінцэсія Каратынскага — Уладзімір Мархель, пра Яфіма Карскага — Апанас Цыхун, пра Хведара Ільяшэвіча — Масей Сяднёў у сваім “Беластоцкім сшытку”, пра Аляксея Карпюка — Уладзімір Хільмановіч, пра Алеся Белакоза — Юрка Баена і Ганну Кандрацюк, пра Язэпа Найдзюка — Лена Глагоўскую і г.д.

У 1998-2000-х гадах цікавыя культуралагічныя матэрыялы з Гародні дасылаў у “Ніву” таленавіты хлопец Зміцер Кісель. На вялікі жаль, ён рана ад нас адышоў. У адным з нумароў “Нівы” (17.01.1999 г.) Зміцер Кісель пісаў: “30 снежня 1998 года вядомая беларуская паэтка Данута Бічэль была звольнена з музея Максіма Багдановіча ў Гродне. Спадарыня Данута стварыла музей з 1982 года. Пасля адкрыцця ў 1986 годзе была яго нязменным дырэкторам. Усе экспанаты сабраны яе намаганнямі... Данута Бічэль стала душой музея Максіма Багдановіча. Без яе існаванне гэтага музея здаецца немагчымым”. А ў верасні 1999 года ў “Ніве” быў надрукаваны верш Дануты Бічэль, які меў назоў “Мяне выгналі на пенсію з Музея Максіма Багдановіча”. Пачынаўся ён радкамі:

Выйшла. Куды мне вяртацца?
Выгналі з Дому і Працы.
Злыя бясплодныя жабы
Сажалку робяць з дзяржавы...

Ды не. Нас усе роўна ўсіх ніхто ніколі ні адкуль выгнаць не зможа. Пакуль мы ёсць на роднай зямлі, пакуль будзе выходзіць у Беластоку наш агульны беларускі тыднёвік “Ніва”.

2006

Беларускія пісьменнікі Польшчы на старонках часопіса “Роднае слова”

Беларускі часопіс “Роднае слова”, што выходзіць у Мінску, сёлета адзначыў сваё 20-годдзе. Спачатку ён выдаваўся пад назвай “Беларуская мова і літаратура”. А пасля часопіс стаў “Родным словам”. За гэты час выйшла ў свет 240 нумароў агульным накладам больш за 2250000 плаасобнікаў. У ім было змешчана больш за 7 тысяч артыкулаў, прысвечаных беларускай літаратуре, культуры, мастацтву. Першым рэдактарам і нястомным рупліўцам на працягу амаль усіх 20 гадоў быў Міхась Шавыркін – чалавек, якому мы павінна ўсе сказаць вялікі дзякую. І спадар Міхась мог бы

па-ранейшаму рэдагаваць часопіс, але ў мінульым годзе з ім нахабна развіталіся, не даўшы дапрацаўваць некалькі месяцаў да пенсіі. Міхась Шавыркін усе свае веды, здароўе і сілы шчыра аддаў роднаму часопісу, роднаму слову. Мы, маладзейшыя творцы, па-ранейшаму паважаем і любім нашага шаноўнага Міхася Шавыркіна і зычым яму здароўя, новых планаў і адкрыццяў.

“Роднае слова” Міхася Шавыркіна лічылася і да сённяшніх дзён лічыцца лідэрам у Беларусі сярод навукова-метадычных выданняў. Да свайго 20-годдзя, часопіс выдаў книгу “Беларускія пісьменнікі на старонках часопіса “Роднае слова”, дзе собрана бібліографія матэрыялаў, прысвечаных беларускім майстрам прыгожага пісьменства ад А да Я – усяго 479 персаналій. Публікацыі ў кнізе згрупаваныя па 10 раздзелах, якія ўключаюць розныя аспекты асвялення жыцця і творчасці нашых пісьменнікаў: творы літаратаў, зрокавую нагляднасць, метадычныя артыкулы і г.д.

Хачу сказаць, што на працягу 20 гадоў часопіс “Роднае слова” згадваў і пра беларускіх пісьменнікаў Польшчы, хаця і не так часта, як хацелася б. Яшчэ ў пачатку 1995 года Міхась Шавыркін прапанаваў мне напісаць для часопіса артыкул пра беларускую літаратурную плынь у Польшчы. І я пагадзіўся. У лютым і сакавіку 1995 года часопіс апублікаваў мой вялікі матэрыял “Пад дзіўны гоман Белавежскай пушчы”, прысвечаны творчасці Георгія Валкавыцкага, Станіслава Вагуркі, Яшы Бурша, Віктара Шведа, Дзмітры Шатыловіча, Васіля Петручку, Юркі Геніюша, Яна Чыквіна, Міколы Гайдука, Уладзіміра Гайдука, Янкі Целушэцкага, Міхася Шаховіча, Юркі Баены, Надзеі Артымовіч, Яна Морданя, Яна Максімюка, Міры Лукшы, Ірыны Баравік, Зосі Сачко і іншых. У двух нумерах часопіса было змешчана шмат фотаздымкаў, біяграфіі нашых пісьменнікаў. Акрамя гэтага часопіс “Роднае слова” надрукаваў тады творы Юркі Зубрыцкага – “Балада пра зубра”, “Зман”, “Праява”, Яшы Бурша – “Вяргіні”, “Прага жыцця”, “Сляза”, “Час”, Дзмітры Шатыловіча – “Пасля дажджу”, Віктара Шведа – “Прыйдзі, доўгачаканая любоў”, “Вось я ізноў у вёсцы Мора”, Яна Чыквіна – “Малітва”, “Хацеў зрабіць крэслы...”, “Даўно нежывы бацька полем ідзе...”, “Да Расіі” (з Яраслава Івашкевіча), Юркі Геніюша – “Жнівень”, “Сейбіт”, “Чорным па белым”, Уладзіміра Гайдука – “Я не вінаваты...”, “Дажынкі”, Янкі Целушэцкага – “Асенняе”, Міхася Шаховіча – “Ноч...”, “Гутарка з сумленнем”, Юркі Баена – “Агароднік”, “Думка”, Надзеі Артымовіч – “Бельску”, Лясны канцэрт”, “Паэты паміраюць тады...”, Ірыны Баравік – “Спей салаўя”, “Жыццё і жыць”, “Адно імгненне”, Міры Лукшы – “Жанчына”, “Горкая травіца...”.

Пра гэты матэрыял магчыма нават і не ведаюць тыя, пра якіх я тут згадаў. А публікацыя атрымалася нядрэнная, бо падобнай, грунтоўнай і лепшай пра беларускіх пісьменнікаў Польшчы на старонках “Роднага слова”

больш не з'яўлялася. Тым не менш, асобныя згадкі, як падае бібліографічны паказальнік, былі таксама.

У лютым 2001 года да юбілею Надзеі Артымовіч часопіс "Роднае слова" змясціў 14 вершаў паэткі, а ў 2006 годзе яшчэ адзін верш – "Нерэальная як учараашняя радасць". Пра паэзію Надзеі Артымовіч цікавы артыкул надрукавала Людка Сільнова. Артыкул меў назоў "Так балюча ў маіх словах" (Роднае слова, 2001, № 2).

"Роднае слова" друкавала і творы Алеся Барскага. З 1994 года да 2001-га часопіс надрукаваў 16 вершаў паэта. У красавіцкім нумары за 1994 год быў змешчаны і партрэт паэта. У гэтым нумары друкаваўся таксама артыкул Алеся Бадака пра творчасць Алеся Барскага. Артыкул меў назоў – "Лірычны пульс паэта".

У 1993 годзе часопіс (№ 12) змясціў на сваіх старонках некалькі твораў Янкі Целушэцкага. Гэта – "Імгненне", "Неспакой", "Падаў я рукі соснам...", "Пахі", "Старая хата", "Я хацеў бы быць ветрам".

Пра творчасць Яна Чыквіна публікаўся артыкул у часопісе пад назовам "Прыйшла ка мне... муз", аўтар якога – Л.Зарэмба. (1999, № 4). У гэтым нумары змяшчаліся і вершы паэта: "Клён і вішня", "О, гады празрыстыя ляцяць...", "Смуга вячэрняя", "Тужу па зеленавокай князёўне...", "Утрапенне", "Элегія ночы".

Не абыйшоў часопіс і творчасць Сакрата Яновіча. У снежаньскім нумары за 1995 год быў змешчаны партрэт пісьменніка, а таксама артыкул Я. Янушэвіча пра некаторыя разважанні пра творchasць Сакрата Яновіча. У 1996 годзе (№ 9) і Міхась Тычына выступіў з артыкулам пра творchasць Сакрата Яновіча. Артыкул меў назоў – "Майстэрства перфармацыі".

Вось, бадай, і ўсе згадкі пра беларускіх пісьменнікаў Польшчы на старонках "Роднага слова". Прыйгодаў я іх і таму, што сёлета літаратурнае аб'яднанне "Белавежа" адзначыла сваё першае 50-годдзе. А многія, вышэй пералічаныя аўтары, з'яўляюцца сябрамі гэтага аб'яднання.

2008

Яўген Міклашэўскі

Даўно збіраўся напісаць пра паэта, перакладчыка, празаіка і публіцыста Яўгена Міклашэўскага, ды ўсё нешта не атрымлівалася, не ставала часу, як сёння мы любім казаць. А час ляціць імкліва — глянуў у каляндар: Яўгену Міклашэўскаму ўжо 70.

Нарадзіўся пісьменнік 9 жніўня 1936 года ў вёсцы Лыскі Беластоцкага павета Беластоцкага ваяводства. Праз дзесяць гадоў сям'я пакінула родныя мясціны і пераехала на Нясвіжчыну. У 1957 годзе Яўген скончыў Пінскае педагагічнае вучылішча, а ў 1965 годзе —Мінскі педагогічны інстытут замежных моў.

Першыя творы Яўгена Міклашэўскага былі апублікованыя ў часопісе “Полымя” у 1959 годзе, хаця першая кніга паэзіі пабачыла свет крыйху раней — у 1968 годзе, яна называлася “Свежасць”. Пра яе адразу станоўча адгукнуліся розныя выданні. Зборнік вершаў паэта называлі поклічам часу, вясной паэта, настройкай голасу, жыццём у паэзіі. І сапраўды, зборнічак атрымаўся ўдалым, вершы падкупалі чытачу сваёй шчырасцю:

Журботны лісця шолах...
Кляновы лістапад.
У полымі прысад —
Прасветы клёнаў голых.
Асенні санцапёк...
Сачу, зачараваны,
Як падае, сарваны
Дыханнем дня, лісток.
З якою навіною
Ляціць ён на зямлю?..
І я яго лаўлю,
Як матылька вясною.

Найбольш плённым час быў для паэта Міклашэўскага, калі ён працаваў літаратурным кансультантам Саюза пісьменнікаў Беларусі (1981-1991). Тады з друку выйшлі яго кнігі вершаў “Світальны водбліск”, “У спрадвечным руху”, “Зара-заранка, зара-вячэрніца”. У іх паэт усладзіў сваю Радзіму, вяртаўся ў думках на Беласточчыну да бацькоўскай хаты, паэтызаваў чалавека працы, каханне, прыроду.

Піша пісьменнік і сатырычныя творы. Усім вядома яго кніжка сатыры і гумару “Ганна з Пухавіч” (Мн., 1976).

З празаічных твораў варта адзначыць яго аповесць “Чатыры дарогі”, якая прысвечана духоўнаму свету, маральна-этычнаму абліччу людзей 70-х гадоў мінулага стагоддзя. А таксама цудоўную кнігу “Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча” (Мн., 1995). Кніга пра Максіма Багдановіча далёка не літаратуразнаўчая праца, а своеасаблівы раман-даследаванне, які чытаецца лёгка, проста, даступна. Такіх кніг, дарэчы, у нашай літаратуре бракуе. А яна найперш разлічана на моладзь, якую ў наш час здзвінць нечым вельмі няпроста.

Яўген Міклашэўскі яшчэ выдатны перакладчык. Перакладзена ім на родную мову шмат твораў Д. Уолеса, Э. Хемінгуэя, М. Пехаля, М. Лермантава, С. Ясеніна, А. Кальцова, Р. Кіплінга, Э. Колдуэла і многіх іншых замежных аўтараў. Неяк запытаў у Яўгена Міклашэўскага: пра што пішацца і думаецца? Дык ён сказаў, што закончыў аповесць “Пастухі і пастушкі”, якую

задумаў ажно чвэрць стагоддзя назад. Яна прыісвечана жыццю беларускай пасляваеннай вёскі і, прынамсі, пра вучобу, абавязкі, і гульні дзяцей вайны. А яшчэ пісьменнік дадаў: “Я заўсёды любіў у паэзіі ўсмешку, дасціпнасць, жарт і відавочна таму ў апошня гады захапіўся паэтычнымі мініяцюрамі (напісаў цыклы “Свет каляровых сноў” і “Беларускія фрашкі”). Шмат увагі аддаю перакладам з рускай (лірыка XIX-XX стагоддзяў), з англійскай (Кіплінг), са старабеларускай (Наваі, Машраб) і з іншых. Марыў да 200-годдзя А.С.Пушкіна апублікаваць свой пераклад “Евгения Онегіна”. Не атрымалася. У 1999 годзе пераклаў лібрэта оперы С. Манюшкі “Галька” (аўтар — Уладзімір Вольскі). Вершы і пераклады паціху друкую ў часопісе “Маладосць”, “Наставніцкай газеце”, “ЛІМе”.

-- А пра што ў апошні час думaeцца?

-- Пра трагічны лёс беларускай нацыі. Напісаў два артыкулы, прыісвечаныя роднай мове: “Разбураны храм” і “З тарашкевіцай — у трэцяе тысячагоддзе!”. На жаль, “Наставніцкая газета” друкаваць іх адмовілася.

Калі Яўген Міклашэўскі працаваў у часопісе “Тэатральная Беларусь” (часопіс закрылі, ужо не выходзіць), ён часта там публікаваў свае публіцыстычныя артыкулы-разважанні пра мастацтва сцэны, пра нацыянальную драму, пра інтэлігенцыю за... кулісамі і г.д. У адным з артыкулаў пісьменнік піша: “Мова, калі яна жыве, як і ўсё, развіваецца — самаудасканальваецца і ачышчаецца ад чужародных насленняў. І асноўнае — даць ёй магчымасць жыць і жыць там, дзе яна нарадзілася, гэта значыць, асноўная наша задача — адрадзіць мову”.

У імклівым руху літаратуры нялёгка ўтрымацца і выжыць. Яўген Міклашэўскі трymаецца, друкуеца і чытаеца. Ніколі не здраджваў ён сваёй мове, творчасці і Бацькаўшчыне. Хай так будзе і надалей! Хай наш зямляк дачакаеца новых юбілеяў і новых сваіх кніг!

2006

Адпачыў душою і сэрцам

Даўно я не сустракаўся з беластоцкім беларускім паэтам Віктарам Шведам. І вось гэтая сустрэча адбылася ў Мінску на III З'ездзе беларусаў свету. Улюбёны ў свой край і апантаны паэзіяй Віктар Швед не пастарэў ні знешне, ні душой. А яшчэ ён прывёз у Беларусь свой новы паэтычны зборнік „Выбраныя вершы”, які выйшаў з друку ў Беластоку ў 2000 годзе.

Скажу шчыра, для паэтычнай беларускай Беласточчыны Віктар Швед з'яўляецца аксакалам. Усё сваё свядомае жыццё ён думае і піша пабеларуску. Шчырасцю, прастатою і задуменнасцю авеяна яго паэтычная ніва. Няма ў яго паэзіі нейкай фанабэрыйстасці, выбрыкаў, пагоні за модаю. Паэт верны словам Вергілія, які сказаў, што ён не імкнецца ахапіць сваімі вершамі ўсё, прытым рашуча ўсё.

Віктар Швед піша пра тое, што перажыў, што хвалявала яго і хвалюе, піша пра людзей і найперш пра Беларусь:

Тут першы крок і першая сцяжына,

І першая за плугам баразна.

Тому і дарагая мне айчына —

Мая рака без берагоў і дна.

Айчына для паэта пачынаецца з маленькой радзімы — з Мора, з Зубровіі, з Дуброўшчыны і Сакольшчыны, з дарагога сэрцу Падляшша. Адсюль

пачынаецца і яго дарога ў краіну Паэзію. Менавіта зялёная Зубровія, святыня пушчы Белавежскай натхнялі і натхняюць Віктара Шведа на паэтычную творчасць. Трэба моцна любіць Бацькаўшчыну, каб напісаць такія радкі:

Я клянуся: не зракуся

Сваё роднае любіць.

Быў і буду беларусам,

Пакуль толькі буду жыць!

Чытаючы „Выбраныя вершы” паэта з Беластока, звярнуў я ўвагу на адзін з раздзелаў кнігі „Абраднасць наша святая”. Мне цяжка прыгадаць іншага беларускага паэта, які б вершамі даволі цікава расказаў пра народныя беларускія святы так, як гэта зрабіў Віктар Швед. Пачынаючы ад Каляд і калядоўшчыкаў, працягваючы Вадохрышчам, Грамніцамі, Ве́рбніцай, Вялікаднем, Ушэсцем, Спасам, Успеннем і канчаючы Іллёй, паэт стварыў своеасаблівы паэтычны беларускі каляндар. Прыгожа, ці не праўда, гучаць радкі пра Вербніцу:

Калі ж у Вербніцу

Нас б'юць вярбою —

Няхай нам верыцца,

Каб збыцца мроям.

Ці, напрыклад, пра Грамніцы:

Адводзяцъ Грамніцы

Грамы, бліскавіцы,

Пажар, градабоі

І ўсё, што ліхое...

Прадмову да кніжкі Віктара Шведа напісаў Яўген Міклашэўскі. Яна называеца „Душа паэта”. Добры загаловак. Бо душа ў Віктара Шведа — шчымлівая, добрая і светлая, як і самі вершы, якія чытаюцца і запамінаюцца. Таму я не планаваў напісаць нейкую рэцензію ці грунтоўны агляд новай кнігі паэта, я проста, ад прачытаных яго вершаў адпачыў душою і сэрцам.

2001

KAMUNIKAT.ORG

Беларуская літаратура Беласточчыны – з’ява фенаменальная

Беларускі крытык і літаратуразнавец Уладзімір Казбярук (нарадзіўся ў вёсцы Бандары на Беласточчыне) падрыхтаваў і нядаўна выдаў у Мінску кнігу “Выбраных твораў” Змітрака Бядулі, вершы і апавяданні якога даўно ў Беларусі не выдаваліся. У сувязі з выхадам гэтай кнігі, наш карэспандэнт задаў некалькі пытанняў спадару Казберауку. А таксама запытаўся ў яго пра асабістую творчасць і беларускую літаратуру.

-- Уладзімір Міхайлавіч, чаму Вы вырашалі падрыхтаваць ладны том твораў Змітрака Бядулі?

-- “Выбраныя творы” Змітрака Бядулі з’явіліся ў папулярным мінскім выдавецтве “Кнігазбор”. Калісьці я для гэтага выдавецтва падрыхтаваў Алеся Гаруна і прымаў удзел у падрыхтоўцы кнігі Аляксандра Ельскага. Між іншым, у 2000 годзе там выйшла кніга “Беларускія пісьменнікі Польшчы”, складальнікам якой быў Ян Чыквін. Дарэчы, усе справы, звязаныя з публікацыяй кніг у “Кнігазборы”, вырашае пісьменнік Кастусь Цвірка. Ён мне прапанаваў падрыхтаваць і выдаць Змітрака Бядулю. То я не мог не пагадзіцца, тым больш, што класік нашай літаратуры заслужыў, каб яго творы перавыдаваліся і чыталіся.

-- Бягучы год – год юбілеяў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Вы шмат даследавалі творчасць Якуба Коласа да 1917 года, а таксама яго паэму “Новая зямля”, адносіны Янкі Купалы з Максімам Горкім, пра Купалаўскую пераклады і іншыя матэрыйялы. Што Вы скажаце сёння на гэты конт?

-- У свой час адзначаць 100-годдзе з дня нараджэння народных паэтаў Беларусі я ездзіў у Польшчу. У гэтым годзе ўжо не прымаю актыўнага ўдзелу ні ў якіх мерапрыемствах. Здароўе не дазваляе, дый і мне ўжо 84 гады. Але лічу, што Янка Купала і Якуб Колас ратавалі беларушчыну ад заняпаду, ад той смяротнай небяспекі, якая пагражала ёй з боку такіх дзеячаў, як Кнорын (Кнорыны) з кампаньёнамі. Пра творчасць народных паэтаў напісана шмат. Але сёння мы яшчэ, магчыма, недастаткова выразна паказалі тую ролю, якую яны і іх найбольыш самаахвярныя сучаснікі (у тым ліку і дзеячы Беларускай Народнай Рэспублікі) адыгралі ў пераутварэнні Паўночна-Заходняга краю ў Беларусь, якая ўжо надзейна займае “свой пачэсны пасад між народамі”, пра неабходнасць чаго з такой надзеяй пісаў калісьці Янка Купала.

-- Уладзімір Міхайлавіч, у 2003 годзе выйшаў асобным выданнем Ваш цікавы навукова-папулярны нарыс “Францішак Скарыйна”. Скажыце, калі ласка, у чым загадкавасць нашага першадрукара?

-- У чым загадкавасць Скарыйны? Скажу шчыра, што сёння нам трэба весці гаворку не пра нейкую загадкавасць беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара, а мы павінны больш удумліва спасцігаць тую эпоху наогул і паспрабаваць у сваіх пачуццях прайсці той надзвычай складаны і зменлівы шлях, які давялося адолець яму.

-- Ці цікавіцеся беларускімі літаратурнымі справамі роднай Вам Беласточчыны?

-- Калі дам рады, то я яшчэ падрыхтую зборнік сваіх артыкулаў пра падзеі і літаратуру XX стагоддзя. І ў пачатку будуць змешчаны артыкулы, прысвечаныя Беласточчыне. Бо беларуская літаратура Беласточчыны – з’ява фенаменальная. Працуюць там і пішуць толькі энтузіясты, небывала самаахвярныя і адданыя справе беларушчыны. Я ўпэўнены, што настане пара, калі іх заслугі і ўся дзейнасць будуць належным чынам ацэнены.

-- **З кім Вы найбольш контактуюце?**

-- Былі калісці контактны з многімі. Сёння ж сітуацыя такая (і здароўе, і агульнае становішча), што колішня канкрэтныя сувязі ў асноўным спыняюцца. Але ўсё ж такі не абарваліся з Алесем Барскім, з прафесарам Базылём Белаказовічам. А Віктар Бура з Гайнаўкі прысылае мне ў Мінск цікавыя кніжкі.

-- **Сёння ў Беларусі ўжо існуе два Саюзы пісьменнікаў. Бо Чаргінец падзяліў пісьменнікаў на “чэсных” і “нячэсных”, сваіх і чужых. Як Вы пракаментуюце такую сітуацыю?**

-- Я інакш усё бачу. Саюз пісьменнікаў разваліўся без удзелу Чаргінца. Бо я сёння рэальна не бачу Саюза пісьменнікаў, які б арганізоўваў нейкія мерапрыемствы, абмеркаванні, збіраў сходы, рабіў нешта рэальнае для творчага жыцця. Ды яшчэ абодва так званыя “саюзы” не маюць свайго гнязда, свайго памяшкання, дзе яны маглі б нешта арганізаваць ці хаця б збіраць членскія ўзносы. Я, калі б і хацеў сустрэцца з тым Чаргінцом, то не ведаў бы, як гэта здзейсніць. Сумна ўсё гэта...

-- **Над чым Вы цяпер працуеце?**

-- Толькі што закончыў зборнік твораў Алеся Гаруна для серыі “Школьная бібліятэка”. Ён павінен пабачыць свет яшчэ ў гэтым годзе. Зусім нядаўна з'явіўся другі том “Гісторыі беларускай літаратуры XI-XIX стагоддзяў”, прысвечаны літаратуры XIX стагоддзя. Там ёсць і мае артыкулы. Жнівенскі нумар часопіса “Роднае слова” апублікаваў мой матэрыял пра “Слова аб палку Ігаравым”, ёсць шэраг і іншых задумак.

2007

Восеніскі роздум Ганны Новік

Гэтая прыгожая кніжка вершаў выйшла з друку ў 2005 годзе ў Вілейцы Мінскай вобласці. Менавіта там жыла і пакінула наш свет таленавітая і мужная жанчына і паэтка Ганна Новік (1914-1996), якая была родам з Аўгустова (Беласточчына) і пра якую я ўжо распавядаў на старонках “Нівы” у 2003 годзе. Кніжка вершаў Ганны Новік называлася “Барвовае лісце”. Пра яе мала хто ведае ў Беларусі, ды і мне толькі нядайна гэту кніжку прыслалі з Вілейкі.

“Барвовае лісце” – біяграфія паэткі ў вершах. Зборнік пачынаецца паэтычным творам “Пра мемуары” у якім аўтарка распачынае:

Магчыма, з гэтай вось хвіліны,
Калі змагла я вас сустрэць,
Пара мне ўзяцца за ўспаміны,
Бо потым можна і не ўспець...

Беларуская дзяўчына з Аўгустова ў сваім жыцці шмат перажыла, рана зведала краты турэмнай камеры, мужна пераносіла яна боль і здзекі паліцэйскай улады ў 1920-30-я гады. Ды і ў савецкай Беларусі жанчыне жылося не вельмі лёгка. Сюды яна з бацькамі пераехала, калі пачалася Першая сусветная вайна. Прыехалі на Вілейшчыну. У вёсцы тады быў голад. Бацька Ганны пабудаваў кузню, і дзяўчынка б гадоў дапамагала яму ў кавальскай справе.

Першыя паэтычныя здольнасці праявіліся рана. І ўсё жыццё з лірыкай так і не раставалася:

Не расстануся з лірыкай ніколі,
Бо без яе мне цяжка расказаць
Пра трактары на нашым родным полі,
Пра нашы рэкі і пра сенажаць.

Якім цяжкім не было маленства і юнацтва Ганны Новік, яна заўсёды ў вершах сумавала па школьніх гадах, па сябрах свайго дзяцінства, калі ўсе разам “скакалі па выгане” і “лазілі на высокія сасонкі”, а таксама:

Каб зноў залезіці ў суседні сад,
За пазуху набраць з-пад дрэў ападу,
Каб зноў шукаў мяне старэйшы брат
У градах канапель і самасаду.

Як і ў кожнага паэта, так і ў Ганны Новік напісаліся і захаваліся паэтычныя радкі пра каханне. Рускі пісьменнік Леў Талстой неяк сказаў: “Самае разумнае, чаго дасягнуў чалавек, -- гэта ўменне кахаць жанчыну, пакланяцца яе прыгажосці: ад кахання да жанчыны нарадзілася ўсё цудоўнае на зямлі”. Але і жанчыны ўмеюць шчыра кахаць і ствараць такія пяшчотныя, шчырыя і добрыя паэтычныя радкі пра каханне, як Ганна Новік:

Зазелянелі дрэвы і кусты,
Лугі пакрыты свежаю травою,
А мне здаецца, што калі б не ты,
Не зацвітала б поле веснавое.

І не ставала б на зямлі свягла,
І шчасце не прыходзіла б ў госці,
І мне здаецца – я табой жыла,
Ад самай першай, ранняй маладосці.

Ці ў вершы “Табе” паэтка апраўдваеца перад любым, але апраўданне гэтае вельмі далікатнае, мілае, нават патрэбнае, бо без яго жанчыне праста нельга жыць:

А ты прабач, што я такая,
Што праз снягі і праз ваду
Цябе з работы сустракаю
І на работу правяду.

Відаць, так і павінна быць, бо мужчыну ў хаце заўсёды паважалі і шанавалі, бо ён быў гаспадар, на ім трymалася сям'я. Але мужчына не толькі быў гаспадаром, але і абаронцам сваёй Бацькаўшчыны ад розных ворагаў і войнаў. У зборніку “Барвовае лісце” Ганны Новік вельмі шмат вершаў, прысвечаных апошній вайне. Паэтка асуджае вайну: і туую, якая была, і тыя, не дай Божа, якія нехта плануе:

Хоць бы ўнукі пажылі спакойна...
І яшчэ, каб іх сыноў сыны.
Наш праклён усім на свеце войнам,
З першых дзён Айчыннае вайны!

З 71 аднаго верша, якія склалі зборнік паэткі, большасць з іх прысвечана Беларусі. Іх можна ўмоўна падзяліць на тэмы: вайна і Беларусь, сябры і Беларусь, прыроды і Беларусь і праста Беларусь. Вершы на гэту тэматыку вельмі патрыятычныя і гуманістычныя. Ганна Новік даволі пранікнёна піша і ганарыцца тым, што зямля наша завецца Белай Руссю, што “беларуская воля і сіла васільком, нагатком, беларускаю кветкай цвіла”.

Добры твор – гэта заўсёды “кавалак” жыцця. Не абыгрыванне нейкай дэталі, не гуллівае практыкаванне на зададзеную тэму, а ўзятае нешта дужа істотнае з рэчаінасці, з эпохі. Воблік эпохі, яе жывыя рысы і бачацца, калі чытаеш вершы са зборніка “Барвовае лісце” Ганны Новік. Літаратурная спадчына ў яе засталася вялікая. Таму новая паэтычная кніжка аўтаркі – гэта першая ластаўка. Шкада толькі, што кніжка выйшла невялікім накладам і не трапіла ў рукі нават тым, хто любіць беларускую паэзію. Але дзякую вілейскім бібліятэкам за тое, што яны сабралі вершы паэткі, якая нарадзілася на Беласточчыне, і выдалі. Верыцца, што будуць і новыя кнігі твораў са спадчыны Ганны Новік.

2007

Чытаючы Мар’яна Пецикевіча

“Сляды незабыўныя продкаў” – так называецца новая кніга этнографічных нарысаў Мар’яна Пецикевіча, якая толькі што пабачыла свет у мінскім выдавецтве “Кнігазбор”. Яшчэ цёпленькі, як кажуць друкары, адзін асобнік з Мінску прыслаў мне Янка Саламевіч. Спадар Саламевіч з’яўляеца складальнікам і рэдактарам гэтага найцікавейшага выдання.

Па словах Янкі Саламевіча, Мар’ян Пецикевіч (1904-1983) пасля сябе пакінуў вялікую творчую спадчыну. Да друку будуць рыхтавацца яшчэ некалькі кніг гэтага выдатнага беларускага вучонага-этнографа, дзеяча, рэдактара часопіса “Шлях Моладзі”, былога выпускніка Віленскіх гімназій і універсітета. У 1998 годзе ў Вільні з друку выйшла яго кніга ўспамінаў “У пошуках зачараўаных скарбаў”, пасля з’явіліся, дзякуючы Галене Глагоўскай і Вячаславу Харужаму, кнігі Мар’яна Пецикевіча “Кара за службу народу” (Беласток, 2001) і “Лісты 1956-1982” (Беласток, 2005). Было яшчэ мала каму вядомае выданне “Трагічныя ніткі лёсу беларускага патрыёта” (2003) Мар’яна Пецикевіча. І вось – новая кніга, раней не падобная на ўсе іншыя. Яна прысвечана беларускай этнографіі.

Кніга пачынаецца праграмай-апытальнікам для вывучэння народных абрадаў паходжання і памінання (Дзядоў). “Заўважым, -- як піша ва ўступным слова да кнігі фалькларыст Лія Салавей, -- што да гэтага часу ніхто з навукоўцаў Беларусі яшчэ не распрацаваў па такой шырокай праграме вывучэнне паходжальныхных абрадаў”. А Мар’ян Пецикевіч у дзесяці раздзелах змясціў 283 пытанні, а ў праграме па вывучэнні Дзядоў – 97.

У кнізе змешчаны цікавыя артыкулы пра Міколу Нікіфароўскага – беларускага этнографа і “Уклад Казіміра Машынскага ў даследаванне народнай культуры беларусаў”. Артыкул пра Нікіфароўскага друкаваўся яшчэ ў “Калоссі” у 1935 годзе, а пра Машынскага – у 1976 годзе.

Заслугоўваюць увагі ў кнізе артыкулы Мар’яна Пецикевіча пра беларускую мелаграфію, аб паходжанні назваў Беларусь, беларус, аб роднай мове – найдаражэйшым скарбу. “Мова, -- піша аўтар, -- гэта нацыянальнае аблічча кожнага народа, гэта яго нацыянальны пашпарт, яго душа. Вось таму кожны народ і стараецца, каб яго аблічча было прыгожае, чыстае, свежае і такая ж нацыянальная душа-культура. Душа, здольнасці, таленты, веды шырокіх народных масаў якраз выяўляюцца ў мове і ў шматграннай народнай творчасці”.

У 1949 годзе Мар’яна Пецикевіча безпадстаўна быў разам з сям’ёй сасланы ў Краснаярскі край, а з 1953 да 1956 гадоў знаходзіўся ў адным з лагераў Варкуты. Янка Саламевіч неяк мне расказаў, а яму распавядаў сам Мар’ян Язэпавіч, што калі іх 500 чалавек прыгнالі ў адзін з лагераў Варкуты, дзе былі людзі ўсіх нацыянальнасцяў, то Мар’ян Пецикевіч падумай: няўжо тут не будзе знаёмых беларусаў? А калі прыгледзеўся, то ў ўбачыў у кажуху Янку Багдановіча. Таго самага Янку Багдановіча, з якім разам у Вільні выдавалі часопіс “Шлях Моладзі”. Сябрам і землякам было што ўспомніць. Ды і сталінскія лагеры іх не запалохалі, не знішчылі. Вярнуўшыся на радзіму, Мар’ян Пецикевіч актыўна друкаваўся ў беларускай “Ніве” у Беластоку. У 1950-х – 60-х гадах на старонках тыднёвіка ён апублікаваў дзесяткі артыкулаў. Сярод іх былі матэрыялы і пра паходжанні назваў Беларусь, беларус, пра родную мову, а таксама пра Купалле, старадаўнія велікодныя звычаі беларусаў, пра старадаўнія юр'еўскія звычаі беларусаў. Усе яны ўвайшли ў кнігу “Сляды незабыўныя продкаў”. Наогул, Мар’ян Пецикевіч мог

гадзінамі распавядаць пра беларускія традыцыі і святы. Янка Саламевіч у гэтай кнізе згадвае: “Калі Мар’ян Пецикевіч наведаў родныя мясціны і пабываў у Мінску, у пляменніка Уладзіміра, у маёй хаце, першае, на што звярнуў увагу: як у нас ляжаць падушкі на ложку. “Так падушкі ложаць беларусы”, -- рэзюмаваў дасведчана ён. Прыйзнаўся: “Этнографія – мая любімая справа поруч з чоламі, якіх я таксама вельмі люблю. Я хоць сёння магу напісаць артыкул, скажам, “Каса”. Пакажу, чым каса харектэрная на Віцебшчыне, Гродзеншчыне, Беласточчыне. А не так, як пішуць вашы цяперашнія этнографы, -- прылада касіць траву”.

Раздзел “Матэрыяльная культура Сакольскага павета” у новай кнізе Мар’яна Пецикевіча – вялікая праца аўтара і несумненна яго ўдача, якая засталася нам у спадчыну. Гэты раздзел напісаны цікава, проста, каларытна, народны побыт Сакольшчыны перададзены глыбока і ярка. Праца аўтара ўзнікла ў выніку зацікаўленасці ім культурай насельніцтва на польска-беларускім паграніччы Беласточчыны. Аўтар спрабуе паказаць народную культуру Сакольшчыны на данным этапе і часткова ў мінулым, паказаць яе экспансіўнасць на іншыя паветы і цэлія рэгіёны.

Спачатку даецца кароткая агульная харектарыстыка Сакольскага павета, дзе нядужа многа ёсць прыродных багаццяў: балотная руда, торф, гліна, жвір, камень, дзе прамысловасць развіта слаба, дзе беларуская мова пераважнай большасці жыхароў з'яўляецца роднай мовай (матэрыял збіраўся ў 1957-60-х гадах). Далей аўтар распавядае пра форму сяліб і сядзіб, пра вясковае будаўніцтва. “Сялянскае будаўніцтва Сакольшчыны, як зрешиць і ўсюды, па сваім прызначэнні дзеліцца на аб’екты: жыллёвыя, гаспадарчыя і сакральныя (цэрквы, касцёлы, капліцы, крыжы). У аснову вясковага традыцыйнага будаўніцтва паложаны наступны матэрыял: дрэва, камень, гліна, вапна, салома. Перад Першай сусветнай вайной пераважалі на Сакольшчыне ў асноўным драўляныя будынкі. У міжваенны перыяд у мястэчках і ў багатых сялян пачалі паяўляцца мураваныя будынкі. Гэты працэс працягваецца да сённяшняга дня”, -- піша Мар’ян Пецикевіч.

Цікава аўтар апісвае збіральніцтва, паляўніцтва, земляробства, пчаларства, прадметы хатняга ўжытку, народнае адзенне і абудак і харчаванне. І чым харчаваліся на Сакольшчыне ў канцы 50-х гадоў мінулага стагоддзя? Калі верыць Мар’яну Пецикевічу, то “ячменныя або грачаныя сечаныя крупы рабілі ў журнах, панцак з ячменю рабілі ў ступе або ў млынах. Бульба вельмі ўзбагаціла меню сялянскай кухні. Сяляне пачалі садзіць яе столькі, каб хапіла для харчавання і на адкорм жывёле. Немалую ролю ў харчаванні адыгрываюць і бабовыя культуры: гарох, фасоля, а раней і боб, а таксама алеістыя: ільняное семя, каноплі, мак. Вялікая ўвага звяртаецца на гародніну. Тут цэнтральнае месца займае капуста, а затым буракі, агуркі, морква, цыбуля, салата і інш. Свежае мяса ў сялянскай хаце паяўляецца толькі восенню, калі рэжуць авечак, і зімой, калі б’юць адкормленых кабаноў. Як тлушч, так і свіное мяса (шынкі), а таксама ператоплены авечы лой пераходзяцца да лета. Цяляты і хатняя птушка ў асноўным прадаюцца. Вельмі важным прадуктам у харчаванні з’яўляецца малако”. Адным словам, меню беларусаў за 40 гадоў амаль не змянілася. Але запісы, зробленыя аўтарам кнігі Мар’яна Пецикевічам – гэта, сапраўды, вялікі сабраны скарб, які нам застаўся ў спадчыну. І добра, што ён нядаўна выдадзены асобнай кнігаю, дзякуючы ахвяраванням дачок Мар’яна Пецикевіча Марылі і Міраславы, а таксама сям’і Алены Бублік.

Беласточчына ў паэзіі Віктара Шведа

Беларуска-беластоцкі паэт Віктар Швед застаецца прыхільнікам традыцыйнай паэзіі, якая ў спадчыну нам дасталася ад Янкі Купалы і Якуба Коласа. Паэт ён просты, шчыры, зразумелы і нацыянальны. Як ніхто іншы з беларускіх паэтаў Польшчы, Віктар Швед шмат сваіх паэтычных радкоў прысвяціў роднай Беласточчыне. У 2000 годзе ў Мінску ў “Беларускім кнігазборы” выйшаў ладны том твораў беларускіх пісьменнікаў Польшчы, укладальнікам якога быў Ян Чыквін. Хто-хто, а Ян Чыквін разбіраецца ў паэзіі, можа нават лепш за ўсіх нас. Дык вось ён у гэтую кнігу ўключыў 26 вершаў свайго земляка. Сярод іх – класічна-хрэстаматыйны верш Віктара Шvedа “Скажу, бывала: еду да бацькоў”. Ну, дзе вы чыталі раней такі чуллівапяшчотны верш?.. Верш, які аўтар прысвяціў усім нам, верш, які будзе чытацца заўсёды:

Скажу, бывала: еду да бацькоў,
І родзіцца ў душы настрой прыўзняты,
Што вось убачу іх, старых, ізноў
І прывітаю на парозе хаты...
...Скажу я сёння: еду да бацькоў,
І цэлы свет становіцца нямілы.
Стаю маўкліва я ля двух крыжоў,
Што там вартуюць родныя магілы.

Вёсцы Мора Гайнаўскага павета, дзе нарадзіўся паэт, аўтар прысвяціў цэлую вязанку сваіх паэтычных радкоў. То гэта сум па роднай вёсцы, якая жыве ў мірах і снах паэта, то гэта сустрэча з роднаю вёскай, дзе цешыцца надзвычай сэрца, а студня поіць вадою, якая п'еца са смакам, дзе аўтар шчыра прызнанецца, што “я ж тут бываю толькі госцем”. А верш “Вёска Мора” – гэта верш-сон. Паэт апісвае тое, што часта сніцца яму. А сніцца яму, што ён арэ поле і налётка ўтрымаць малому плуг. І сніцца, што паэт ідзе раніцай касіць луг, а пасля сніцца ток, калі з бацькам там зімою малацілі авёс, а потым бачыцца ў сне той момант, калі маці пячэ хлеб, а дзеці яго са смакам ядуць. Сённяшнія паэты такое не напішуць. Гэта трэба перажыць, бачыць, ведаць. Гэта было, гэта наша гісторыя і сведкам яе з'яўляецца Віктар Шved, калі апісвае сваю вёску. Няхай гэтыя вершы апісальныя, інфармацыйныя, але яны праўдзівыя, дасканалыя ў гісторычных фактах.

Больш за ўсё сваіх паэтычных радкоў, прысвечаных вёсцы Мора, паэт змясціў у зборніку “Родны схов”(Беласток, 1991). Гэта зборнік-прысвячэнне роднаму скову -- вёсцы, дзе часта згадваецца маці з бацькам, дзе аўтар скажа: “Мая маленъкай айчына, мой беластоцкі родны край...”.

Віктар Шved – паэт вёскі. Ён не раз аб гэтым пісаў, казаў, прызнаваўся. Ён вясковы лірык, які шчыра і хвалююча можа весці размовы і са сваімі равеснікамі, і з моладдзю, і з самымі маленъкімі слухачамі і чыгачамі. Паэт праславіў сваю вёску і сваіх землякоў, што не паверыць у гэта праслаўленне проста немагчыма. Вёска Мора для паэта – гэта нешта святое. І куды там гораду да вёскі:

Даўно я выйшаў з вёскі Мора,
У маладым яшчэ жыцці,
Іду я пастаянна ў горад

І не магу ніяк дайсці.

Але абмяжоўвацца адным Морам, свамі бацькамі і аднавяскойцамі Віктар Швед не спрабуе. Ёсць у яго арыгінальны верш “З падарожжа”, які Ян Чыквін таксама ўключыў у мінскую кнігу “Беларускія пісьменнікі Польшчы”:

-- Цёзка,
Вы з вёскі?
-- Не, пане,
Мы сяляне.
-- Тады, дружка,
Вы адкуль жа?
-- Мы, пане,
Мяшчане.
-- А хто вы
Па мове?
-- Мы, пане,
Беластачане.

Пра беластачанаў і Беласточчыну ў паэта Віктара Шведа таксама напісана шмат. Паэтычныя радкі ён прысвяціў і прысвячае амаль усім сваім слынным землякам, беларускім арганізацыям і калектывам, значным падзем Беласточчыны і г.д. З цікавасцю, няхай у іх і не ўсе строфы роўныя ў мастацкіх адносінах, чытаю радкі прысвечаныя настаўнікам і вучням Бельскага беларускага ліцэя імя Браніслава Тарашкевіча, актывістам БГКТ, Гарадоцкаму мастацкаму калектыву, супрацоўнікам “Нівы”, Валянціне Тэрлецкай, Алесю Барскому і многім іншым. Чытаю верш “Зярніты роднай мовы сеем”, прысвечаны Алесю Барскому:

Ад гулкіх вуліц Беластока
Да стромкіх сосен Белавежы,
Сваёй Радзімы сінявокай
Прайшлі мы, дружка, многа сцежак...

Апісваючы гулкія вуліцы Беластока і стромкія сосны Белавежы, Віктар Швед разам з тым настальгіе па пражытых гадах, хаця верш моцны ёмістасцю паэтычных дэталяў, упэўненасцю і радасцю, што заўсёды ў жыцці паэтаў была і застаецца Беласточчына.

Адначасова з прызнаннямі ў любові да Беласточчыны, паэт у многіх вершах, ды і ў жыцці таксама, заўсёды з гонарам кажа, што ён беларус. Але які беларус без Белавежскай пушчы, без трэляў салаўёй, без Падляшша. Вось як гучыць прызнанне паэта:

Падляшша, роднае Падляшша,
Мая маленькая Айчына!
Гасцінная зямелька наша,
Прымі, прымі паклон ад сына.

Чытаючы вершы Віктара Шведа, прысвечаныя Беласточчыне, заўважаеш, што яны моцныя сімволікай роднай вёскі Мора, зямлі, мовы, жытва, вятрака, соснаў, Белавежы, сноў. Без іх не пісалася б паэту, не было б

паэта Шведа, які найболыш з усіх беларускіх паэтаў Польшчы, хораша і светла апявае сваю Беласточчыну.

У 2008 годзе 2 лютага споўніцца 170 гадоў з дня нараджэння нацыянальнага героя Беларусі, кіраўніка паўстання на Беларусі ў 1863-1864 гадах Кастуся Каліноўскага (1838-1864), які быў родам з вёскі Мастаўляны, што на Беласточчыне. Паэт піша верш “Кастусю Каліноўскаму” і прысвячае яго будаўнікам Дома культуры імя Кастуся Каліноўскага ў Гарадку. Верш напісаны даўно, але і сёння ён чытэльны, мае гістарычную афарбоўку:

З бацькоўской вёскі Мастаўляны
Мо і не раз праз Гарадок
Ішоў з наборам паліміяным
“Мужыцкай праўды” ў Беласток...
Аддаў жыццё за наша шчасце,
За волю, роўныя права.
Адкрыты нашы сэрцы насцеж –
У іх Кастусь заўжды жывы.

У 2000 годзе ў Беластоку асобнай кнігай выходзяць “Выбраныя вершы” Віктара Шведа. Аўтар іх раскладаў па раздзелах, з якіх трэй -- цалкам прысвечаны Беласточчыне і яе людзям. І аўтар правільна зрабіў. Кніга чытачоў зноў вяртае на вясковую Беласточчыну і ў сам Беласток. З сумам ён канстатуе факт, што на Бацькаўшчыне паміраюць вёскі, паміраюць аселіцы і травой зарастаюць палоскі. Там:

Дзе дрэва старое, дзе студня –
Бяследна і без пары
Памерлі Лука і Рудня,
І Боўтрыкі, і Гарбары...
Але ёсьць яшчэ:
Даброўшчына, Сакольшчына!
Я многа меў пашаны
У Ячне, у Талькоўшчыне,
Сынкоўцах, Крупынянах...

Хвалюе аўтара і тое, што беларускія вёскі на Беласточчыне становяцца польскамоўнымі, таму для беларусаў яны хутка могуць стаць чужымі.

Калі вёскі паціху знікаюць, то з кожным годам прыгажэ Беласток. Вельмі прыгожа, па-шведаўску міла, ладна і добразычліва паэт апеў гэты горад, свой горад, дзе ўсё да драбніц знаёма, дзе аўтар тут творча прапісаны назаўсёды:

Цешыш сэрца і цешыш наш зрок
Ты, малое айчыны сталіца.
Беласток, родны наш Беласток,
Будзем вечна табой ганарыцца.
2008

Мастак шчодрай души

Застаць Мікалая Несцярэўскага ў мінскай кватэры летам немагчыма. Ён жыве на лецішчы недалёка ад Баранавічаў. “Кідай усё ў сваім Слоніме

і прыязджай да мяне, паглядзіш, чым я тут займаюся. У мяне сяброў бывае шмат. Я люблю іх сустракаць і разам адпачываць”, — сказаў па тэлефоне спадар Мікалай.

Летась наш зямляк мастер-кераміст, сябра Саюза мастеркоў Рэспублікі Беларусь Мікалай Несцярэўскі адзначыў сваё 75-годдзе. Але і сёння ён адчувае сябе, дзякаваць Богу, яшчэ фізічна даволі ўпэўнена і моцна. Хаця ў жыцці хапала ўсяго.

Нарадзіўся ён 31 сакавіка 1931 года на Падляшшы ў вёсцы Бацюты. “Бацька мой рана памёр. — згадвае Мікалай Лайрэнцьевіч. — Аднойчы ён паехаў па сена зімою, а лёд быў слабы і ён з сябрам прапаліўся пад лёд. Пакуль выцягнулі коней і сані, то моцна замерзлі. Пасля бацька хутка захварэў на сухоты і памёр. Яго пахавалі ў Бацютах. А маці з цягам часу выйшла замуж за другога”.

— У якім годзе вы пакінулі Беласточчыну? — пытаюся.

— Адразу пасля вайны ў 1945 годзе. Гэта быў той час, калі палякаў перасялялі ў Польшчу, а беларусаў гналі на Ўсход. Мы вельмі не хацелі пакідаць Бацюты. Бо ў нас было 18 гектараў зямлі, 5 кароў, некалькі коней, шмат свіней, авечак, сотні курэй. Мы жылі даволі добра. Праўда, шмат працавалі, але і шмат мелі. Жылі заможна ажно да восені 1939 года. А калі прыйшлі бальшавікі, то жыць стала цяжка. І мы пад прымусам пераехалі да сваякоў у Дзятлава на Гарадзеншчыну.

— Чым вы займаецца цяпер?

— Цяпер буду ю на лецішчы прыгожы і вялікі дом. Ён незвычайны і не падобны на ўсе іншыя. Так што я запрашаю ўсіх беларусаў да сябе ў госці ў любы час. А яшчэ займаюся жывапісам, скульптурай, керамікай. Працую, як малады.

На дзяцлаўскай зямлі прайшлі юнацкія гады Мікалая Несцярэўскага, тут ён пачаў свой працоўны шлях, адсюль пайшоў, як кажуць, у “вялікі свет”. Прырода шчодра надзяліла талентамі Мікалая Несцярэўскага. Спачатку ён працаваў у артэлі па вырабу мэблі, столярам. Тут ён авалодаў майстэрствам апрацоўкі дрэва. А калі працаваў у Дзяцлаўскім раённым Доме культуры інструктарам — арганізаваў духавы аркестр. Мікалай Лайрэнцьевіч любіць і ўмее

яшчэ спяваць.

Але сэнс свайго жыцця ён знайшоў у галіне мастацкай керамікі. Праца з глінай, яе пластыка, апрацоўка заўсёды вабілі юнака. Ён паехаў працаваць на фабрыку мастацкай керамікі, што ў Івянцы, пераймаў вопыт вядомых майстроў.

У 1969 годзе наш зямляк скончыў Мінскі тэатральна-мастацкі інстытут (цяпер Акадэмія мастацтваў) і да самай пенсіі працаваў на Мінскім мастацка-вытворчым камбінаце. Працаваў плённа. Пазнаў такія сакрэты апрацоўкі керамікі, якія і цяпер не могуць паўтарыць сучасныя беларускія майстры.

Творы мастака сёння ўпрыгожваюць фасады і інтэр'еры многіх будынкаў і ўстаноў не толькі ў Беларусі, але і за мяжамі. Ён з'яўляецца адным з аўтараў афармлення станцыі метро “Плошча Якуба Коласа” у Мінску, будынкаў аэрапарта “Мінск-2”, кафэ “Бульбяная” у Мінску. Сцены Гродзенскага тэатра лялек упрыгожваюць таксама яго творы. Мікалай

Лаўрэнцьевіч займаўся афармленнем магазіна “Мінск” у Валгаградзе (Расія), працы яго можна таксама сёння ўбачыць у аздараўленчым цэнтры “Баравічок” на Дзятлаўшчыне, на сценах Дзятлаўскай гімназіі № 1.

Нядайна я наведаў Дзятлаўскі гісторыка-краязнаўчы музей. Яго дырэктар Фёдар Красюк паказаў усе працы Несцярэўскага, якія ён падараваў музею. Гэта цэлая вялікая калекцыя мастацкай керамікі. Тут і керамічныя пано, і посуд, і дэкаратыўныя скульптуры і пласты. Творы Мікалая Несцярэўскага проста кранаюць сваёй дасканаласцю і прыгажосцю. “Вельмі прыемна, што шэраг маіх работ застаецца ў Дзятлаве, горадзе майго юнацтва. Няхай дакрананне да прыгожага сцвярджае ўсё лепшае, самае добрае ў людзях, дорыць ім радасць”, — сказаў нядайна Мікалай Лаўрэнцьевіч у час перадачы сваіх твораў музею, а гэта больш за 60 работ. Цэлая музейная зала адведзена жыццю і творчасці Мікалая Несцярэўскага. Тут і карціны мастака, і бюсты, і медалі, і гліняны посуд.

Шмат твораў наша земляка захоўваецца і ў музеі Анатоля Белага ў Старых Дарогах. Тут знайшлі свае ўласабленне ідэі па ўвекавечаныні такіх постацяў нацыянальнай культуры, як Е. Палацкай, Л. Сапегі, А. і М. Багдановічаў, М. Улашчыка, М. Ермаловіча, Ларысы Геніюш, Натальлі Арсеневай, Каастуся Каліноўскага, А. Бярозкі і многіх іншых дзеячаў Беларусі, якія жылі ў розны час і жывуць цяпер. Бюсты, медальёны, плацеткі, жывапісныя кампазіцыі — гэта ўсё працы Мікалая Несцярэўскага. Пра іх можна расказваць і пісаць бясконца. Вось такі ён, гэты чалавек з Беласточчыны-Дзятлаўшчыны, у якога шчодрая душа і вялікі талент.

2007

Змест

Беласточчына і беларускі рух
Жыццё і творчая дзейнасць Уладыслава Чаржынскага
Язэп Варонка
Язэп Дашута
Баляслаў Пачопка
Мікола Дзямідаў
Уладзімір Тамашчык
Аляксандр Гяршун
Яўген Хлябіцэвіч
Янка Чарапук-Змагар
Янка Геніюш
Аляксей Карпюк
Ганна Новік
Слуцкі паўстанец з Сакольшчыны
Баляслаў Грабінскі
Сяргей Дубінскі – беларускі археолаг і гісторык
Аляксея Грыщука любілі ўсе
Дырыжор і кампазітар Кацуся Кіслы
Галіна Кіслая ўспамінае бацьку
Васіль Сакалоўскі
Пятрусь Макаль
Прыгадаем Янука Дарашкевіча
Малавядомае імя
Па слядах Антона Неманцэвіча
Незабыўная Зоська Верас
Летуцены хлопец з Бельска
Быў беларускім дзеячам
Разъбяр па дрэве
Пра айца Яўгена Віхрова і Клаўдзю Бяляеву
Піліп Пестрак і Беласточчына
Расстраляныя беларусы Беласточчыны на Бутаўскім
палігоне
Браты Куклінскія – рэпрасаваныя бежанцы з
Заблудава
Маленькая згадка пра Станіслава Грынкевіча
(малодшага)
Віленскія дапаўненні да біографіі Станіслава
Грынкевіча (старэйшага)
Якаў Бранштэйн
Беларускія генералы з Беласточчыны
Гартаючы часопіс “Баявая Ўскалось”
На паштоўках – беларуская моладзь Сакольшчыны

**Беларускі тэатральны кааператыв “Полымя”
Драмгурткі пачыналіся са сцэнічных твораў
“Творы” Хведара Ільяшэвіча
“Галасы разбуджаных птушак” Беласточчыны
Краса і сіла беларускай паэзii
Арсень Лабовіч
Генелагічнае дрэва Прытыцкіх
Культурна-літаратурная Гродзеншчына на старонках
тыднёвіка “Ніва”
Беларускія пісьменнікі Польшчы на старонках
часопіса “Роднае слова”
Яўген Мікалашэўскі
Адпачыў душою і сэрцам
Беларуская літаратура Беласточчына – з’ява
фенаменальная
Восеньскі раздум Ганны Новік
Чытаючы Мар’яна Пецюковіча
Беласточчына ў паэзii Віктара Шведа
Мастак шцодрай душы**

Сяргей ЧЫГРЫН

Беларускі паэт, літаратуразнавец, гісторык, краязнавец, перакладчык, журналіст. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў і Беларускай асацыяцыі журналістаў. Жыве ў Слоніме.

Нарадзіўся 24 верасня 1958 года ў вёсцы Хадзявічы Слонімскага раёна. Скончыў тэатральнае аддзяленне Магілёўскай культаспектвучэльні і філалагічны факультэт Белдзяржуніверсітэта. Працуе намеснікам галоўнага рэдактара “Газеты Слонімскай” і загадчыкам літаратурнай часткі Слонімскага драматычнага тэатра.

Выдаў зборнікі паэзіі “Шчырая Шчара” (1993), “Горад без цябе” (1999), “Лірыка” (2007), кнігі гісторыка-краязнаўчых артыкулаў “Янка Купала і Слонімшчына” (1993), “Родам са Слонімшчыны” (2003), “Пакліканыя на родны парог” (2005), “Чамяры і чамяроўцы” (2006). “У пошуках слонімскіх скарбаў” (2007), “Тэатр у Слоніме” (2008).

Уклаў і выдаў у Беластоку літаратурную спадчыну С. Грынкевіча, Ф. Грышкевіча, У. Казлоўшчыка (“Вяртанне да сваіх”, 1999), а таксама гісторычныя нарсы М. Шкялёнка (“Беларусь і суседзі”, 2003).

KAMUNIKAT.ORG

Літаратурна-мастацкае выданне
Чыгрын Сяргей Мікалаевіч
Беларуская Беласточчына
Гісторыка-краязнаўчыя і літаратурныя артыкулы

Адказны за выпуск Генадзь Вінлярскі
Рэдактар Лідзія Карамазава
Камп'ютэрны набор Сяргея Чыгрына
Вёрстка Ларысы Ваўчок
Карэктар Лідзія Карамазава
Фармат 84x108 1/32
Наклад 300 асобнікаў